

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSAL PARANIN ULUSLARARASILAŞMASI:
HEGEMONYA VE PARASAL HEGEMONYA
İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN

HAZIRLAYAN
Dicle ŞAVATA

MALATYA 2019

T.C.
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı

**ULUSAL PARANIN ULUSLARARASILAŞMASI: HEGEMONYA VE
PARASAL HEGEMONYA İLİŞKİSİ**

Dicle ŞAVATA

Danışman
Dr.Öğr.Üyesi Şükrü İNAN

Malatya 2019

PT.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSAL PARANIN ULUSLARARASILASMASI: HEGEMONYA VE
PARASAL HEGEMONYA İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN

HAZIRLAYAN

Dicle ŞAVATA

Jürimiz27.12.2019... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunarakİKTİSAT..... Anabilim,İKTİSAT.... Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin İmzası

Adı Soyadı

1.

Prof. Dr. Levent GÖKDEMİR

2.

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN

3.

Doç. Dr. İzzet TAŞAR

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezim kabulü onaylanmıştır.

Prof.Dr. Mehmet KUBAT

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Ulusal Paranın Uluslararasılaşması: Hegemonya ve Parasal Hegemonya İlişkisi**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlanmış olduğum bütün yapıtların hem metin içerisinde hem de kaynakçada yöntemine uygun bir şekilde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Dicle ŞAVATA

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmış bu çalışma, ulusal gücün ekonomik güç ile iç içe geçmişliğini gözler önüne sermeyi hedeflemiştir. Tarihten günümüze, ülkelerin güç istemiyle giriştikleri mücadelelerde, paranın bir güç unsuru olarak önemi incelenmiş ve yaratılan parasal gücün bir hegemonya unsuru olarak nasıl kullanıldığına yer verilmiştir.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca, öğrencisi olmakla kendimi çok şanslı hissettiğim saygı değer danışmanım Şükrü İNAN'a, bu tezi yazma sürecinde yaşadığım zorlukları aşmama içtenlikle destek olduğu için ve dünyadaki gelişmeleri başka gözlerle incelememi sağladığı için sonsuz teşekkür ederim.

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde yüksek lisans eğitimim süresince benden desteklerini esirgemeyen ve tez savunmamda yer alan tüm hocalarıma, bölümün ve Sosyal Bilimler Enstitüsünün idari personeline katkı ve yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Bu tez çalışması, pek çok kişinin oldukça kıymetli katkıları ve destekleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Tez hazırlamanın zorlu sürecinde benden hiç bir desteğini esirgemeyen sevgili arkadaşım Nilüfer SAĞLAM'a ve kardeşim Fırat ŞAVATA'ya teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Bir devletin ulusal para gücü, küresel finansal yönetim yapısını etkilemenin yanı sıra dış politika hedeflerine ulaşmasını sağlar. Ulusal paraların uluslararası mecrada en geçerli para birimi haline gelmesi ile söz konusu para biriminin etkisi, onları ihraç eden ülkelerin yetki alanlarının çok ötesine genişler ve ülkeye kazanç sağlar. Bir para biriminin bu seviyeye ulaşması olarak adlandırılan parasal hegemonya, herşeyden önce rekabet gücü tarafından yönetilir.

Tezde tarihten günümüze hegemonik güce sahip olan ülkelerin hegemonya oluşturma süreci ve bu sürecin sonunda ulusal paralarının uluslararasılaşma süreci ve parasal hegemonya ilişkisi incelenmektedir. Bu çerçevede Atina hegemonyası ve parasının uluslararasılaşmasından başlayarak, İspanya, Hollanda, Birleşik Krallık ve ABD hegemonyaları sonrasında, hegemonyasız bir para sistemi içerisinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin hegemonik yükselişine bağlı olarak ulusal parasının uluslararasılaşması ve parasal hegemonya oluşturabilme süreci değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Parasal Hegemonya, Paranın Uluslararasılaşması, Rezerv Para Birimi

ABSTRACT

The national monetary power of a state not only affects the global financial management structure, but also enables it to achieve its foreign policy goals. As the national currencies become the most valid currency in the international arena, the effect of that currency extends far beyond the jurisdiction of the exporting countries and provides benefits for the country. Monetary hegemony, which is called the achievement of a currency to this level, is governed primarily by its competitiveness.

In this thesis, the process of forming hegemony of the countries which have hegemonic power since history and the process of internationalization of their national currencies and the relationship between monetary hegemony are examined. In this context, starting from the internationalization of the Athens hegemony and money, Spain, the Netherlands, the United Kingdom and the US hegemony were evaluated. Afterwards, the internationalization of national money and the process of forming monetary hegemony in the context of the hegemonic rise of the People's Republic of China within a non-hegemony monetary system are evaluated.

Keywords: Hegemony, Monetary Hegemony, Reserve Currency, Hegemony, Internationalization of Money

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

HEGEMONYA

1.1. Hegemonya Kavramı	1
1.2. Hegemonya Kavramına Teorik Yaklaşımlar	3
1.2.1. Realizm ve Hegemonya	4
1.2.2. Liberalizm ve Hegemonya	7
1.2.3. Neo-Gramscian Görüş, Kontrüktivistler, İngiliz Okulu ve Hegemonya	9
1.3. Hegemonya Oluşturma Sürecinde Paranın Rolü ve Parasal Hegemonya	13

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE PARASAL HEGEMONYA

2.1. Bimetallik Dönemde Hegemonya ve Parasal Hegemonya	21
2.1.1. Atina Hegemonyası	21
2.1.1.1. Atina Baykuşu	24
2.1.2. Roma Hegemonyası	27
2.1.2.1. Roma Dinarı	32
2.1.3. İspanya Hegemonyası	36
2.1.3.1. İspanya Reali	45
2.1.4. Hollanda Hegemonyası	49
2.1.4.1. Hollanda Florini	62
2.2. Uluslararası Altın Standardı Dönemi ve Birleşik Krallık Hegemonyası	69
2.2.1. Birleşik Krallık Sterlini	86
2.3. Altın Değişim Standardı Dönemi ve ABD Hegemonyası	94

2.3.1. ABD Doları	113
-------------------------	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN HEGEMONYASI VE RENMİNİ

3.1. Bretton Woods Sonrası Hegemonyasız Dönem	130
3.2. Çin Hegemonyası'nın Gelişimi	134
3.2.1. Çin Hegemonyası ve Renminbi	142

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

4.1. Sonuç ve Değerlendirme	150
KAYNAKÇA	152

BİRİNCİ BÖLÜM

HEGEMONYA

1.1. Hegemonya Kavramı

Hegemonya, Yunanca *hegemonia* kelimesinden gelir ve Yunancada bu kelime liderlik ve kural anlamına gelmektedir. *Hegemon* kavramı ilk olarak eski Yunan'da lider, *hegemonya* ise bir şehir-devletin diğer şehir devletleri üzerindeki üstünlüğü anlamında kullanılmıştır. Uluslararası ilişkilerde hegemonya kavramı en genel tanımıyla bir sistemde baskın olanın diğer unsurlara egemenliğini kabul ettirmesi ve kendi çıkarları doğrultusunda, egemen olduğu sistemdeki unsurları yönlendirmesi ve yönetmesi durumunu ifade etmektedir. (Saklı, 2007: 2-3)

Hegemonya terimi siyaset biliminde kullanıldığı haliyle ilk olarak Rus Sosyal Demokratlar tarafından (özellikle G. Plekhanov) tüm ezilen toplumsal grupların kurtuluşu için köylüler ve proletarya arasında, ikincisinin önderliğinde bir ittifak ihtiyacını göstermek için kullanılmıştır. Rus sosyal demokratlar, Rus işçi sınıfının köylülerle ittifak halinde Çarlık monarşiye karşı burjuva-demokratik devrimine önderlik etmesi gerektiğini savunmuşlardır. İşçi sınıfının Rus İmparatorluğu'nda azınlık olmasına rağmen hegemonik güç oluşturarak bu devrimi gerçekleştirmesi mümkün olabilecektir. (Anderson, 1998: 30-31)

Kavram, Plekhanov'un (1883-1884) yazılarında belirmiş olsa da, büyük ölçüde geliştiren Lenin olmuştur. Lenin, Rus proletaryasının başat ve yönetici sınıf olarak, diğer sınıflar üzerinde diktatörlük ve liderlik kurması durumunu hegemonya kavramı dahilinde açıklamıştır. Hegemonyanın sınıfsal tabanı, politik etki ve politikanın özgüllüğü üzerinde durmuştur. (Anderson, 1998: 29-36) Hegemonya kavramı Ekim Devrimi'nden önce, varlık nedeni burjuva devriminde işçi sınıfının rolü meselesi olarak sık kullanılmıştır. Devrimden sonra, anlaşılabilceği üzere, SSCB'de pek sık kullanılmamıştır. Komintern kararları hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olan Gramsci'nin hegemonya fikrini kullanışı Komintern tanımlarına dayanır. (Anderson, 1998: 35-36)

İtalyan düşünür Antonio Gramsci İtalya'daki Kuzey-Güney ayrışması sorununu sınıfsal bağlamda ele almıştır. Gramsci'ye göre işçi sınıfı, köylüler üzerinde bir hegemonya kurmalıdır. Gramsci geliştirdiği düşünceleriyle Marx'ın hegemonya kavramına yeni anlamlar eklemiştir. Gramsci'ye göre İtalya'daki hegemonik düzenin değiştirilmesinin ilk şartı, diğer sınıfların işçi sınıfı etrafında örgütlenerek çıkarlarına koruyabileceklerine inanmaları ve rıza göstermeleridir. Bu açıdan hegemonya siyasi yönetimden önce kültürel ve moral yönetimi ifade etmektedir (Dural, 2012: 309-310). Bu durumda, toplumun tüm katman ve sınıfları söz konusu hegemonyayı doğal, gerekli ve vazgeçilmez olarak algılamaktadırlar. Bu nedenle de, egemen sınıfın iktidarını devam ettirebilmek için zora başvurmasına, baskı uygulamasına gerek kalmamaktadır. (Şener, 2014: 406)

Çok yönlü ve karmaşık bir nitelik taşıyan Gramscici hegemonyanın kurulması ve işleyebilmesi için, maddi güçler, kurumlar ve ideolojiler arasında uyum sağlanması gerekir ve Gramsci bunu “tarihsel blok” (bloccostorico) olarak adlandırır. Tarihsel blok kavramı ekonomik faktörler ile ideolojilerin karşılıklı bağımlılığını açıklamak için kullanılır. Bu blok bir dizi sınıf çıkarının siyasi olarak sentezlenerek evrenselleştirilmesi çabasının ürünüdür. (Kurtbağ, 2010: 32)

Hegemonya ve tarihsel blok yaratılması sürecinde ekonomik çıkarların yarattığı bağılıklar keskin bir biçimde ideolojik bağlılığa dönüşür ve bu “organik” bağımlılık gereklidir. Buna göre bir gruba ya da sınıfa özgü çıkarların bir kenara bırakılıp ideolojilerin işbirliğine ve kurumların inşasına yönelmelidir ve hegemonyaya gidiş ancak bu yolla mümkün olur. Yönetici sınıfın çıkarları ancak bu biçimde tabi sınıflarla uyum içinde bir araya getirilip evrensel olarak sunulabilir. Kısaca Gramscici hegemonya, bir sınıf ya da grubun diğer sınıflar üzerinde, bu unsurların aktif rızası ile kazandığı liderlik durumunu belirten sınıflar arası bir ilişki biçimidir. Böyle bir hegemonya, hakim sınıflar ya da grupların genel olarak dünya görüşlerinin ve buna bağlı olarak uygulamalarının tabi sınıflar tarafından özümsemesiyle oluşan bir oydaşmaya dayanır. Yani hegemonya, güce başvurmayı veya emretmeyi değil, iknayı, ortaklıklar ve yaygın bir işbirliği yaratarak diğer tüm unsurları bu sisteme dahil etmeyi ifade etmektedir.(Embel, 2004: 19-20)

Gramsci'den bu yana her ne kadar literatürde sıkça kullanılsa da, farklı anlamların kavrama atfedildiğini belirtmek gerekir. Ancak tüm tanımlarda ortak olarak hegemonya, bir gücün belirli bir coğrafi alan veya faaliyet alanındaki hakimiyetini ifade eder. Literatürün kapsamlı bir incelemesi ile bir yandan ezici güç olarak hegemonya, diğer yandan bir tür liderliğin uygulanması arasında temel bir ayrım öne sürmek mümkündür. Bir görüşte hegemonyanın ezici ya da üstün maddi güç gerektirdiği düşüncesi hakimken, diğerinde hegemonyanın başkalarına karşı bir tür liderlik uygulaması olduğu fikri hakimdir. Bu ayrım realizm ve liberalizm tarafından sağlanan farklı hegemonya açıklamalarını karakterize eder. (Dural, 2012: 310-314) Bu ezici iktidar ve liderlik uygulamasının iki nosyonu, hegemonyanın uluslararası ilişkilerdeki farklı düşünce okulları tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı tartışmasına devredilmiştir. (Schmidt, 2018: 2-3)

Cambridge Sözlüğü (2018: 3) hegemonyayı “en güçlü olma ve dolayısıyla diğerlerini kontrol edebilme konumu” olarak tanımlamaktadır. Bu şekilde hegemonya, insanlar veya devletler arasındaki ilişkiyi içerir. Bu ilişkisel yönü, hegemonyayı bir tür liderlik egzersizi olarak kavramsallaştıran görüşler için önemlidir. Bu liderlik, fikir birliğine sahip olmayı veya egemen olmayı içerebilir ancak önemli olan nokta, hegemonyanın üstün nitelikli bir devlet veya sosyal grup ile diğerleri arasında bir ilişki olduğu düşüncesidir.

Ian Clark (2011: 18-19), hegemonya tartışmasının büyük ölçüde egemenlik ve liderlik olmak üzere iki ana anlam etrafında döndüğünü savunmaktadır. Clark'a göre egemenliği savunanlar büyük ölçüde hegemonyayı maddi yeteneklerle ilişkilendirirken, liderlik boyutunu vurgulayanlar bunun hegemonya kavramını anlamak için yetersiz bir temel olduğunu savunmaktadırlar.

1.2. Hegemonya Kavramına Teorik Yaklaşımlar

Hegemonya kavramını realizm, liberalizm ve kontrüktivizm (yapılandırmacılık) gibi belirli düşünce okullarına bağlamadan soyutlamak imkansızdır (Schmidt, 2018: 3). Bu sebepten konunun devamında düşünce okullarının hegemonya açıklamalarına yer verilmiştir.

1.2.1. Realizm ve Hegemonya

Monolitik bir realizm teorisinden söz etmek mümkün değildir. Bunun yerine çeşitli realist teorilerden bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte, bazı istisnalara rağmen, realistler genel olarak hegemonyayı ilk olarak ezici güç ikinci olarak da bu gücü başkalarına hükmetmek için kullanma yeteneği olarak tanımlar. Ancak, realistler arasındaki baskın eğilim, hegemonyayı ezici maddi güçle eşitlemektir (Schmidt, 2018: 4). Buna rağmen realistler sistemdeki en güçlü devleti hegemon olarak belirler. Burada hegemon; askeri, ekonomik ve bazen de diplomatik veya yumuşak güç dahil olmak üzere çok daha üstün maddi yeteneklere sahip devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu görüşe göre iktidar, yetenekler ile eş anlamlıdır ve bir devletin yetenekleri, “nüfusun ve bölgenin büyüklüğü, kaynak sağlama, ekonomik yetenek, askeri güç, siyasal istikrar ve yeterlilik” olarak tanımlanır. Realizme göre, uluslararası düzenin varlığı, güçlerden birinin veya birkaçının ötekileri, “onlardan etkilendiğinden daha fazla etkileyebilecek” düzeye yükselmesi ve bir güçler hiyerarşisinin oluşmasına bağlıdır. Bu hiyerarşinin doğal sonucu da daha fazla güce sahip olan devletin diğerleri üzerinde hegemonik konuma yerleşmesidir (Bostanoğlu, 1999: 96-97).

Realistler şiddetli çatışmanın anarşik uluslararası sistemde her zaman bir olasılık olduğuna inandığından, askeri iktidar hegemonyanın en önemli temeli kabul edilir. Örneğin Barry Posen (2003: 5-46) ABD hegemonyasının deniz, hava ve yer komutanlığını içeren askeri bir temele dayandığını ve bu nedenle yakın gelecekte de hegemonyasının devam etmesinin muhtemel olduğunu belirtir. Realist düşüncede hegemonyanın maddi kabiliyetlerin yoğunlaşmasını gerektirdiği nosyonuna yakından bağlı olarak, bu öncül devletin tüm alt devletlere hükmedebileceği ile ilgili bir fikir vardır.

Hegemonyayı periyodik olarak uluslararası sistemi karakterize eden özel bir yapı olarak kabul eden Robert Gilpin’e göre “tek bir güçlü devlet sistemdeki daha küçük olanları kontrol ettiğinde ya da onlara egemen olduğunda” hegemonik yapı vardır. Bu, daha az anarşik ve daha hiyerarşik olan bir emperyal yapı türüdür. Gilpin, bu tür bir sistemin, en azından modern zamanlara kadar en yaygın olanı olduğunu ve uluslararası ilişkiler uzmanlarının, her uluslararası sistemin evrensel bir imparatorluk yönünde geliştiği yönünde bir eğilim tespit ettiğini açıklar (Duman, 2002: 4-6).

Christopher Layne, hegemonyanın yapısal değişim hakkında olduğunu ve bir devletin hegemonyaya ulaşması halinde, sistemin anaşık olmaktan çıkarak hiyerarşik hale geldiğini savunur ve bu bağlamda Gilpin ile büyük ölçüde hemfikirdir. Neoklasik bir realist olan Layne, hegemonyanın dört özelliğinin olduğunu söyler. Birincisi ve en önemlisi, sert güç gerektirmesidir. Mearsheimer gibi Layne, hegemonların en güçlü orduya sahip olanlar olduğunu savunur. Ayrıca önde olan askeri yeteneklerini desteklemek için ekonomik üstünlükleri olduğundan bahseder. İkincisi, hegemonya egemen gücün emelleri ile ilgilidir. Yani bir hegemon, güvenliğini ve ekonomik ve ideolojik çıkarlarını koruyacak istikrarlı bir uluslararası düzen oluşturmak için kendi çıkarlarına bakar. Üçüncüsü, hegemonya kutuplulukla ilgilidir. Tanım gereği hegemon herkesten güçlüyse sistem tek kutupludur. Son olarak, hegemonya irade ile ilgilidir. Bir hegemonun ezici bir güce sahip olması gerekliliği yetmez, bu gücü uluslararası sisteme kendi düzenini empoze etmek için kasıtlı olarak kullanması gerekmektedir. (Duman, 2002: 4-6; Embel, 2004:126-127)

Hegemonya konusundaki realist literatürde hegemonyayı tek kutuplulukla birleştirme eğilimi vardır. Tek kutuplu sistemler tanım gereği sadece bir tane gücün baskın olduğu sistemlerdir. William Wohlforth'a göre yetenekler çok yoğunlaştığında temelde çok kutuplu (üç veya daha fazla içeren bir yapı) veya iki kutuplu (iki devletin diğerlerinden önemli ölçüde daha güçlü olduğu yapı) ortaya çıkar. Hem çok kutuplu hem de iki kutuplu sistemler tipik olarak aktif dengeleme ile karakterize edilirken, Wohlforth'a göre tek kutuplu sistemler herhangi bir dengeleme göstermez. Aslında tek kutuplu bir sistemin veya hegemonik bir gücün varlığı, gerçek güç dengesi teorisinin aksine dengelemenin gerçekten gerçekleşmediğinin bir göstergesidir. Wohlforth, dengeleme kısıtlamasının lider devlet üzerinde hegemonya veya tek kutupluluk eşiğine kadar iyi çalışabileceğini ifade eder. Ancak bir devlet bu eşiği geçtikten sonra, söz konusu devletin hakimiyeti ne kadar sağlamsa, dengesizlik dinamiklerinin o kadar olanaksız olacağını ve hegemon için daha az kısıtlayıcı olacağını savunmaktadır. (Yalçın, 2015: 210-214)

Hegemonyayı tek kutuplulukla eşitleyenler temel olarak, hegemonun ezici maddi güç boyutunu vurgulamaktadır. Bu görüşe göre, hegemonya ve tek kutupluluk temelde maddi güç ile eş anlamlıdır. Çok üstün maddi unsurlara sahip olma yeteneklerine sahip

bir devlet, hem hegemon hem de tek kutuplu güçtür. Realist teoriyi eleştiren birçok teorisyen bu formülü reddederek hegemonya ile tek kutupluluk arasında bir ayrım yapmaktadır. Hegemonya sadece birinin emrinde üstün maddi yeteneklere sahip olmaktan daha fazlasını ifade eder. Ayrıca maddi yeteneklere dayanarak güç kullanma kapasitesi ve ‘yumuşak güç’ veya ideolojik güç gibi, inanç sistemlerini, düşünce tarzlarını ve hatta onların davranışlarını etkileyerek başkalarının davranışlarını değiştirme yeteneği anlamına da gelir. Bu alternatif formülasyona göre kutupluluk, sistemdeki gücün dağılımının bir tanımıdır, hegemonya ise bir dizi kural oluşturma ve sürdürme konusunda aktif bir girişimin sonucudur. Tek kutupluluk, baskın bir güç sahip uluslararası bir sistem tarafından işaretlenirken, hegemonya, belirli amaçlara ulaşmak için bazı liderlik biçimlerinin aktif olarak kullanılmasını gerektirir. Bu kavramsallaştırmaya göre, hegemonya uygulayan hiç kimse olmadan tek kutuplu bir sisteme sahip olmak mümkündür. Bu durumda, yine de uluslararası sistemde alt devletler üzerinde herhangi bir liderlik veya etkiye bulunmayan tek kutuplu bir güç olacaktır. (Yalçın, 2015: 210-225; Schmidt, 2018: 7-8)

Realist okulun, dünya politikasını açıklamak için kullandığı teorilerden biri “Hegemonik İstikrar Teorisi”dir. Hegemonik İstikrar teorisine göre lider devlet uluslararası sistemde istikrar sağlayıcı bir rol oynayarak düzenin yürütülmesine yaşamsal katkıda bulunur. Hegemonya dönemleri, uluslararası serbest ticaretin ve çok taraflı ilişkilerin yaşandığı dönemlerdir. Ancak böyle bir hegemonun bulunmadığı ya da hegemon devletin gücünü yitirdiği dönemlerde ise uluslararası iktisadi düzen, istikrarsızlık ve önemli sorunlar yaşanır. Liberal okuldan Robert Keohane, hegemonik istikrar teorisine bir hegemonun düzenin sağlanması aşamasında gerekli olduğu bağlamında katılır. Hegemonik istikrar teorisinin liberal değişkeni, bir hegemonun liberal bir ekonomik düzen oluşturmadaki öneminin altını çizer. Gilpin’e göre, belirli bir türdeki liberal bir ekonomik düzen, hegemonik iktidarın varlığından başka bir gelişmeye varamaz ve tam gelişmişliğe ulaşamaz. Hegemonun gücü aşınmaya başladığında, hegemonik istikrar teorisi, liberal ekonomik düzenin buna bağlı olarak zayıflayacağını öngörür. Teoriye göre, “hegemonik iktidar yapılarının düşüşünün, ilgili uluslararası ekonomik rejimlerin gücünde bir düşüş göstermesi beklenebilir. Bu, birçok liberal hegemonik istikrar teorisi eleştirmenin eleştirdiği bir noktadır. Örneğin Keohane, bir hegemonun gücünün kaçınılmaz olarak azalmaya başlamasıyla işbirliğinin ve

uluslararası rejimlerin sürekliliğinin kesinlikle mümkün olmadığı fikrine karşı çıkar. Keohane'e göre, hegemonya uluslararası rejimlerin kurulmasında son derece yardımcıdır, ancak bir kez oluşturulduklarında bakımı için gerekli değildir. Hünerli iktidara ek olarak hegemonik istikrar teorisi, hegemonun rollerinden birinin, özellikle 19. yüzyıldaki Büyük Britanya ve 20. yüzyılların son dönemlerindeki ABD gibi liberal hegemonların uluslararası düzeni sağlayan uluslararası işbirliğini kolaylaştıran kurumlar ve normlar olduğunu iddia eder. Hegemonik istikrar teorisi temel olarak, anarşik bir uluslararası sistemde uluslararası istikrarın nasıl sağlanacağını realist bir reçetesidir. (Bedirhanoglu, 2006: 32-38; Sezgin, 2014)

1.2.2. Liberalizm ve Hegemonya

Çoğu liberal hegemonya teorisi, hegemon tarafından uygulanan belirli liderlik türünü vurgulamaktadır. Liberaller, üstün nitelikli maddi gücün önemini tamamen azaltmaz, ancak bunun tek başına hegemonya kavramını anlamak için yetersiz olduğunu savunurlar. Liberal teorisyenler, çoğunlukla hegemonyaların uygulandığı mekanizma ve süreçlerle ilgilenir. Bu mekanizma, yapılandırmacılık, neo-Gramsciyanizm ve İngiliz Okulu gibi diğer düşünce okulları için de geçerlidir (Akyol, 2007: 65).

Liberal teorisyen Robert Keohane, "temel kuvvet modeli" ile hegemonyanın "kuvvet aktivasyon modeli" arasında bir ayrım yapmıştır. James G. March'ın çalışmasını temel alan Keohane, hegemonyanın temel kuvvet modelinin rakipsiz somut güç ölçütlerine sahip olduğunu ve kuvvet aktivasyon modelinin hem bol güç yeteneklerini hem de liderliği kullanma isteğini içerdiğini öne sürmüştür (Schmidt, 2018: 9). Keohane, birincil olarak maddi gücünü ve ikincil olarak güç aktivasyonunu temel alan, hem rakipsiz yeteneklere sahip olma hem de liderlik yapma isteğini vurgulayan realist anlayışı reddeder. Keohane'e göre hegemonya, devletlerin istekli olarak devletlerarası ilişkileri yönetmesi ve bunu yapmaya yetecek kadar güçlü olduğu durumu ifade eder. Bu şekilde hegemonya tesis edilirken ne kadar az baskı olursa o kadar çok rıza olur. Bu düşünce Keohane'in, hegemonyayı maddi güçle eşitleyen realist anlayışa karşı çıkmasının sebebidir. (2012: 14)

Keohane için hegemonya, uluslararası işbirliklerinin ve kurumların karmaşık yollarıyla ilişkilidir. Hegemon ortaklara itaat karşılığında liderlik sağlar. Ancak

emperyal bir gücün aksine, diğer devletlerden belirli bir rıza olmadan kurallar koyamaz ve uygulayamaz. Hegemonya genellikle kaba güç ve tahakküm ve daha nadir olmak üzere fikir birliği ve siyasi liderlik anlamında kullanılırken, Keohane'in hegemonyası politik ekonomi alt alanıyla yakından ilişkilidir. Bu liberal hegemonya anlayışını savunanların üzerinde durduğu noktadır. (Sezgin, 2004: 11)

John Ikenberry'e (2011: 71-72) göre liberal hegemonya, önde gelen bir devlet tarafından oluşturulan kural ve rejime dayalı düzendir ve hegemonya imparatorluklarda olduğu gibi hiyerarşik bir düzeni ifade eder ancak bu düzen liberal özelliklerle oluşturulmuştur. Ikenberry liberal hegemonyanın üç özelliği olduğunu savunur. Birincisi, "Lider devlet, müzakere edilen kurallar ve kurumlar sistemi içinde sponsorluk yapar ve çalışır." İkincisi, "Lider devlet bir dizi kamu malı sağlar" ve üçüncüsü "Hegemonik düzen karşılıklı iletişim ve etki için kanallar ve ağlar sağlar." Ikenberry' e göre liberal bir hegemonik düzende hegemonya lider devlet tarafından iktidarın uygulanması yoluyla kurulur ve sürdürülür ancak güç, zayıf ve ikincil devletlerin katılmayı kabul ettiği bir kural sistemi oluşturmak için kullanılır. Liberal hegemonik düzen "Paylaşılan çıkarlara ve hukukun üstünlüğüne dayanır." emriyle hiyerarşik olarak düzenlenmiş ancak siyasi emirlerden farklı olarak, "Önde gelen devlet ile etrafına dizilmiş zayıf ve ikincil siyasi varlıklar arasında öncül ve alt ilişkiler" şeklinde kurulur. (Schmidt, 2018: 11-12)

Ikenberry, liberal hegemonik düzenin fikir birliğine dayandığını ve yüksek derecede bir anayasalcılıkla nitelendirildiğini öne sürer. Devletler, kendi ilgi alanından uluslararası düzene girer, öz kısıtlamalara girer ve kendilerini kararlaştırılan kurallara ve kurumlara bağlar. Bu şekilde düzen rızaya dayanır. (Özen, 2006: 11)

Hegemonik iktidarın, liberal hegemonik düzenin temeli olan kurallar ve kurumlar aracılığıyla kullanılmasının yanı sıra, John Ikenberry, hegemonik bir devletin uygulayabileceği iki yol daha olduğunu savunur. İlk yol, "maddi teşviklerin manipüle edilmesi" ile kabullenmenin zorlama yoluyla kazanılacağı şekilde gerçekleştirilmesidir. İkinci yol ise "diğer ülkelerdeki liderlerin temel inançlarını değiştirerek" uygulanır. Yabancı elitlerin, hegemonun uluslararası düzen vizyonunu satın almaları ve içselleştirmeleri –kendileri olarak kabul etmeleri- gerçekleştiği zaman hegemonik kontrolün ortaya çıktığını açıklar. Bu ikinci yolu, sosyalleşme yoluyla güç kullanma

olarak tanımlar. Güç, ikincil devletlerdeki liderlerin norm ve değer yönelimlerinin değiştiği ve egemen devletinkileri daha yakından yansıttığı bir sosyalleşme süreci aracılığıyla kullanılır. (Schmidt, 2018: 12-13)

Yalnızca hegemonun üstün maddi kaynaklarına ve başkalarını zorlama yeteneğine dayanan hegemonya biçimlerinin aksine, sosyalleşme yoluyla hegemonya, hegemonun başkalarına zor kullanmadan güç edinmelerini sağlar. Bu şekilde hegemonyaya, diğer devletlerin ortak çıkarlara ve bir meşruiyet duygusuna dayanarak, gönüllü olarak kabul edilmesi nedeniyle daha ucuza ulaşılır. (Özen, 2006: 15)

1.2.3. Neo-Gramscian Görüş, Kontrüktivistler, İngiliz Okulu ve Hegemonya

Neo-gramscian yaklaşım hegemonyanın sadece hammadde gücü ve tahakkümünden fazlası olduğunu kabul eder. Önde gelen Neo-gramscian yaklaşımcılarından biri olan Robert Cox için, güçlü bir devlet tarafından egemenlik gerekli olabilir, ancak bir hegemonya şart olmayabilir (1981: 139). Gramsci'den esinlenerek “eleştirel” yorumuyla çağdaş uluslararası ilişkiler literatürüne kattığı hegemonya kavramını, Robert Cox alışlageldiği gibi, güçlü olan bir devletin daha az güçlü olanlara dominans ve düzenleme ilişkisi anlamında değil; bir devletler ve devlet dışı kuruluşlar (sosyal kuvvetler) sisteminin tümüne nüfuz eden, düzene ilişkin bir değerler yapısını tanımlayacak biçimde kullanmıştır. Bu değer ve anlam yapısının altında bir devletin muhtemelen diğerlerinden daha baskın olduğu bir güç yapısı da yatmaktadır; ancak tek başına baskın güç, hegemonya için yeterli değildir. Hegemonya, baskın devlet veya devletlerin egemen tabakalarının eylem ve düşünme biçimlerinden kaynaklanır; ancak, bu eylem ve düşünme biçimlerinin, diğer devletlerin egemen tabakalarınca da benimsenmiş olması şarttır. Hegemonyanın temelini bu açıklama ve meşrulaştırma pratikleri ve ideolojileri oluşturmaktadır. Güç, hegemonik düzenin genel çıkara hizmet ettiği inancına dayanan bir “oydaşma” varolmadıkça, bir zorlama unsurundan ibaret kalmaktadır. (Bostanoğlu, 2009: 49)

Robert Cox, Gramsci'nin temelde milli sosyal düzen ve kapitalist sınıf ilişkilerinin istikrarını açıklamada, iktidar, kurumlar ve fikirler arasında bir uyum ve uygunluğu ifade etmek için geliştirdiği “hegemonya” kavramını –geleneksel uluslararası ilişkiler teorisinde olduğu gibi- tek bir devletin baskın olduğu veya tek

kutuplu güç dengesinden ziyade bir istikrarlı dünya düzenini açıklamak için kullanmıştır. (Selçuk, (Atılım Üniversitesi) 2012)

Gramsci; güç için salt kaba kuvvet ve hiyerarşinin yeterli olmadığını, hegemonun sınıf kültürünün, ideolojisinin ve kendi fikirlerinin diğer tabakalarca benimsenmesi gerektiğini savunur. Bu çözümleme ile hegemonyadaki vurgu, istikrar ve süreklilikten değişime (değiştirmeye) kayar. Cox'a göre ise hegemonun rolü, uluslararası düzeyde kapitalist ilişkilerin evrenselleşmesi için gerekli koşulları sağlamaktan ibarettir. Cox, Gramsci' nin hegemonya kavramını tek bir devletin baskın olduğu veya tek kutuplu güç dengesinden ziyade bir istikrarlı dünya düzenini açıklamak için kullanmıştır. Cox'un hegemonya kuramı, teorik açıdan; belli bir güç yapısının baskınlık olarak değil, doğanın gerekli düzeni olarak görüldüğü “geçici” evrenselleştirilmesi yoluyla sistemik ve hegemonik gücün ne olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır (Bostanoğlu, 2009: 50)

Cox'un maddi kaynaklar ve kurumlar ile birlikte oluştuklarını savunduğu tarihsel yapıları, bir yandan geleneksel tarihsel yapıları, bir yandan geleneksel tarihsel maddeciliğin toplumsal güçlerini, bir yandan da Gramsci' deki fikirlerin ağırlığı düşüncesini indirgenemez bir etkileşim içinde bütünleyerek kapsamaktadır. Böylece, hegemonya, salt bir dünya gücünün egemenliği anlamından sıyrılarak; oydaşmaya dayalı, ast konumdaki devlet ve sınıfların da belli bir tatmin buldukları bir tür ideolojik egemenliğe dayanan bir sisteme dönüşmektedir.

Cox açısından hegemonya, dünya düzeni açısından “elzem” bir unsur değildir. Hegemonyasız bir dünya, “yönetilemez” bir kargaşa diye yorumlanamayacağı gibi, bu koşullarda, sosyal kuvvetlerin yeni açılımlar yaratabilecek potansiyelleri ve alternatif devlet oluşumları için ortada boş bir alan da doğmuş olacaktır. (Özen, 2006: 13)

Fikirlerin rolünü vurgulayarak ve sosyal dünyanın hem maddi hem de fikrîsel güçlerden oluştuğunu kabul eden, sosyalist konstrüktivist hegemonya anlayışı Cox ve Neo-gramscian yaklaşımıcılar tarafından öne sürülenlere benzemez. Konstrüktivistler, hegemonyanın materyal üzerindeki düşüncelerini vurgulamaya daha yatkındır. Konstrüktivistler kavramın, büyük ölçüde ikincil devletlerde hegemonyanın meşruiyetine dayandığına inanır. Konstrüktivistlere göre hegemonyadan bahsedebilmek için, egemen devletin hegemonik ideolojilere dayanarak ikincil devletler için onay

kimliği üretmesini ve bu hegemonik fikirlerin ikincil devlet seçkinlerine yayılması gerekir. Çoğu konstrüktivist Cox'un Gramsci'yi benimsemesine hayran olsa da, Cox'un nihayetinde hegemonyanın fikirsel bileşenini yeterince ayrıcalıklı kılmasını eleştirir.

Konstrüktivist ekolden Ted Hopf'a göre Cox'un ifadesi, kurumsallaşmanın ideolojik boyutuna varırken bile, fikirlerin hakim gücün politik-ekonomik çıkarlarının bir tezahürü olmaya devam etmesi anlamında hala materyalisttir. Yine de Hopf için, Gramsci'nin hegemonya anlayışı, kitlelerin niçin birlikte hareket ettiğini anlamak ve verilen emrin kabul edilmesindeki yardımcı unsurları anlamak açısından önemlidir. Önemli olan sadece elitlerin ideolojisi değil, aynı zamanda baskın fikirlerin aşağı doğru nasıl yayıldığını ve daha geniş halk tarafından nasıl kabul edildiğinin anlaşılmasıdır. Gramsci'nin "sağduyu" ile bahsettiği budur (Ertem, 2008; 2018: 17-18).

Hopf, hegemonik gücün bu fikirlerin egemen nüfus tarafından kabul edilmek üzere alındığı ölçüde maksimize edildiğini belirtir. Seçkinlerin öne sürdüğü fikirler ile kitlelerin sağduyuları arasında söylemsel bir uyumun derecesi, hegemonya uygulamasının önemli bir göstergesidir. Hopf'a göre egemen sınıfların çıkarlarını geliştiren fikirler, bu fikirlerin egemen nüfus tarafından kabul edilmek için alındığı ölçüde hegemonik güç en üst düzeye çıkarılır. (Ertem, 2018: 18-19)

İngiliz Okulu veya uluslararası ilişkilere uluslararası toplum yaklaşımı, hegemonyada "sosyal tanıma" olarak adlandırılan bir başka yönü vurgulamaktadır. Bu görüşe göre hegemonya baskın materyal gücüne eş değildir ve yalnızca egemen devletin bir niteliği de değildir. Clark'a göre hegemonya, kaynaklara sahip bir devlete verilen özel hak ve sorumlulukların kurumsallaştırılmış bir uygulamasıdır. Hegemonya başkalarının bahsettiği bir durumdur ve onlar tarafından tanınmaya dayanır. (Ağkaya, 2016: 1082-1083)

Ian Clark "Hegemony in International Society" adlı kitabında, uluslararası meşruiyet rolünün yalnız denge kurma değil, maddi gücün ve üstünlüğün kayda değer şekilde yoğunlaştırılması olduğunu söyler. Clark'a göre bunun için en iyi yol, hegemonyayı kavramsal ve teorik olarak uluslararası toplumun varsayılan bir kurumu olarak ele almaktır. Clark, uluslararası düzenin bir oyuncudaki güç yoğunluğuyla uyumlu bir şekilde sağlanabileceğini söyler (Clark, 2011:5).

Clark için önemli olan hegemonyanın örnek olma bileşenidir ve İngiliz Okulunun bu konuda potansiyel olarak faydalı olduğuna inanmaktadır. Clark, uluslararası düzeni sağlamada büyük güçlerin yerleşmiş uygulamalarına dayanan İngiliz Okulu'nun çalışmalarından faydalanmıştır. İngiliz Okulu'nda büyük güçler sadece maddi yetenekleri açısından değil, aynı zamanda uluslararası toplumun kilit kurumlarından biri olarak yaptıkları özel yönetim fonksiyonları ile de tanımlanmıştır. Clark, büyük güçlerin uluslararası toplumun uyumlu olmasına yardım ettiğini belirterek bunu hegemonya kurumu ile tanımlar ve doğru bulur. Clark' a göre hegemonya ile üstünlük arasındaki açık ayrımı işaret eden bu kurumsal boyuttur. Hegemonya, uluslararası toplumda meşrulaştırılmış kurumsallaşmış bir uygulamadır. Oysa "üstünlük" bir devletin egemen olduğu güç dağılımının ötesinde hiçbir şey göstermez. (Clark, 2011: 34)

Teorik literatürün gözden geçirilmesiyle kanıtlandığı gibi, hegemonya çok yönlü ve karmaşık bir kavramdır. Farklı bilim insanları için farklı durumları ifade eder. Farklı uluslararası ilişki teorileri, rekabet halindeki hegemonya anlayışlarını sunmaktadır. Bununla birlikte literatür taramasından çıkan bazı ortak temalar vardır.

Hegemonyanın üstün güç ve liderlik olmak üzere iki ana bileşeni vardır. Bazı hegemonya teorileri, hegemonyanın üstün güç bileşenini vurgularken, çoğu teori her iki bileşeni de farklı derecelerde vurgular.

Realist yaklaşım içinde, uluslararası sistemin sürdürülebilmesi için kural koyan ve bu kuralların işlemlerini sağlayan bir hegemonun varlığına ihtiyaç olduğu ileri sürülmektedir. Realist akademisyenler, dünya politikasının gerisinde yatan sebepleri açıkladığını düşündükleri teoriler geliştirmişlerdir. Bunlardan birisi de "Hegemonik İstikrar Teorisi"dir. Hegemonik İstikrar Teorisine göre güçlü bir uluslararası ekonomik düzen ancak güvenlik, barış, serbestlik gibi uluslararası kamu hizmeti sağlayan bir hegemon devletin varlığıyla mümkündür. Piyasalar ancak bu hizmetlerin verildiği bir ortamda en iyi şekilde idare edilebilir ve çalışabilirler.

Hegemonik istikrar teorisinin başlangıç noktası maddi açıdan üstün olan bir devletin varlığı olsa da, teori hegemonun uluslararası bir düzen oluşturmak ve sürdürmek için sağladığı liderlik işlevine odaklanır. Bu nedenle, egemenliğin ana davranış şekli olduğunu varsayan bazı realist hegemonya teorilerinin aksine, hegemonik

istikrar teorisi, hegemon tarafından uygulanan liderliğin karakteriyle ilgilidir. Bu özellikle liberal hegemon yaklaşımçıların açık ve liberal bir ekonomik düzen sağlamak için belirli liderlik şekillerinin uygulandığını iddia eden yaklaşımıyla örtüşmektedir.

Daha genel bir ifadeyle, liberal hegemonya yaklaşımı, kavramın maddi kaynaklara indirgenemez olduğunu savunur. Bu sebeple Ikenberry gibi liberal teorisyenler, başarılı hegemonların liberal uluslararası düzeni sağlamada yerine getirdikleri liderlik işlevine önemli ölçüde dikkat çekerler.

Liberallere göre hegemonya zorlamadan ziyade fikir birliğine dayanır. Hegemon tarafından uygulanan liderliğin şekli ve karakteri dünyadaki tüm farkın yaratıcısıdır ve bu düşünce çoğu hegemonya teorisinin hemfikir olduğu bir noktadır.

Neo-Gramscian, Yapılandırmacı ve İngiliz Okulu hegemonya açıklamaları hegemonyanın uygulanma şeklini vurgular. Her biri hegemonyanın, hegemonun kendisinin öz niteliği ve hegemon- alt aktörler ilişkisi hakkında olduğunu savunur. Bu da yine hegemonun gücünün neden sadece maddi üstünlükle azaltılamayacağını tartışılmasının sebebidir. Maddi güç gerekli bir faktör olsa da tek başına yeterli bir şart değildir.

Hegemonik gücün ulusal parasının istikrarlı bir ticaret ve ödeme sistemi oluşturabilme kapasitesi ile uluslararası para sistemindeki rolü, hegemonu finansal ve mali güç de katmaktadır. Büyük Britanya'nın 19. ve ABD'nin 20. yüzyıldaki hegemonyası beraberinde finansal güçle birleşerek iki ülkenin de parasal ilişkilerde senyoraj gelirini kendi avantajlarına kullanmalarına olanak sağlarken aynı zamanda da elde edilen finansal ve mali güç, dostları ödüllendirmek düşmanları ise cezalandırmak amacıyla (Gilpin, 2012: 101) kolaylıkla kullanılabilen bir araca dönüşmektedir. Hegemonun uluslararası para sistemindeki konumu hegemonyanın uygulanmasında yeni bir araç olarak parayı ve parasal hegemonyayı da beraberinde getirmektedir.

1.3. Hegemonya Oluşturma Sürecinde Paranın Rolü ve Parasal Hegemonya

Parasal hegemonya tek bir devletin uluslararası para sisteminin işlevleri üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğu ekonomik ve politik bir kavramdır. Bir devletin ulusal

para gücü, küresel finansal yönetim yapısını etkilemenin yanı sıra dış politika hedeflerine ulaşmasını sağlar. Bir para biriminin gücü, parayı ihraç eden devletin meşruiyetine ve gücüne bağlıdır. Bu nedenle uluslararası para birimlerinin ihraççıları, küresel ekonomi ve politikada da baskın güçlerdir. (Yang ve Xiaojing, 2017:5)

Parasal hegemonya terimi Micheal Hudson'ın (2017: 194-195) Amerikan Dolarının dünya ekonomisinin temelini oluşturmaya yönelik yazdığı "Süper Emperyalizm" kitabıyla ortaya çıkmıştır. Hudson, 1. Dünya savaşından itibaren Amerika'nın bir dizi, doları merkez haline getiren faaliyetleri ve doların mevcut hegemonyası üzerinde durmuştur. Kavram, Amerikan Hegemonyasıyla ortaya çıkmış olmasına rağmen; Lidyalılardan itibaren sikkelerin kullanılmaya başlanmasıyla, para ve hegemonik güç bağlantısından söz etmek mümkün olmuştur.

Madeni paralar icat edilmeden çok önce, kıymetli madenler, maddi değeri dolayısıyla hevesle istenmiş olmasına rağmen kıymetli madenlere duyulan esas arzu, para basımının politik öneminin tam olarak takdir edilmesiyle başlamıştır. Para dağılımı, sikkelerin icat edildiği savaş çağının, siyasi ve askeri rekabetine yeni bir boyut kazandırmıştır ve bu durum anlaşıldığında para basımı yepyeni bir boyut kazanmıştır. (Tekin, 2001: 12-13)

İlk altın ve gümüş sikkeleri Lidya Kralı Kroisos' un(M.Ö. 560-547) bastırıldığına inanılmaktadır. Bu dönemde gümüş sikkelerin yayılımı, M.Ö. 6. yüzyılda Helen dünyası olarak tanımlanan, çoğunlukla kent-devletlerinde yaşayan toplumların kolonileşmeye dayanan iskan modeliyle yakından ilişkilidir (Tekin, 2001: 25-26). Helen kentlerinde sikke, kentlerin ve krallıkların masraflarının ve antik maliyede çok önemli yer tutan savaş harcamalarının karşılanması için basılmış ayrıca sikkelerden senyoraj geliri sağlanmıştır. Atina sikkesinin dış ticarete rağbet görüp kullanılmasıyla Atina sikkesi güçlenmiştir. Meşhur 5. yüzyıl Sikke Kararnamesi'nin Atina'nın, 'İmparatorluğun dahilindeki sikke basımını' kendi lehine tekelleştirme girişimi olduğuna inanılmaktadır. Atina sikkeleri zaman içinde uluslararası bir işbirliği, otorite ve sorumluluk aracına dönüşmüştür (Tekin, 2001: 53-59).

Paranın kökeninde olduğu gibi, medeni dünya üzerinde de yeterince cazip ise para birimleri menşei ülkelerinin dışında, pek çok amaç için kullanılabilir. Uluslararası

paranın rollerini karakterize etmek için kullanılan standart sınıflandırma; paranın bilinen üç işlevini (değişim ortamı, hesap birimi, değer deposu) iki analiz düzeyinde, özel pazar ve resmi politika olarak, ayırmaktadır. Günümüzde uzmanlar paranın bilinen işlevine ek olarak, özel bir para biriminin; döviz ticareti(döviz kuru), ticari faturalama ve uzlaştırma (hesap birimi ve döviz kuru) ve finansal piyasalar (değer deposu) alanlarında rollerine sahip olduğundan bahseder. Burada bahsedilen resmi düzeyde bir paranın, döviz kuru çapası (hesap birimi), müdahale para birimi (döviz aracı) veya rezerv para birimi (değer deposu) olarak oynadığı rollerdir. (Cohen, 2018: 21).

Para biriminin uluslararasılaştırılması ile para birimlerinin etkisi, onları ihraç eden ülkelerin yetki alanlarının çok ötesine genişler. Bir para biriminin bu özel seviyeye ulaşması, para birimleri arasındaki hiyerarşik ilişki içerisinde, her şeyden önce rekabet gücü tarafından yönlendirilen bir tür seçim süreci ile belirlenir. Paranın uluslararasılaştırılması, paranın faydasını tüm rolleriyle geliştirir. Uluslararası duruş, hem ticari bir değişim aracı olarak hem de ticaretin faturalandırılması ve tasfiyesi için bir hesap birimi olarak, söz konusu para biriminin değerini artırır. Bu etkiler sayesinde daha evrensel bir satın alma gücüne sahip varlıklarda servet birikimini kolaylaştırır ve bir değer deposu olarak cazibesini genişletir.(Cohen, 2018: 20)

Bir paranın rekabet gücünü artıran unsurlar incelendiğinde hem ekonomik hem de politik faktörlerin rol oynadığı görülür. Ekonomik açıdan şekillendirici faktörler üç temel özellik etrafında incelenir. Bu üç temel özellikten birincisi, paranın gelecekteki değerine olan yaygın güvendir. Satın alma gücünün bir dereceye kadar güven ile tahmin edilememesi durumunda, sınır ötesi amaçlar için istenerek kabul edilecek hiçbir para birimi yoktur. İkincisi, döviz uygunluğunun ve sermaye netliğinin nitelikleridir. İşlemsel likitide ve varlık değerinin makul tahmin edilebilirliğinin yüksek olması gerekir. Bu her iki faktörün de anahtarı, yabancıların erişimini sağlamaya yetecek açıklıkta gelişmiş bir finansal piyasadır. Üçüncü olarak ise, bir paranın gelişmiş bir işlem ağı sözü vermesi gerekir. Çünkü hiç bir şey bir para biriminin kabul edilebilirliğini, bu para biriminin başkaları tarafından kabul edilmesi ihtimalinden daha fazla geliştiremez. Tarihsel olarak bu faktör, genellikle büyük ve dünya pazarlarına iyi entegre bir ekonomi anlamına gelmiştir. Büyük bir ekonomi, bir para birimi için doğal olarak yeterli bir seçim bölgesi yaratır. (Cohen, 2018: 10-12)

Siyasi açıdan ise, hem yerel hem de uluslararası düşüncelerin rolü etkin olabilir. Yerel olarak, menşei ülkelerde siyasi istikrar ve etkili yönetim kritik görünmektedir. Potansiyel kullanıcıların, mülkiyet haklarının yeterli şekilde korunması ve hukukun üstünlüğüne gerçek saygı ile yönetilen bir paradan, bu faktörleri vaat etmeyen bir paraya çekilmesi pek olası değildir. Para birimleri arasındaki mücadelede başarı, büyük ölçüde politik istikrar ve hesap verebilir hükümetin temellerine dayanır. Uluslararası olarak pound ve doların deneyimleri, güvenlik hususlarının da oldukça önemli olabileceğini göstermektedir. Sterlin'in on dokuzuncu yüzyıldaki yükselişinin zamanlaması, güneşin hiç batmadığı bir imparatorluk olan İngiliz İmparatorluğu'nun ortaya çıkışına paraleldir. Dünyadaki en büyük dolar sahipleri ABD'nin resmi veya gayri resmi müttefikleridir. Para ihraç eden bir devletin gücünü sınırlarının ötesinde belirleme kabiliyeti arttıkça, müttefiklerinin paralarını kullanmakta daha rahat hissetmeleri olasıdır. (Sönmez, 2016)

Ancak bu özelliklerin hiçbiri, tarihin sunduğu gibi sabit değildir. Bir para biriminin cazibelerinin her biri zamanla, özellikle de uluslararasılaştırmadan doğan ayrıcalıkları kötüye kullandığı takdirde zamanla erozyona maruz kalır. Rekabetçi sürecin sonucunu belirleyen piyasa tercihleri, bir dönemden diğerine büyük ölçüde değişebilir. Çok az para birimi uluslararasılaştırma için zorlu tüm ekonomik ve politik nitelikleri karşılayabilir. Rekabetin yoğun olduğu bu uluslararası ortamda bazı durumlarda, para birimleri etkin bir şekilde diskalifiye edilir çünkü paranın üç standart işlevinin tümünü yerine getiremez. Tamamen dönüştürülebilir para birimleri arasında, bir ya da daha fazla temel nitelikten yoksun oldukları için uluslararası alanda cazip olamazlar. Bazı para ihraç eden ülkeler enflasyon konusunda zayıf bir sicile sahip olabilir veya ülkelerin finansal piyasalarında yeterli derinlik ve likitide bulunmayabilir. Diğer bazı para birimleri geniş bir işlem ağı sunacak ya da gücü etkili bir şekilde yansıtabilecek kadar büyük olmayabilir. Bazıları ise zorunlu siyasal istikrar veya hukukun üstünlüğünden yoksun olabilir. Ayrıca sorumluluğu üstlenmiş olmak da önemlidir. Uluslararası para birimi olmak oldukça fazla yola bağlıdır ve oyun alanı hiçbir şekilde boş bir levha değildir. Herhangi bir anda, piyasa aktörleri ve hükümetler belirlenmiş davranış kalıpları içerisinde bulunurlar. Bu nedenle yeni başlayanlar üstesinden gelmesi zor olabilecek belirgin bir rekabetçi dezavantajla başlamaktadır. (Kennedy, 2012: 16-18)

Pratik açıdan, 2. Dünya Savaşı'ndan beri ABD dolarının olduğu kadar iyi kurulmuş bir parayla rekabet etmek kolay değildir. Tüm dünyadaki diğer para birimleri arasında, yalnızca Batı Almanya'nın eski Alman Markı, Japonya'nın Yeni ve Euro bir süredir pazarın uluslararası para için önemli bir payını alacak kadar rekabetçi olmuştur. Diğerleri daha az derecede pazar payına sahiptir. Birkaç popüler para biriminin kullanımı ve etkisi, dünya çapındaki büyük bölgelere yayılan otoritelerinin yasal yargı yetkilerinin çok ötesine ulaşabilirken, diğer para birimlerinin etkili bölgeleri bazen çarpıcı bir şekilde daralmıştır. (Kurtbağ, 2007: 57-93)

Paranın rekabetçi ilişkilerinin renkli çeşitliliğini iletmek için Benjamin Cohen (2018, 16-19) "Para Birimi Piramidi" oluşturmuş, bu piramitte yedi para kategorisi tanımlamıştır.

2.1. Para Piramidi (Cohen, 2018: 16)

Cohen'in oluşturduğu bu yedi aşamalı para piramidinde, her tabaka için etiketler parasal coğrafyanın doğru bir şekilde haritalanmasına uygun dikey görüntüleri vurgulamak içindir. Yedi kategori aşağıdaki gibidir:

1. Top Currency: Bu yüksek rütbe yalnızca en saygın uluslararası para birimleri için ayrılmıştır. Popülerliği az ya da çok evrensel, belirli bir coğrafi bölge ile sınırlı olmayan ve kullanımı en çok egemen olan para birimidir. Modern

çağda 2. Dünya Savaşı öncesi Sterlin ve 2. Dünya savaşı sonrası Amerikan Doları'nın bu statüye hak kazandığı söylenebilir.

2. Patrician Currency: En üst rütbenin hemen altında, çeşitli sınır ötesi amaçlar için kullanımı önemli olsa da, baskın olandan ve/veya yaygınlığı önemli olsa da evrensel yaygınlıktan bahsedilemeyecek para birimleri bu kategoride yer alır. Tarihsel olarak, bu kategorideki paraların bazıları, yalnızca içsel ekonomik nitelikleri nedeniyle cazip olmuşken; bazıları, usta para birimi veya pazarlık para birimi kategorilerine daha çok benzer. Bugün patrici kategorisi, çoğu sınır ötesi kullanım kategorisinde doların ikinci sırasındaki Euro'yu içerir. Popülerlik kaybına rağmen Japon Yen'i bu kategoriye dahil edilebilir. Birçok gözlemci, bir gün patrici para birimi kategorisindeki paraların Çin Yuan'ına ekleneceğini düşünür. Hatta bazıları Çin Yuanının doları durdurarak, durdurulamayacak kadar güçleneceğini beklediğini ifade etmiştir.
3. Elite Currency: Bu kategoride, bir dereceye kadar uluslararası kullanıma hak kazanabilmek için yeterli çekiciliğe sahip fakat kendi ulusal sınırlarının ötesinde doğrudan etkide bulunmaya yetecek ağırlıkta olmayan para birimleri bulunmaktadır. İngiltere Sterlini, İsviçre Frangı, Avustralya Doları ve Kanada Doları bugün bu kategoriye dahildir. Bu para birimlerinin tümü, içsel ekonomik nitelikleri nedeniyle küresel para birimlerinde ve finansal piyasalarda bir ölçüde kullanılır. Ayrıca, Avustralya Doları ve Güney Afrika Randı döviz kuru bağlantısı olarak önemli roller oynamaktadır.
4. Plebeian Currency: Elit kategorinin bir adım altında bulunan bu kategoride, çok sınırlı uluslararası kullanım için mütevazı paralar bulunur. Burada, bazı orta gelirli gelişmekte olan piyasa ekonomileri (Singapur, Güney Kore ve Tayvan) ve daha zengin petrol ihracatçıları (Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) ile birlikte Norveç veya İsveç gibi daha küçük sanayi ülkelerinin para birimleri bulunur. Plebe para birimleri kendi içlerinde tüm geleneksel parasal işlevler için az ya da çok ayrıcalıklı bir konum iddiasında bulunurlar ancak uluslararası düzeyde ağırlıkları azdır. Belli bir miktar ticari faturalandırma haricinde, sınır ötesi kullanım için cazip olma maksadını taşırlar.

5. Permeated- Currency: Bu kategoride, ülkenin vatandaşları tarafından sahiplenilen ulusal para birimine alternatif bir yabancı para birimi bulunur. Ekonomistlerin döviz ikamesi kavramıyla açıkladıkları üzere, ulusal paranın rekabet edebilirliği ülkenin kendi sınırlarında bile tehlikeye atılmıştır. Her ne kadar nominal parasal egemenlik devam etse de, yabancı para özellikle bir değer deposu olarak yerel alternatifini geçersiz kılar ve yerel para biriminin düşüklüğünü vurgular. Mevcut kanıtlardan yola çıkarak, bugün nüfuzlu para birimleri yelpazesinin oldukça geniş olduğu, özellikle Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'daki gelişmekte olan dünyanın bir çok ekonomisini kapsayan bir gerçektir.
6. Quasi-Currency: Bir adım daha aşağıda, yabancı para birimleri sadece bir değer deposu olarak değil, aynı zamanda ölçüde bir hesap birimi ve değişim aracı olarak da kullanılır. Yarı para birimleri nominal egemenliğini korur ancak bir çok amaç için uygulamada reddedildiği için etki alanı daha ziyade hukukidir. Elde edilen kanıtlar, dünyadaki bir dizi kırılgan ekonomide para birimlerinin gerçekten bu şekilde kullanıldığını göstermiştir.
7. Pseudo-Currency: Piramidin en alt rütbesinde, sadece ismen var olan yabancı para birimleri bulunur. Sözde para birimlerinin en belirgin örnekleri, dolar gibi daha güçlü bir dövizin yasal ihale aracı olarak kabul edildiği Panama Balboa'sı gibi paralardır.

Uluslararası bir paranın koşullarının zaman içinde değişebileceği, uzmanlar tarafından yaygın olarak kabul edilmektedir. Paranın uluslararasılaştırılmasının yararları ve maliyetleri değerlendirildiğinde, uluslararası para genel olarak bastırılma eğilimindedir. Tarihsel olarak da Atina drahmisini ya da Bizans solidlerini sınır ötesi amaçlar için kullanılmaya devam etmeyişimizi örnek verebiliriz. En iyi para birimi olarak uzun yıllar öncül durumundan sonra sterlinin düşüşüne şahit olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak, doların hegemonyasının sonunun başlangıcına tanık olma ihtimalimizden söz edebiliriz. (Clark, 2011: 24)

Rekabet gücünün yönlendirdiği uluslararasılaştırma süreci, para birimleri arasında belirgin bir hiyerarşi yaratır. Para birimleri, sınır ötesi rol oynama çabasındaki ülkeler

için faydaların yanı sıra maliyetler de yaratır. Genel olarak, bir para biriminin uluslararasılaştırılması incelendiğinde, o para biriminin motivasyonları, seçimleri ve öngörülen sonuçları hakkında pek çok Şey anlaŐılır. (Clark, 2011:27; Kennedy, 2012:19)

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE PARASAL HEGEMONYA

2.1. Bimetalik Dönemde Hegemonya ve Parasal Hegemonya

Para birimlerinin nasıl hegemonik bir pozisyon aldığını; para biriminin ihraç eden ülkeye faydaları ve maliyetleri; bir devletin uluslararası statü kazanması ve rakiplerini en iyi şekilde kullanması için devlet gücünün yeterliliğini; devlet gücü kaybının para biriminin uluslararası kullanımını zorunlu olarak azaltıp azaltmadığı gibi sorulara cevap bulmak adına faydalı olacağı düşüncesiyle tezde tarihte en iyi para birimi olarak kullanılmış para birimleri incelenmiştir.

2.1.1. Atina Hegemonyası

Hegemonya teriminin modern anlamda ilk kullanılışı, M.Ö. VI- M.Ö. IV. yüzyıllara dayanır. Xenophon ve Ephorus gibi antik tarihçiler, Peloponez Birliği içindeki Sparta'nın lider konumunu ve site devletlerinin Pers işgaline karşı oluşturdukları Delos Deniz Birliği içinde Atina'nın yönlendirici rolünü tanımlamak için hegemonya terimini kullanmışlardır. (Kaymak, 2016: 66-67).

Coğrafi olarak “Peloponez” Yunanistan'ın güneyinde büyük bir yarımada bölgesidir. M.Ö. VII. yüzyılda Peloponez Yarımadasında, komşuların saldırısından kaçınmak, özellikle Perslere karşı savunma ittifakı oluşturmak gibi itici güçlerle oluşturulan Peloponez Birliği göze çarpmaktadır. Başında ise Sparta bulunmaktadır. M.Ö VII. yüzyılın sonunda Sparta, Peloponez Bölgesindeki şehir devletler içinde en güçlüsüdür. Elis' in olimpiyat oyunlarının güvenliğini sağlamasıyla Korint ve Elis şehir devletlerini müttefikleri arasında katan Sparta, müttefik artırmak ve hegemonyasını genişletmek için dış politika ve askeri müdahale kombinasyonunu agresif bir şekilde kullandı. Bir sınır savaşı olan Tegea' da kayıp yaşayan Sparta, müttefiklerine kalıcı bir savunma ittifakı teklif etti ve Peloponez Bölgesinin kuzeyindeki birçok devlet ittifaka üye oldu. Antlaşma temel olarak savaş zamanında müttefik devletlerin ordusunun üçte birine kadar istenebilmesine dayanıyordu. Asker gücüne dayalı antlaşmada savaş zamanı dışında herhangi bir yardım payı ödenmiyordu. Bu açıdan Peloponez Birliği

tam bir ittifak olarak anılamasa da, birlik üyelerine güvenlik sağlanıyordu. (Mansel, 1999: 322-325)

Pers saldırıları ile Peloponez Birliği, Atina ve diğer devletleri de kapsayacak biçimde genişletildi. Savaş boyunca Sparta'nın askeri gücü kadar, Atina'nın deniz gücü de gerekliydi. Zira Atina, Laurion'da bulunan yeni gümüş madeninin kirasından elde edilen tüm gelirleri "Triemin" denilen savaş gemisinin inşası için ödemişti. Dolayısıyla Sparta, askeri gücünün ona sağladığı hegemon pozisyonunun sallantıya girdiğini düşünmeye başlamıştı. (Mansel, 1999: 325-327)

Savaşın kazanılmasından sonra, Atina ve Sparta arasında bulunan stratejik farklar başka bir huzursuzluk nedeni oluşturdu. Egina, Korint ve Atina gibi önemli ticari şehirler madeni parayı yeni bir buluş olarak kabul etmeye başladığında, Sparta için bu nesneler muhtemelen ticaret için ilk ve en önemli amaç değildi. Spartalı vatandaşlar çiftliklerinde yaşayarak kendi kendine yetiyorlardı. Dolayısıyla Sparta geleneklerinden ve coğrafyasından ayrılmak istemiyordu, askeri anlamda karasal güce sahipti ve Perslerden temizlenen Batı Anadolu, Sparta için bir güvenlik kalkanı oluşturuyordu. Ancak Atina Batı Anadolu'nun güvenliği ile direkt ilgiliydi. Yunan adalarını korumak ve dolayısıyla denizde ticaretine de devam etmek istiyordu. Uzak Yunan adalarının korunmasından sorumlu olmak istemeyen Sparta, oluşmuş bulunan bu Helen Birliğinden çekilerek, Peloponez Birliğini asıl müttefikleriyle reforme etti. (TÜBA, 2007:2-3; Mansel, 1999: 315-317)

Atina, M.Ö. 483'de Laurion madenlerini Baykuşların üretimini önemli ölçüde artırmak ve beklenen Pers saldırısına hazırlanmak için kullanmıştı. Laurion gümüşleri daha sonra Atina'nın askeri, politik, ekonomik ve kültürel başarısının merkezinde olacaktı. Bu kapasitede Atina, Delos Birliği'ndeki yeni bir Pers saldırısında korkan tüm şehirleri bir araya getirdi. 300 kadar şehir devleti kapsayan Delos Konfederasyonu oluşumunu Prof. Donald Kagan, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupalı Devletlerin, Rusya'dan çekindikleri için Amerika'nın hegemonyasını istemesine benzetir. Atina'nın, tıpkı İkinci Dünya Savaşı'ndaki Amerika örneğinde olduğu gibi, ikna ederek değil, hatta ikna edilerek hegemon kabul edildiğinden bahseder. Birliğe dahil olan devletlerin amacı, mevcudiyetlerini ve özgürlüklerini korumaktır. Atina'nın denizdeki gücü, bu uğurda söz konusu devletler için hayati önem taşımıştır. (TÜBA, 2007:1)

Söz konusu deniz gücüyle Atina, birlik içinde doğal bir üstünlüğe sahip olmasının yanında birliğin oluşmasındaki etkin rolü ve tüm organizasyonları üstlenmiş olması ile birlik içinde lider konumuna gelmişti. Delos Birliği, Peloponez Birliği'nden farklı olarak, askeri güçten ziyade paraya gereksinim duyuyordu. Dolayısıyla ortak bir kasa oluşturulması gerekti ve her devletin basitçe parasal katkıda bulunduğu bir hazine oluşturuldu. Hangi devletten ne kadar para alınacağını ve zamanlamasını belirleyen Atina'ydı. Atina'nın bu rolü, zamanla, yapılacak katkılar hususunda bir baskıya dönüşünce, katkı diye adlandırdığımız bu ödemeler, şehir devletlerin kendi güvenliğini korumak için ödedikleri bir "Haraç" halini aldı. Şehir devletler, kendi deniz filosu veya mürettebatını oluşturmak yerine yalnızca para ödediler ve kendisini koruması için Atina'ya güvendiler. (Boyana, 2017: 13-16)

Atina, böylelikle Delos Konfederasyonu'nu Perslerle hiçbir bağlantısı olmayan kendi projeleri için kullanmaya muktedir olmuştur. Birliğin amacı Atina'nın liderliğini veya siyasal gücünü desteklemek olmasa da zamanla, Delos Birliği Atina'nın bayındırlığına ve uluslararası çıkarlarına hizmet eden bir organizasyona dönüşmüştür. (Boyana, 2017: 17-18)

Elbette konfederasyondaki devletler bu sistemi sonsuza dek kabul etmediler. Atina'ya alternatif olarak Sparta vardı. Kuruluşlarından itibaren Peloponez Birliği ve Delos Birliği arasında var olan düşmanca ilişkiler V. yüzyılın ortalarında Atina'nın hegemonyasını artırması ve siyasal dengelerin bozulması sonucu Peloponez Savaşı'yla patlak vermiştir. (İplikçioğlu, 2007: 41)

M.Ö 431-404 yılları arasında yaşandığı kaydedilen dönemin tarih yazarı Tukidides bu savaşın nedeni olarak Atinalıların aşırı güçlenmesini ve Spartalıların da bu durumdan çekinmesi olarak göstermiştir. Tukidides, Atina'nın birikmiş paraları nedeniyle bu savaştan hiç endişelenmediğini ve yönetici Perikles' in heyecanlı Atinalıları mecliste maddi varlığıyla sakinleştirdiğini de yazar. Perslere bazı Yunan adalarını peşkeş çekerek, Perslerin maddi desteğini alan Sparta karşısında Atina büyük direnç gösterdiyse de gücünü tüketmiştir. Sparta ve müttefikleri 405'te şehri kuşatmaya başladıklarında Atina'nın kaynakları tükenmiştir ve 404 yılında teslim olmak zorunda kalmıştır. (Thukydides, 2019: 17)

27 yıl süren ve mağlup kadar galibin de çok yıprandığı bu savaş neticesinde Yunanistan'ın tek bir şehir devlet hegemonyasına alınmasının mümkün olmadığı gerçeği anlaşılmıştır. Bir zamanlar Yunanistan'ın önderliğini yapmış olan Atina çökmüştür. Atina'nın Yunanistan'a hizmetlerinden ötürü tamamen yok edilmesini kabul etmeyen, ancak ağır savaş tazminatları anlaşması yapan Sparta galibiyetinin getirisini toplamaya hazırlanırken, yabancı bir devlet olan Makedonya sahneye çıkmıştır. Atina'nın başaramadığını başarmış ve çok yıpranmış olan Yunanistan'ı kendi hegemonyası altına almıştır. (Mansel, 1999: 338-339)

2.1.1.1. Atina Baykuşu

Yunanistan da M.Ö. 6. Ve 4. yüzyıllarda var olan mevcut durumla madenciligi olumlu olan faktörlerle eşleştirecek, Atina'nın özellikle finansal önem kazanmasının yükselişinin nedenlerini kolayca görmek mümkündür. Doğal altın ve gümüş alaşımli yataklar, Lidya ve İyon para birimlerinin ortaya çıkmasına yardımcı olmuştu ve bu devletler altını gümüşten ayırmayı öğrenmiştir. Altıncı yüzyıldan önce saf gümüşün sadece Yunanistan'da ve Makedonya'da iki küçük madende gerçekleştiği bilinir. İlk başta potansiyel olarak bol miktarda bulunan gümüş maddeleri, gümüşlü kurşun cevherlerinden teknik olarak ayırlanamamış ve bu nedenle kullanılamamıştır. Neyse ki, Yunanlılar için gereksinim, yeni tekniklerin icat edilmesine neden oldu ve bu da onların büyük gümüş rezervlerinin kapısını açmasını sağlamıştır. Teknolojik gelişmelerin, Atina, Makedonya ve Yunan adaları yakınındaki Laurion gibi bölgelerde madencilik alanlarının gümüş barındıran cevherlerinde artan sömürüye neden olduğu düşünülmektedir. Bu yeni gümüş mevcudiyeti Yunan topraklarının tamamında madeni paraların darbesine yol açmıştır. Laurion madenlerinin önemini anlayan ilk Atinalı hükümdarlardan biri, Tiran Peisistratus ve onun tarafından M.Ö. 546'da ilk kez basılan ve Atina amblemi olan baykuşlarla damgalanan paralar, eski dünyanın her yerinde ünlü olmuştur. (<https://rg.ancients.info/owls/> , 12.04.2019; Samons, 2000: 36-43)

Atina'dan önce hiçbir devlet para politikası olarak adlandırılabilen bir uygulama takip etmemişti. Aegina, Korint ve tabii ki Atina gibi önemli ticari şehirler, madeni parayı Küçük Asya'dan yeni bir buluş olarak kabul etmeye başladığında, bu nesneler ticaret için ilk ve önemli bir araç değildir. Helen dünyasında sikke kentlerinin ve krallıklarının masraflarının karşılanması, maaşların ödenmesi ve gelirlerin

toplanması gibi genelde kendi mali işlemlerini halletmek için kullanılan bir araçtı (Tekin, 2001: 53).

Vatandaşlar genel itibariyle kendi çiftliklerinde ürettikleri ürünler ile kendi kendine yeten bir ekonomi sürmüşlerdir. Bu nedenle sikkeler günlük alışverişlerde dahi kullanılmamıştır ve uzun mesafeli ticarete nadiren kullanılmıştır. Sikke halk için daha çok bir standart olarak, malların farklı değerini dengelemek için kullanılmıştır. (Mansel,1999:345)

Ancak bu yeni madeni paralar hem servetlerin bozulmaz bir biçimde depolanmasını mümkün hale getirmesi hem de tüm alt yapı projeleri için ideal bir araçtır. Sikkelerin bu avantajını değerlendiren Atinalılar Lauron madenlerini işleme konusunda çok ciddi davranmıştır. M.Ö. 5. yüzyıl başlarında, Lauron maden ocaklarının ciddi bir şekilde işletilmesiyle Atina ‘baykuşlu’ sikkelerini bol miktarda basabilmiştir. (<https://rg.ancients.info/owls/>, 12.04.2019)

M.Ö. 479’da baykuşlarıyla oluşturduğu deniz donanmaları aracılığıyla Persleri yenen Atina, Ege’de hakim duruma gelerek Helen kentlerini muhtemel Pers saldırılarından korumak için Delos Birliğini kurmuştur. Pers tehdidi kalmadığı zamanlarda dahi Atina müttefiklerinden katkılarını, gerekli gördüğü takdirde zora başvurarak toplamıştır. Böylece Atina bir imparatorluğun başkenti ve Atina Baykuşları klasik Helen dünyasının en meşhur sikkesi olmuştur(Tekin, 2011: 79; Boyana, 2017: 15-16)

Baykuşlar da çoğu zaman günlük ticaret için kullanılmamıştır, çünkü alım gücü çok yüksektir. Uluslararası ticaret paraları olarak diğer şehirler tarafından haraç ve vergi tahsilatı için, tüccarlar tarafından da büyük ticari işlemler için kullanılmıştır. (<https://rg.ancients.info/owls/> , 12.04.2019)

Diğer büyük güçler gibi, Atina da parasını yalnızca ticaret ve ticareti kolaylaştırmanın ve yurtdışındaki imajını yansıtmanın bir yolu olarak değil, aynı zamanda para kazanmanın bir yolu olarak gördü. Atina, kaynağın taze madenli gümüş veya diğer şehirlerin gümüş paraları olup olmadığına bakılan her Baykuş’tan senyoraj karı kazandı. Diğer şehirlerin tüccarları da kolayca değiştirebildikleri için Baykuşları

severdi. Böylelikle baykuşlar dünyanın ilk büyük ticari para birimi oldu. (Samons, 2000:203-205)

Doğu Ege kıyıları ve çevresindeki kentler ve adaların hepsi Delos Birliği'nin üyesidir. Bölgedeki Samos, Likya, Knidos gibi devletler kendi sikkesini basıyor olsa da M.Ö. 5. Yüzyılın üçüncü çeyreğinden (Atina hegemonyasının güçlendiği dönem) itibaren yalnızca ufak gümüş birimlerin basıldığı görülmektedir. Ufak birimlere hala yerel kullanım için ihtiyaç duyulsa da ticarete Baykuşla rekabet etmek büyük bir mücadele gerektirmiştir. Atina'nın siyasal egemenliği ve baykuşların bolluğu, rakip gümüş sikkelerin doğal olarak geri kalmasına neden olmuştur. (Tekin, 2011: 82-83).

Baykuşlar uluslararası ticarete yoğun olarak kullanılıyordu ancak uluslararası sınırlarda kabul edilen ilk madeni paralar değildi. Kuzey Ege ülkesi Aigina, kaplumbağası ile Atina'nın en büyük rakiplerinden ve klasik Helen dünyasının en fazla sikke basan devletlerinden biriydi. (<https://rg.ancients.info/owl/> , 12.04.2019)

Aigina, Atina'nın Persleri yendiği tarih olan 479'dan sonra emisyon hacmini ciddi ölçüde daraltmış olsa da sikke basmaya devam etti. M.Ö. 457' de Atinalıların istilasına uğrayan Aigina müttefiklerden biri olmaya zorlandı. Yine de para basımına devam eden Aigina'da M.Ö. 431'de, kentin tüm nüfusu kovuldu ve yerine Atinalı iskancılar nakledildi ve bu yenilgiden sonra, 404' de Peloponez Savaşı'nın bitip Atina'nın yenilmesine kadar olan sürede bir daha para basılmadı. Benzer akıbet M.Ö. 416'da Kyklad Adalarından Melos'un da başına geldi. Melos halkından tüm nüfus öldürüldü, öldürülmeyenler köleleştirildi (Tekin, 2011: 84-85)

Ön yüzünde Athena'nın başı ve arka yüzünde baykuşile *Tetradramlar* Yunan dünyasında her yerde hazırды. Anlaşılan Atina, müttefik şehir devletlere de kendi paralarını koymaya çalışmıştır. Atinalılar açık bir şekilde sikkelerinin dış ülkelerde rağbet görüp kullanılmasından kar sağlıyorlardı. 5. yüzyıl Sikke Kararnamesi'nin Atina'nın sikke basımını tekelleştirme girişimi olduğuna inanılmaktadır. Tarihi tam olarak saptanamamış olsa da Atina'nın gücünün zirvesinde olduğu M.Ö. 440-420 yıllarında tebliğ edildiği tahmin edilmektedir. Kararnamede üye devletlerin basacağı sikkelerin ağırlığı, ölçüleri ve materyali konu edilmiştir. Müttefik devletler gümüş sikke basmayacaktır (Tekin, 2011: 57; :80). Bu kararname, bilim insanları arasında oldukça

tartışmalıdır ancak tüm bilginlerin üzerinde hemfikir olduğu konu, Atina'nın beşinci yüzyılın ikinci yarısında acımasız bir emperyal güç haline geldiğidir. (Tekin, 2011:87)

M.Ö. 413 yılında Atina'nın, Perslerin yardımıyla Sparta'ya kaybedeceği Peloponez savaş sırasında, Lauron' daki gümüş madenleri yıkılmıştır. Atina'nın daha sonra gümüş madeni parasını basmayı tamamen durduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır ve Atina'nın diğer şehir devletlerin gümüş madenini eriterek baykuşlara yeniden yaslanmış ve kazanç sağlamaya devam etmiş olduğu iddia edilir. Ancak Baykuş sayısı bu tarihten sonra önemli ölçüde azalmıştır. (<https://rg.ancients.info/owls/> , 12.04.2019)

M.Ö. 431'den 404' e kadar süren 27 yıllık Peloponez Savaşı sonrası ise Atina artık bir imparatorluk değildir. Atina'nın çöküşünden sonra diğer kentlerdeki darphaneler yeniden canlanmıştır. Savaşın son yıllarında Eubodia federal bir sikke darp etmeye başlamıştır. Savaştan sonra yeniden basılmaya başlanan Aigina Kaplumbağaları ve Korint pegasusları daha önce hiç olmadığı kadar verimli olmuştur. Atina'nın kontrolünden kurtulan Trakya'daki kentler ise yeni ağırlık standartları belirleyerek tepkilerini göstermişlerdir (Tekin, 2011: 87-88).

Atina yenilgisinin ardından birkaç yıl sonra sikke basımına yeniden başladı. Savaşın son yıllarında acil ihtiyaçtan dolayı adi metalden sikkeler basmıştı ve onları kullanımdan kaldırarak kaliteli gümüşten yeni sikkeleri, öncekine çok benzer bir şekilde çıkarmıştır. M.Ö. 4 yüzyıl sikkeleri, önceki yüzyılda sahip olduğu ticarete egemenliği kaybetmiştir ancak yine de bu geç dönem baykuşları hala çok uzaklara gidebilmişlerdir. Atina savaştan sonraki dönemde, önce olduğu gibi gümüşten ufak para birimleri basmışsa da sonra bu ufak gümüş birimlerin yerini bronz sikkeler almıştır. Baykuş gümüş sikkesi M.Ö. 1. Yüzyılın ortalarında sona ermiştir ancak bir baykuş içeren bazı Atina bronzları Roma İmparatorluk zamanlarına kadar devam etmiştir. (<https://rg.ancients.info/owls/>, 12.04.2019)

2.1.2. Roma Hegemonyası

Latince kökenli olan “pax” kelimesi “barış, sulh” anlamına gelmektedir. Pax kavramı genel olarak; Antik Roma, Emperyalist Britanya ve ABD'nin hegemonik dış politikalarını tanımlamak ve meşrulaştırmak adına kullandıkları hegemonik barış ve

imparatorluk sürecini belirtir. Aslında Pax Christi, Pax Hispanica, Pax Germanica, Pax Sovyetler gibi, birçok politika ve kurum bu kavramla ilişkilendirilmiştir. Pax Romana, başlarda dini kurallar ve ayinlerle birlikte orduya gömülü bir kavramdır. Ancak sonraki cumhuriyetlerde giderek politik bir boyut kazandı. Nitekim Pax kavramı, iç içe geçmiş “Barış”, “Zafer”, “Fetih” ve “İmparatorluk” terimlerini bir araya getirmek için gelmiştir. Tabir tarihsel olarak ise Ceasar Augustus’un M.Ö. 27’de Roma İmparatorluğunun yönetimine geçmesiyle başlayan ve M.S 180’de Marcus Aurilius’un ölümüyle son bulan, Roma sınırları içinde barış ve zenginliğin hakim olduğu dönem için kullanılır. (Parchami, 2009: 15-17).

M.Ö. 8.-7. Yüzyıllarda Akdeniz Havzasında Pers Devleti, Kartaca Devleti ve Attiko-Delos Deniz Birliği olmak üzere üç büyük siyasal güç varken, Roma küçük bir kent devletidir. Kendisi gibi küçük bazı devletlerle sürekli savunma savaşı halinde olan Roma, M.Ö. 282 yılında Orta İtalya’yı ele geçirmiştir. (İplikçioğlu, 2007: 77)

M.Ö. 3. Yüzyılın başlarında ise Syrakusai, Epiros Helen Krallıkları ve Kartaca Devleti ile Roma; Batı Akdeniz Havzasındaki dört siyasi güçten biri olmayı başarmıştı. M.Ö. 275 yılında Hellenlerden olan Syrakusai ve Epiros Krallıkları ile mücadeleye giren Roma, onlarla ticari çıkar çatışmasında bulunan Kartaca Devleti’nden yardım aldı. Böylece Batı Akdeniz’de siyasi güç sayısı Kartaca Devleti ve Roma Devleti olmak üzere ikiye düştü. (İplikçioğlu, 2007: 78)

Doğu Akdeniz’de ise güçlü Hellenistik Devletlerin bulunduğu M.Ö. 268 yılında “Roma-İtalya Konfederasyonu”nu kurarak siyasal gücünü büyütmüş ve ileride kurulacak olan Büyük Roma İmparatorluğu’nun temelini atmıştır. Bu konfederasyon aynı zamanda bir çiftçi devleti olan Roma’yı, bir ticaret devletine dönüştürmek için önemli bir adım olmuştur. Roma’nın İtalya’daki ticarete egemen olması; onu, bir ticaret devleti olan ve ticaret emperyalizmi amacı güden Kartaca ile savaş noktasına getirmiştir. Savaş bir çok safhada gerçekleşmiş ve nihayetinde Roma, galip olarak Kartaca Devletinin savaş filosuna el koymuştur. O zamanın en büyük deniz gücüne sahip olan Kartaca Devleti’nin filolarına sahip olması, Roma’yı, Batı Akdeniz Havzası’nda tek güç haline getirmiştir. (İplikçioğlu, 2007: 80-82)

Roma Devleti M.Ö. 197’de Makedonya’yı, M.Ö. 190’da Seleukos’ u savaşlarda yenerek Doğu Akdeniz’de de lider konumuna gelmiştir. M.Ö. 188’de Suriye Krallığı ile anlaşma yapmış ve Suriye, Roma’ya ve bağlaşıklarına tazminat vermek zorunda bırakmıştır. Ayrıca Suriye Krallığı Küçükasya’yı Toroslar’a kadar terk edecektir. Son olarak Makedonya’yı M.Ö. 168’de Pydna Muharebesinde bir kez daha yenince, Makedonya’nın kesin sonu gelmiş ve Roma; tüm Doğu Akdeniz Bölgesi’nde başat konuma gelmiştir. Ayrıca Pydna Muharebesinden elde ettiği yüklü ganimet dolayısıyla Roma, fetih savaşının sağlayabileceği maddi kazanımları deneyimlemiş ve o tarihten sonra emperyalist bir tutum içine girmiştir. M.Ö. 149-146 yıllarında Kartaca ile üçüncü kez yaptığı muharebe sonucunda Kartaca’yı da yok ederek, burada Afrika Eyaletini kurmuştur. (İplikçioğlu, 2007: 81-83)

Yine M.Ö. 146 yılında Korinthos’ u tahrip ederek doğuda önemli bir ticaret gücü kazanmıştır ve bu topraklarda da Makedonya Eyaletini kurmuştur. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Roma çok ciddi ganimetler edinmiştir. Son olarak Pergamon Krallığını veraset yoluyla topraklarına katan Roma (M.Ö.129), burada da Roma Asia Devleti’ni kurarak, Mısır dışında tüm Doğu Akdeniz’e egemen olmuş ve bir dünya gücüne dönüşmüştür.(İplikçioğlu, 2007: 100-106)

Roma’nın böylece bir dünya gücüne dönüşmesi sürecine bakıldığında Pax kavramının, birbirine sıkı sıkıya bağlı iki ideolojik ilke olan “zafer” ve “barış” a dayandığını söylemek mümkündür. Roma’nın barışı kavramsallaştırması savaşla yani “zaferle barış” kavramıyla ilişkilendirilebilir. Bu durum, Agustus’un Pax Romana’nın kurucusu olmasının yanında; Pax Romana’nın, Roma Barışı’nın ideolojisinin ve imparatorluğun büyük ölçüde kurduğu emperyal rejimin bir yansıması olduğunu gösterir. (Parchami, 2009: 38-39)

Nitekim Roma’nın önceki askeri ve politik lideri olan Jul Sezar’ın yeğeni ve evlatlığı olan Octavianus’a, Agustus (yüce, ulu) adını vererek şükranlarını bildiren Roma Senatosu olmuştur. Devlet güçlerinin tamamını elinde bulunduran Agustus, bu şekilde daha önce cumhuriyetle yönetilen Roma’ya meşruti monarşi olarak adlandırılacak bir yönetim biçimini getirmiştir ve yönetimde bulunmasıyla birlikte başlayan bu yeni düzeni içeren döneme, birinci kişi anlamına gelen “princeps”

sözcüğünden türeyen “Principatus Dönemi” (M.Ö. 27-M.S.283) adı verilmiştir. (İplikçioğlu, 2007: 91; Roux,2006:16)

Barışın ortaya çıkışı Roma’nın tüm kurumlarında olduğu gibi ordusunda da köklü değişikliklere neden oldu. Augustus, egemenliğinin temelindeki askeri etkinliğin ve zaferin rolüne rağmen, aşırı büyümüş orduyu 60 lejyondan 28 lejyona düşürdü. Ordu maliyetini düşürmek için generalleri emekliye ayırdı. Roma askeri saldırgan bir güç olmaktan, savunma gücü olmak üzere harekete geçti.(Roux, 2006: 17-19; İplikçioğlu, 2007:93-94)

Özellikle batı illeri olmak üzere daha az gelişmiş illere garnizonlar yerleştirerek, bu askerlerin ihtiyaçlarını karşılayan kasabaların halkına düzenli bir gelir sağladı. Ayrıca bu bölgelere üretimin artırılması ve merkezileşmenin sağlanması için posta ve yol sistemi, su kemerleri, surlar ve köprüler oluşturmak için yatırımlar yapıldı. Garnizonların varlığıyla daha güvenli hale gelen bölgelerde çiftçiler daha uzun mesafelerde ticaret yapabildi. (Coombes, (Pretoria Üniversitesi), 2007: 27)

Asker ve gazilere ilişkin politika reformları genel askeri reformlar olsa da Augustus daha sonra bu politikayı, dış politika olarak sınıflandırılabilir başka bir politikayla tamamlamıştı. Garnizonların etkisi ve yatırımlarla sağlanan barış ortamı, Romalıların Afrika ve Afrika gibi bölgelere göç etmesine yol açtı. Bu yerleşimcilere Augustus tarafından kendi yerel yönetimlerini oluşturma izni verildi. Afrika’ da Sicca ve Uthina, İspanya’da Cordova ve Zaragoza ve Galya’daki Arles gibi yerlerde koloniler yerleşmişti. Bu kolonilerin yerel halk üzerindeki etkisi, garnizonların etkisine benzerdir. Roma’nın üretimleri için hazır pazarlar oluşturmuş ve onları Romalılaştırmıştır. (Coombes, (Pretoria Üniversitesi), 2007:23; Roux, 2006: 51-54)

Agustus’un bu politika reformlarının genel etkisi derindi ve bunu kanıtlamak zor olsa da, değişimin iki aşamada gerçekleşmesi ve her ikisinin de ekonomik büyümeye oldukça faydalı olması ihtimali kabul edilebilirdir. Birinci aşamada, köylüler, üretimlerini satabilmek için ihtiyaç duydukları pazarın var olduğunu kavramışlardı, bu muhtemelen bu genişletilmiş pazardan yararlanmak için, geçimlik üretim yapan bir dizi köylüyü mahsullerini artırmaya itti. Bu geçiş, böyle bir girişimde bulunan köylülerin sosyo-ekonomik statüleri üzerinde derin bir etkiye sahip olacaktı. İkinci aşama ise, ilk

aşama kadar olmasa da kuvvetli bir ihtimaldir, köylülerin yalnızca kendi ihtiyaçları için mahsul üretmekten uzaklaşıp, diğer çiftçilerinde diğer gerekli ürünleri üreteceği anlayışıyla tek bir mahsulde daha kazançlı hale gelmesini içerir. Çiftçiler daha sonra ürünlerini yerel pazarda satıp, aynı pazarda kendi tüketimleri için ihtiyaç duydukları diğer malları da alabileceklerdi. Bu tür bir uzmanlık, çiftçilerin bir ürüne daha iyi odaklanmaları kabiliyetleri nedeniyle ve ayrıca pazardaki herkesin daha fazla mal ile katılımıyla piyasayı teşvik ediyordu. (Coombes, (Pretoria Üniversitesi), 2007: 24-26)

Yeni gelen Romalıların diğer bir etkisi ise yerel halktan birçok köylünün mülksüzleştirilmesiydi. Bölgelerinde kiracı çiftçi olarak kalmanın dışında, tüccarlık ve işçilik gibi diğer meslek alanlarına yönelmek durumunda kaldılar. Ancak mülksüz kalan birçok çiftçi bu fırsatları benimseyememiştir. Bu durumda yerli halk, yeni gelenlerin yarattığı değeri sömürmüştür. Bu durum ekonomi üzerinde sarsıcı etki oluşturmuştur. Ancak bu zararın ekonomiye etkisi, her alandaki toplam etki içinde çok küçük yer tuttuğundan ihmal edilebilir olarak kabul edilmiştir. (Parchami,2009: 43-45)

Tarım, Roma İmparatorluğu'nun başat sektörüydü. Dolayısıyla Augustus, imparatorluğun konsolidasyonunu izleyen ekonomik patlamada, önemli bir rol oynamıştır. Eğer Roma barışı olmasaydı bazı önlemler uygulanamaz ya da etkili olmazdı. Varlıklı Romalılar yeni illere yatırım yapmak istediği için; barış, Roma vilayetlerinde toprağın yeniden dağıtılmasının başlıca itici gücüydü. Politika reformu orduyu yöneterek sömürgecilere altyapı, pazarlar ve Roma sermayesinin ve kültürünün akınını sağladı. Tüm bunlar bu illerde yaşayanlar için tarımsal ve sosyo-ekonomik anlamda büyük etki oluşturdu. Bu etki daha önce az gelişmiş olan batı illerinde, gelişmiş doğu illerine mukayesen daha keskindir.(Coombes, (Pretoria Üniversitesi), 2007: 26)

Pax Romana, Augustus barışının hem sonucu hem de uzantısıydı. Pax kelimesi Augustus ideolojisinin karmaşık tonlarının yanı sıra çeşitli anlam dizilerini de bünyesinde barındırıyordu. Pax Augustus'un aksine, Pax Romana tek bir kişiyle tanımlanmadı ve Augustus'un ölümünün ardından iki yüz yıl uygulandı. Pax Augustus, barışın tesis edildiği süreci vurgularken, Pax Romana konsolidasyon, ideolojik-ahlaki gerekçeler ve bu sürecin yararları üzerinde daha fazla strese maruz kaldı.(Parchami,2009: 24)

2.1.2.1. Roma Dinarı

Roma'nın geleneksel kuruluş tarihi M.Ö. 753'tür. Fakat ilk sikkelerini M.Ö. 3. yüzyılın başlarında yani kuruluşundan yaklaşık 450 yıl sonra basmaya başlamıştır (Tekin, 1953). Roma ekonomisi, bir Cumhuriyet olarak kuruluşundan ve kurulmasından M.Ö. 5. Ve 4. yüzyıllara kadar bir takas ve toplum ticareti sistemini kullanmıştır. Her türlü ticari mal, tarım ürünleri, hayvancılık ve hizmetler bir değişim aracı olarak kullanılmıştır. Roma büyüdükçe takas dışında bir sisteme duyulan ihtiyaç ile bronz ve diğer baz metaller toplanmaya başlanmıştır. Aes Rude (ham bronz) olarak adlandırılan bu topaklar, sadece madeni para olarak değil, çeşitli metal aletlerin ve nesnelerin üretimi için de kullanılmıştır. Zaman geçtikçe ve Aes Rude'un dolaşımı daha yaygın hale geldikçe, Romalılar ve komşuları basit ekonomik transfer sağlayan para sistemine güvenmeye başlamıştır. (<https://www.unrv.com/economy/roman-coins.php>, 06.03.2019)

İlk gerçek Roma parası olan Aes Signatum (bronz), M.Ö. 3. yüzyılın başlarında Aes Rude' un yerini almıştır. Aes signatumlar, düzenli, ayırt edilebilir ve belirlenmiş bir değere sahip olmanın yanında devlet otoritesini gösteren işaretlere sahiptir. Her biri 1600 gramlık eşit standartta döküldüğü için, tüccarlar tarafından her işlemde tartılmayı gerektirmemiştir. Bununla birlikte paranın ağır olması, kesme işinde değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. *Aes signatum* 'un piyasaya sürülmesinden yalnızca birkaç yıl sonra, daha net bir şekilde tanımlanmış ve kolayca işlem gören *aes grave* çıkarılmıştır. Birkaç çeşit paraya izin verilmesi Roma'daki madeni para dolaşımını artırmış ve uygarlıklarla ticareti daha pratik hale getirmiştir. Bu madeni paralar M.Ö. 215 yılının sonunda Aes'a dönüşmüştür. (Develi (Ege Üniversitesi), 2014: 46-47))

M.Ö. 300 yılı ve öncesi bronz sikkeler 27 ila 323 gramlık birimlerde dolaştırılmıştır. İtalya'da, Romalılar, Etrüskler ve Samnitler daha önce kullanımda olan metal çubuklara nispeten büyük ve ağır /1 uncia: 27g.) bronz para birimlerini kullanıma sürdüler. Ancak bu ağırlık temel olarak askeri baskının yol açtığı mali dalgalanmaların yol açtığı bir standart olarak giderek düşürüldü. (Tekin, 1953:28-32)

Aes grave'in dolaşımıyla, gümüş paralarının tanıtımı zamansal olarak çakışmıştır. M.Ö. 3. yüzyıl boyunca, Romalılar ticaretin kolaylaşması için diğer kültürlerle daha uyumlu hale gelmeye zorlanmıştır. Yunanlılar, M.Ö. 7. yüzyıldan beri gümüş sikkeler üretmişler ve bu gümüşleri sisteminin temeline oturtmuşlardır. Romalılar, uluslararası

ticarete uyum sağlayabilmek için Yunan para zanaatkarları ülkelerine getirterek gümüş para basmıştır. Roma için üretilen bu gümüş paraların ilki, Pirus ile savaşın patlaması sırasında basılan bir dizi *didrahm*lardır. Bu madeni paralar Neapolis'te basılmıştır ve İtalya'daki Yunan kolonilerinin ticaret şartnamelerine uygun hale getirilmiştir. Bunlar daha sonra, Pön Savaşları'nda Kartaca'nın yenilgisini anmak için *victariatus* denilen kabaca önceki paranın yarısı büyüklüğünde (3.4 gram) bir madeni parayla değiştirilmiştir.(Develi (Ege Üniversitesi),2014:47-48)

Bununla birlikte, Roma-İtalyan para sistemi madeni gümüş paraya dayalı çok daha büyük ve daha eski bir uluslararası para sistemine gömülmüştür. Bu alana askeri kuvvetin yoğunlaşmasının bir sonucu olarak, Roma Devleti, geleneksel tunçları Yunan tarzı gümüşle eşleştiren bir bimetalik sistemi benimsemiştir. İkinci Pön Savaşı'nın şokları ve ardından İber madenlerinden ve Hellenistik Krallıklardan sonradan gelen gümüş girişleri, orijinal bronz temelli sistemi, bimetalik gümüş-bronz sistemine dönüştürmüştür. M.Ö. 300 ve M.S. 50 yılları arasında maddi değerde gramajların değer olarak kabul edildiği gümüş madeni paralar ile bronz kullanılmıştır. Ayrıca gümüş ve özellikle altın depolanmıştır. M.Ö. 200 ile 167 yılları arasında 12,3 ton Makedon parası (*philippe*) ele geçirilmiştir. M.Ö. 157' de hazine 5,6 ton altın tutmuştur ve bu değer toplam nakit rezervinin beşte dördünden fazlasını oluşturmuştur. Binlerce kilo altın transferi milattan önce birinci yüzyılda tekrar tekrar raporlanmıştır. Altının önemi o dönemde henüz bilinmiyor olsa da sonraki dönemlerde parasal medyada çok büyük önem taşımıştır.(Glynn, 2002: 87-89)

Roma ekonomisinin temeli olacak gümüş sikke olan dinarlar, ilk olarak M.Ö. 211' de görülmeye başlanmış ve aslen 10 aes olarak değerlendirilmiştir. Yaklaşık bir yüzyıl sonra, M.Ö. 118 yılında, bronz ve bakır aes in küçülen boyutunu yansıtacak şekilde 16 aes ten yeniden değerlendirilmiştir. Çok değerli altın madeni paralarının basılması, cumhuriyet döneminde, cüretkar bir ihtiyaç anında ortaya çıkmıştır. Roma imparatorluğunun birincil parası altın *aureus*, 25 *denari* (dinar) 'ye sabit bir değer taşır ve daha büyük olan değeri, savaş zamanlarında para transferlerinin yükünü hafifletmiştir. (<https://www.unrv.com/economy/roman-coins.php>, 06.03.2019; Glynn, 2002: 89-92)

M.S. 50 ve M.S. 200 yıllarında altın para çok fazla sayıda pazara girmiştir. Roma'daki genişleme, Akdeniz para sistemlerinin ilerici birleşimini hızlandırmıştır. Batıda yerel madeni paralar yavaş yavaş yok olmuştur. M.Ö. 210'larda Sicilya ve Sardunya'daki Yunan ve Pön altınları; M.Ö. 146'da tüm Kartaca paraları; M.S. 1. yüzyılda İber sikkeleri; M.S. 50'lerde Galya'daki metal paralar ve daha sonra İngiltere'de kent sikkelerinin hepsi piyasadan kalkmıştır. Duncan Jones M.S. 160'lı yıllarda dolaşımda 880 ton altın madeni para ve 1.7 milyar gümüş madeni para bulunduğunu ve bunların dörtte üçünün Roma İmparatorluğu tarafından çıkarıldığı yönünde tahminde bulunmuştur. Doğuda Helenistik krallıklar tarafından çıkarılan altın ve gümüş paralar Roma Devleti tarafından emildi ve yeniden madencilik için İtalya'ya transfer edildi. Mesela Roma, Seloikos İmparatorluğundan savaş tazminatı olarak 100 milyon denariyi ve Seloikos gümüş parasını baltalayacak kadar olmak üzere 370 ton gümüş sikke aldı. Bronzun muhtemel payının dolaşımdaki toplam paranın yüzde 5 ila 10'dan daha fazla olmadığı tahmin edilmektedir. Bu senaryoda altın paralar içinde yüzde 30-35 ve baz metallerin geri kalanlar içinde yaklaşık yüzde 60'ı Roma İmparatorluğu'nundur. (Yalçın (Ankara Üniversitesi), 2008: 29-43; Glynn, 2002:92-96)

Dinarlar, beş yüzyıl boyunca Roma ekonomisinin bel kemiği olarak kalırken, içeriği ve beraberinde değeri zamanla azalmıştır. Madeni paralardaki metal saflığı, imparatorluğun gücüyle eş zamanlı olarak dalgalanmıştır. Esas olarak bu düşüş, devletin kıymetli madenlere sahip olmadığı, hazinenin azaldığının ve enflasyonun bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Dinarlar ilk kullanıldığında yaklaşık 4.5 gram saf gümüş içermiştir ve cumhuriyet döneminin çoğu boyunca bu şekilde kalmıştır. İmparatorluk sisteminin kurulmasıyla, Julio Claudians'ın yönetimi altında 4 gram gümüşte sabit kalmıştır. Bununla birlikte, Nero' nun yönetiminde, yangının ardından şehri ve sarayı yeniden inşa etmenin yüksek maliyetinin bir yansıması olarak 3.8 grama düşürülmüştür. (Yalçın (Ankara Üniversitesi), 2008:42-46; Glynn, 2002:97)

Ege'de eklenti olarak sistophori gümüş sikkeleri Roma yönetimi altında basılmaya devam etti. Roma İmparatorları Sulla ve 2. Truimvir dönemlerindeki emsalsiz değer düşüklükleri, birçok yerel gümüş para biriminin ölümüne ve hayatta kalan madeni paraların askıya alınmasına veya çökmesine neden oldu. Augustus, Küçük Asya'da ve Suriye'deki para birimini restore ettiğinde, Roma Denari Helenistik

Doğu'nun parasal alanına çoktan yol açmıştı. M.S 200-270 yıllarında kademeli çöküntü gümüşün değerini fiili olarak baz bir metal birimine indirmiştir. Altın paralar değerinin çoğunu korumuştur. Gümüş sikkelerin önemli oranda azalması sonucunda, bronz sikkeler büyük ölçüde piyasadan çekilmiştir.(Glynn, 2002: 98)

M.S. 3. yüzyılın başlarında İmparator Caracalla'nın yönetiminde dinar yüzde elliden az saflık içererek dibi görmüştür ve imparator M.S. 215 yılında yüzde atmış gümüş içerek ve iki dinara eş olan *antoninianus* paralarını tanıtmıştır. Ancak gümüş içeriği olarak bu yeni paralar 2 dinara değil 1.6 dinarına eşittir. Bu düzenlemeyi yaparak hazine için tasarruf sağlama niyetinde olduğu açıktır. M.S. 3. yüzyılın ortalarına kadar *antoninianus* ların üretimi artırılırken, dinarların üretimi düşürülmüştür. (<https://www.unrv.com/economy/roman-coins.php>, 06.03.2019)

3. yüzyılın ortalarında Roma'da karışıklıklar yoğunlaşmıştır. M.S. 238-244 yıllarında, 3. Gordian saltanatından sonra, Persler ve Germenler imparatorluğun sınırını istila etmeye başlamıştır. Ayrıca 50 yıl sürecek bir iç savaş başlamıştır. Hazine tüm bu durumları finanse etmek için gümüşe ihtiyaç duymuştur. Askerlere ödenebilecek şekilde ordulara yakın darphaneler kurulmuştur ancak gümüşe olan ihtiyaç madeni paralardaki gümüş oranını bir kez daha düşürmüştür. M.S. 253-260 yıllarında, *antoninianus* sadece yüzde yirmi ila kırk oranında gümüş içermiştir. Madeni para ihtiyacı, Roma'yı günde bir milyon para basmaya zorlayacak kadar yoğunlaşmıştır. (Roux, 2006: 87-88)

M.S 200-270 yıllarında kademeli çöküntü gümüşün değerini fiili olarak baz bir metal birimine indirmiştir. Altın paralar değerinin çoğunu korumuştur. Gümüş sikkelerin önemli oranda azalması sonucunda, bronz sikkeler büyük ölçüde piyasadan çekilmiştir M.S 301'de, gerçek reform Diocletian' ın yükselişiyle para basması ardından olmuştur. Diocletian, 60 pounda eşit olacak saflıkta, altın para sistemi geliştirmiştir. Ayrıca Nero yönetimindekine eş değerde gümüş para ve iki tanesi bu gümüş paraya eş değerde olacak şekilde bronz paralar basmıştır. *Antoninianus* ise tedavülden kaldırılmıştır. (Roux, 2006: 89; Glynn, 2002: 96-100)

Roma sikkelerinin bu sürekli çöküşü M.S. 274' te Aurelian tarafından telafi edilmiştir. *Antoninianus* için gümüş standardı, bir gümüş yirmi bakır olarak oranlanmıştır. Ancak bu reform etkili olmamış ve madeni paralar daha az saflıkta darp

edilmeye devam etmiştir.(<https://www.unrv.com/economy/roman-coins.php>, Glyn, 2002: 99)

M.S 301'de, gerçek reform Diocletian' ın yükselişiyle para basması ardından olmuştur. Diocletian, 60 pounda eşit olacak saflıkta, altın para sistemi geliştirmiştir. Ayrıca Nero yönetimindekine eş değerde gümüş para ve iki tanesi bu gümüş paraya eş değerde olacak şekilde bronz paralar basmıştır. *Antoninianus* ise tedavülden kaldırılmıştır. (Roux, 2006: 87-90; Glynn,2002: 96-100)

M.S 370-700 yıllarında gümüşü tekrar piyasaya kazandırma işlemleri terk edildi ve altın-bronz sistemi kaldı. Altının servetin depolanmasının tek güvenilir aracı olduğu kabul edilmiş, altının baskınlığı periyodik enflasyonu artırmıştır. Birkaç on yıl sonra Konstantin iktidara gelmiştir ve imparatorluk düşmeden önceki son değişikliği gerçekleştirmiştir. Altın solidus ve gümüş siliqua adında paralar basmıştır. Sermayenin Bizans'a taşınmasıyla, Roma parası üzerindeki Yunan etkisi sorununa geri dönmüştür. M.S. 476' da Batı Roma'nın yıkılmasıyla Bizans paraları, Akdeniz'in para birimi olarak Roma'nın yerini almıştır.(Glynn, 2002: 106-128)

2.1.3. İspanya Hegemonyası

İspanya ve Portekiz, İber Yarımadası'ndaki Müslümanlar ile uzun süren rekabetleri sonucu, başka devletleri fethederek bölgelerini genişletmenin önemini kavramıştır. Bu açıdan bakıldığında, bu iki devletin Keşif Çağı'na katılan devletler olması tesadüf değildir. (Hanılçe, 2010: 52)

Avrupa tarihinin bir kolu olarak, İber Yarımadası'nın tarihi Roma İmparatorluğu dönemine dayanır. Augustus zamanında, yarımada Roma'ya gümüş sağlayan önemli bir kaynak olmuştur. Roma yönetimi altında, Roma kültürü aktif olarak İspanya'ya aktarılmıştır. 4. yüzyılda Germen kabilelerinin göçleri döneminde yarımada Vizigotik Krallık'ın kontrolü altına girmiştir. Sonuç olarak bölge; Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonraki birkaç yüzyıl boyunca Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Roma ve Germen kültürünün bir füzyonundan geçmiştir. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 39-40)

İber Yarımadası'nın tarihinde bir sonraki bölüm Müslümanların gelişiyle başlamıştır. Müslümanlar güçlü bir ordu ve geniş ticaret ağına sahip olduklarından 720 yılına kadar İber Yarımadası'nın çoğunu ele geçirmiştir. "Reconquista (yeniden fetih)" olarak bilinen "İber Yarımadası'ndaki Müslümanların varlıklarını ortadan kaldırma" çabası, yaklaşık yedi yüzyıl boyunca, 1492 yılına kadar sürmüştür. (Ocak, 2018: 17-31)

Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi, İber Yarımadası'nın kuzeyindeki Hristiyan devletler, dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda artan nüfus ile gelen yiyecek sıkıntısıyla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu krallıklar, ticaret ağı geliştiren Müslümanların aksine, tipik tarımsal topluluklardır ve kendi sınırları içinde tarım arazilerinin nüfus artışını desteklemekte yetersiz kaldıkları için bir çözüm bulamamışlardır. Sonuç olarak, bu krallıklar yeni bölge edinme çabalarını yoğunlaştırmışlardır. Nitekim büyüme sınırlarına ulaşıldığında tarım toplumu için mevcut tek seçenek budur. Bu sıkıntı Hristiyan devletlerin halkının göç etmesine neden olmuştur. Bu göç Katalonya'da onuncu yüzyılda başlamış, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda orta Portekiz'e yayılmıştır. Bu göçler zaman zaman hükümdarın emriyle gerçekleşirken, çoğu zaman gönüllü olarak gerçekleştirilmiştir. Bu tür göçlerin ciddi riskler içermesi sebebiyle savaşçıların köylüleri ve yeni yerleşim yerlerini, onlardan emek ve kira almak karşılığında savunacakları bir gelenek geliştirilmiştir. Bu da aristokrat bir toprak sahibi sınıfıyla sonuçlanmıştır. Göçmenler yeni bir yerleşim kurduktan sonra dahi Müslüman bir karşı saldırı riski altında kalmışlardır. Bu riske karşı koymak için toprak sahipleri ve köylüler kasabalarda birbirine yakın kalmışlardır. Göç modeli tekrarlanırken, İspanya'da savaş ve ekonomi döngüsüne dayanan bir tarım imparatorluğu oluşmaya başlamıştır. Buradan da anlaşılacağı gibi, *reconquista* ekonomik kaygılarla, özellikle tarım toplumunun ekonomik sınırlarını aşma çabasıyla motive edilmiştir. Ancak *reconquista* nın uzun bir süre devam etmesinin ardından dini yönü vurgulanmaya başlanmıştır. Aslen *Reconquista*'nın tek amacı fethedilmiş toprakları müslümanlardan yeniden almak değildir. Kitleli göçleri ve yeni yerleşim yerlerinin kurulmasını içeren bir kolonizasyon projesi ile bağlantılıdır. Bu proje, aşırı nüfusun baskısı nedeniyle, onuncu yüzyıldan sonra ivme kazanmıştır. Ancak on birinci yüzyılın sonunda bir önceki uzlaşma döneminde elde edilen toprağı çalıştırmak için yeterli olan köylü sayısı yoktur. *Reconquista* için yapılan ekonomik teşviklerin giderek azalmasına ek olarak, on dördüncü yüzyılın ortalarında Avrupa'yı kavuran Kara Veba

Salgını, emek ihtiyacı sıkıntısını daha da artırmıştır. (Tai-Yoo ve Daeryoon,2017: 41-43; Hanilçe, 2010: 52-53)

15. yüzyılda nüfus seviyesi normale dönmüştür ancak İber Yarımadası'ndaki Hıristiyan devletler aynı yarımada da yaşayan Müslüman devlet Granada Emirliği'nin sebebiyet verdiği isyanlar ve diğer siyasi kargaşalar nedeniyle endişelerini sürdürmeyi devam etmişlerdir. Bu nedenle, İspanya'nın Hıristiyan devletlerinin 1480'lerde Granada'yı fethetmek için bir kampanya başlatmıştır (Ocak, 2018: 19).

On dördüncü yüzyılın ortalarının demografik ve ekonomik sorunları, on beşinci yüzyılda Kastilya tahtının nüfusunun iki katına çıkması ve ekonomisinin hızlı bir şekilde büyümesi ile yön değiştirmiştir. Siyasi kaos, Aragonlu Ferdinand ile Kastilya'dan İsabella'nın evlenmesiyle de kısmen dengelenmiştir. Kastilya, İber yarımadasında nüfusu ve toprağı açısından en güçlü devlettir. Aragon ise Akdeniz'de önemli bir deniz gücüdür ve iki devletin birliği yeni bir siyasi düzen getirmiştir. Ferdinand ve İsabella'ya Papa tarafından “Katolik Hükümdarlar” unvanı verilmiştir. Onların yönetimi altında İspanya'nın birleşik krallığı, *Reconquista* 'yı tamamlayarak, deniz yolları açarak ve kolonileri fethederek İspanya İmparatorluğu'nun temelini atmış ve dini birliği sağlamıştır. (Elik ve Bal, 2014: 100-102; Hanilçe, 2010: 53)

Ferdinand ve İsabella'nın evliliğı, iki krallığın yasal ve idari olarak birleşmesini sağlamamıştır. Evlilikleri sadece bir hanedanlar birliğı şeklinde olmuştur. Kastil ve Aragon birleşmiş bir krallık olduktan sonra bile mevcut yasal sistemlerini ve kurumlarını korumuşlardır. Aynı yaklaşım, Hollanda ve İtalyan cumhuriyetlerinin daha sonra İspanyol tarihine dahil edilmeleri sırasında da uygulanmıştır. İspanyol tarihçisi John Elliott'ın “birleşik monarşi” olarak adlandırdığı bu merkezileştirme yöntemi, askeri fetih veya başka yollarla yönetimin birleştirilmesinden daha hızlı ve daha kolaydır. Her bir bölgenin kurumlarına ve geleneklerine saygı göstermek, milliyetçi duyguları kışkırtma riskinin daha az olduğu anlamına gelir. Bu da birleşmeden kaynaklanan huzursuzluğu en aza indirmeyi mümkün kılar. Kural olarak *Bileşik Monarşi* modelinin en büyük çekiciliğı ise yerel liderlerin yeni sisteme alınmasındaki faydasıdır. Ferdinand ve İsabella çoğunlukla Kastilya'da yaşamışlar ve Aragon'un yönetimini bir vali yardımcısına bırakmışlardır. Bir yardımcının atanması,

hükümdarlara yerel seçkinleri kendi yönetim sistemlerine entegre etme fırsatı vermiştir. (Tai-Yoo ve Daeryoon,2017:43)

Bu sistem sayesinde iki krallık arasındaki farklılıkların birleşmeden sonra iki krallığında güçlenmesine yol açtığı ortaya çıkmıştır. Aragon Tacı Valencia, Aragon ve Katalonya'dan oluşur. 13. ve 14. yüzyıllarda Katalonya, İber yarımadasındaki diğer krallıklar gibi dokuma eşya ihracatına bağlı olarak Akdeniz'de önemli bir deniz gücü haline gelmiştir. Katalonyalı tüccarlar Levant* ticaretinde İtalyanlarla başarılı bir şekilde rekabet etmiş ve biriktirdikleri zenginlik, Barselona ve diğer şehirlerin gelişmesine olanak sağlamıştır(Tai-Yoo ve Daeryoon,2017:44).

Birleşik krallık 1492'de Granada'yı fethettiğinde, 40000 Kastilyalı oraya yerleşmek için çaba sarfetmişlerdir. Atalarının tarım toplumunun ekonomik sınırlarını aşmak umuduyla yeni toprakları ele geçirmek ve yağmalamak için gösterdikleri çabaya benzer olarak yeni fırsatlar kollamışlardır. (Elik ve Bal, 2014: 102-103)

İspanya tarım toplumunun denizaşırı genişlemesi Reconquista döneminde başlamıştır ve Avrupa dışındaki daha büyük dünyaya yöneliktir. Adam Smith Amerika'nın ve Doğu Hint Adaları'na olan keşifleri “insanlık tarihinde kaydedilen en büyük ve en önemli olay” olarak nitelendirmiştir ve bu olayların her ikisi de İspanya'da başlamıştır. (Tai-Yoo ve Daeryoon,2017:45)

Portekiz, o dönemde dikkatini deniz yollarına yönlendiren iki devletin başındadır. Avrupalılar daha önce Afrika'nın altınları ve Prester John Krallığıyla* ilgilenmişlerdir. Bunun kanıtı olarak, 13. Yüzyılın sonlarında Cenevizli tüccarlar ve 14. Yüzyılın başlarında Portekizliler tarafından Atlantik Okyanusu'ndaki adalara yapılan yolculukların kayıtları bulunmaktadır. Ancak İspanya ve Portekiz' in deniz genişlemesi 15. yüzyılda ciddi şekilde başlamıştır. 1415'te Cebelitarık Boğazı'ndaki Ceuta'yı ele geçirdikten sonra Portekizliler, maderia ve Azorlar da dahil olmak üzere bir dizi Atlantik adaya taşınmışlardır. 1500 yılında Grönland, Labrador ve Newfoundland ile devam eden Portekizlilere Afrika sahillerinde daha da büyük başarılar gelmiştir. 1434'te Bajador Burnu'na, buradan da Gine Körfezi, Ekvator ve Kongo Nehri'ne doğru ilerlemişlerdir. 1488'de Ümit Burnu'nu keşfederek 1497'de Hindistan'a yelken açmayı başarmışlardır. (Elik ve Bal,2014: 97; Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 46)

Dördüncü yüzyılın ortalarından itibaren Kanarya Adaları üzerinden Portekizlilerle yarışan İspanyollar, Portekiz'e adalar üzerindeki kontrolünü kabul ettirmiştir. İspanya'nın Afrika kıtasından yaklaşık 80 kilometre ve İspanya'dan 1200 kilometre uzaklıkta bulunan bir adalar zincirini fethetmesi, İspanya'nın denizler üzerindeki rekabete katıldığını ve İspanya'nın sömürge faaliyetlerinin alacağı biçimini ima ettiğini göstermektedir. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 47)

İsabella, Kanarya Adaları'na askeri sefer gönderdiğinde, kraliyet hazinesinden ve bir tüccar loncası yaptığı bir sözleşme ile bedeli ödemiştir. Keşif gezisinden sonra arazinin dağıtımı taç tarafından denetlenmiştir. Bu olaylar dizisi, tacın bir keşif komutanı ve bir askeri keşif komutanı ile sözleşme yaptığı sonrasında ise yeni topraklar için imtiyazları bu komutanlara dağıttığı *Reconquista* sırasındaki geleneklere benzerlik göstermektedir. İspanya, denizaşırı toprakları fethetmeye başladığında bu gelenek tekrar kullanılmış ve aynı şekilde Columbus' un keşif gezisinde uygulanmıştır. Reconquista olarak bilinen tarım toplumunun, Atlantik Okyanusu'ndan Amerika'ya yayılma şekli bu gelenekle belirlenmiştir. 1492 yılında Ferdinand ve İsabella sefer koşullarını görüşmek üzere Columbus ile bir dizi görüşme yapmışlardır. Columbus bu görüşmelerde çok büyük taleplerde bulunmuştur ve hükümdarlar, başlangıçta yolculuktan çok fazla şey beklemediklerinden kabul etmişlerdir. Ancak yolculuk başarılı olduktan sonra, hükümdarlar kalıp değiştirmişler ve Columbus'u 'amiral unvanı' ve bölge üretimlerinin onda biri ile yetinmek durumunda bırakmışlardır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 47-48)

Hükümdarların fikrini değiştirmesinin bir nedeni Columbus'a çok fazla ayrıcalık verilmesidir ancak daha büyük neden, kolonilerde böylesine büyük bir derebeylik kurulmasının kraliyet otoritesini tehdit edebileceği konusundaki endişelerdir. Amerika'da, İspanya tacına ait koloniler İspanya'nın tarımsal toplumunun bölgesel genişlemesinin garantisidir. Anlaşılabacağı üzere, Ferdinand ve İsabella' nın denizcilik faaliyetlerine olan ilgisi ticari kardan ziyade; tacın otoritesini güçlendirirken, tarımsal toplumun ekonomik temelini koruma ve genişletme stratejisinden kaynaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında hükümdarların Yahudiler ve Müslümanlar açısından kabul ettikleri politikaları anlamak mümkündür. Krallıkta dini birliği sağlamak için Ferdinand ve İsabella, İspanyol Engizisyonu olarak bilinen dini bir mahkeme kurmuştur. Bu mahkemeler 1480' de kuruluşundan 1492'ye kadar, daha önce Hristiyanlaşmak

zorunda bıraktıkları yaklaşık 3000 Yahudiyi suçlu bulmuşlar ve yaklaşık 2000 Yahudiyi idam etmişlerdir. 1502' de hükümdarlar bütün Müslümanların Hristiyanlaşmasını gerektiren bir kraliyet kararnamesi çıkardılar ve 1609 yılına kadar Müslümanlara zulmettiler. Bu sırada 300 000 civarında müslümanın İber Yarımadası'ndan ayrıldığı tahmin ediliyor.(Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 48-50; Elik ve Bal, 2014: 59-64)

Ferdinand ve İsabella bu önlemleri içerdikleri büyük ekonomik kayba rağmen gerçekleştirmişlerdir. Çünkü hükümdarlar krallığın geleceğini güvence altına almanın tek yolunun, birleşik İspanya'da kraliyet otoritesini -özellikle Kastilya olmak üzere- desteklemek olduğuna inanmışlardır. Bu önlemlerin bir sonucu olarak Kastilya'yı uzun süredir rahatsız eden politik hizipçilik bir dereceye kadar hafifletildi, bir miktar ekonomik düşüşün ardından istikrarı Aragon'a geri getirdi ve siyasi istikrar devletin finansmanına da yardım etti. Ferdinand ve İsabella, kraliyet otoritesini aşırı dini önlemlere başvurarak konsolide etmiş ve tacın geliri büyük ölçüde artmıştır (Elik ve Bal,2014: 97; Hanılçe, 2010: 62-64)

İsabella 1504 yılında öldü. Ferdinand (1504-1516) ve Cisneros(1516-1517)'den sonra İspanya birleşik krallığı büyük bir değişiklik geçirmiştir. Ferdinand ve İsabella'nın kızı Phillip ve Hapsburg Hanesi'nden Joanna'nın evliliğinden olan Charles'ın taç giymesiyle İspanya, Hapsburgların krallığıyla birleşmiştir. İspanya Kralı olduktan sonra Charles Kutsal Roma İmparatoru seçilebilmek için çok yüksek rüşvet vermiştir ve buradaki unvanı V. Charles oldu. Bu hamle onu Avrupa'daki en güçlü hükümdar yapmıştır. Charles, yalnızca İspanya birleşik krallığı, bugün Almanya ve Avustralya'nın bir bölümü olan ülkeleri değil, aynı zamanda Napoli, Sicilya, Batı Hint Adaları ve Amerika'daki engin kolonileri içeren bir dünya imparatorluğuna hükmetmiştir. Charles Batı Avrupa'nın yarısından fazlasına, bu toprakların nüfusuna ve zenginliğine hükmetmiştir. En önemlisi Amerika'da değerli metallerin tedarikini kontrol ettiğini göz önüne alarak, Avrupa'da hegemonya uyguladığı açıktır. (Tai-Yoo ve Daeryoon,2017: 51)

Charles 40 yıllık hükümdarlığın yalnızca 16 yılını İspanya'da geçirebilmiştir. Zamanının çoğunda ya savaş alanında ya da imparatorluğun çeşitli bölgelerini ziyaret ederek kullanmak durumunda kalmıştır. Charles çeşitli emperyalist konuları bir araya getirmek gibi birkaç temel sorunla karşı karşıya kalmıştır. İmparatorluğu altındaki

çeşitli krallıklar -Ferdinand ve İsaabelle döneminde olduğu gibi- kendi kurumlarını, yasalarını ve geleneklerini korurken, Charles ile yalnızca kişisel ilişkiler kurmuşlardır. (Tai-Yoo ve Daeryoon,2017: 52) İmparator ile krallıklar arasındaki dikey ilişkiler çeşitli siyasi sistemlerin imparatorluğa entegrasyonunu garanti etmemiştir.

Henüz Charles tahta çıkmadan önce başlamış olan İspanya ve Fransa arasında yaşanan İtalya yarımadası için güç mücadelesi ve Avrupa'ya yayılmak isteyen Osmanlı Devleti önemli sorunlar oluşturmuştur. Osmanlılar, İtalya şehir devletlerini, Sicilya ve Avusturya'yı tehdit ettiğinden, Charles sadece kendi imparatorluğunu değil aynı zamanda daha büyük Hristiyan dünyasını korumak için ona direnmek zorunda kalmıştır. Bu savaşların getirdiği mali yükün ve insan kayıplarının yanı sıra, İspanyol aristokratları militan Hristiyanlığı yüceltmişler ve Reconquista geleneğine dayanan fetih savaşlarını daha da güçlendirme etkisi yapmışlardır. İspanyollar bu fedakarlığa dayanmayı başarabilseler dahi 16. yüzyılın hızla değişen ve genişleyen küresel ekonomisinde hayatta kalma endişesi yaşamışlardır. İspanyollar için olası çözüm Yeni Dünya Kolonileri olmuştur.(Elik ve Bal,2014: 105-108; Hanilçe, 2010: 54)

İspanya, Columbus'un seyahatleri ardından Atlantik ticaretinin potansiyeli belirlendikten sonra, ticari karı tekelleştirmek için bir dizi önlem almıştır. Amerika'daki koloniler, Kastilya tahtının eline geçmiştir ve yalnızca Kastilya'nın sömürgelerle ticaret yapmasına izin verilmiştir (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 53)

Fetih döneminde İspanya'nın Amerika'dan ithal ettiği başlıca maddeler bazı tarımsal ürünlerdir ancak 1540'larda gümüş yataklarının keşfedilmesiyle birlikte Atlantik Ticareti yeni bir aşamaya girmiştir. 1545'te Potosi'de ve 1546'da Meksika'da gümüş yataklarının bulunması gümüş çemberinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Sonuç olarak 1540'ların sonunda yılda 85 ton, 1550-1570 yılları arasında yılda 150-160 ton ve 1580'in sonlarında 280 ton gümüş çıkarılmıştır. İspanya'ya 1540'larda yılda 18 ton, 1560'larda yılda 94 ton, 1570'lerde yılda 112 ton ve 1590'larda yılda 270 tondan fazla gümüş getirilmiştir. Amerika'daki büyük miktardaki madenin İspanya ve Avrupa üzerindeki ekonomik etkisi "fiyat devrimi" görüşüyle tartışılmıştır. Bu tartışma klasik okuldan Earl Hamilton tarafından teorik ve ampirik olarak yeniden değerlendirilmiştir. Hamilton İspanya'ya akan Amerikan gümüşünün enflasyonu tetiklediğini, mamul malların ve tahvil fiyatlarının ücretlerden daha hızlı artmasına neden olduğunu

savunmuştur. Hamilton, bunun sırasıyla Avrupa'da hızlı sermaye birikiminin ve kapitalizmin gelişmesine yol açtığını belirlemiştir. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 54)

1550'lerden sonra İspanyol yün ihracatı ve koyun yetiştiriciliğindeki azalma enflasyona eşlik etmiştir. Koyun yetiştiriciliğinden elde edilmiş bir kazancı olan toprak sahiplerinin enflasyondan dolayı geliri düşmüştür. Bu toprak sahipleri daha sonra kiralari yükselterek köylülere baskı yapmıştır ve bu durum gelir eşitsizliğini daha da kötüleştirir. Yün üretimi ve tekstil ticareti azaldıkça İspanya'daki genel ticaret koşulları kötüleşmiştir. O zaman için İspanya geleneksel olarak tahıl ve birçok ürünü ithal ederken, yün gibi birkaç sanayi ürünü ve ham maddeyi ihraç etmiştir. Bu ticari bozulmayla İspanya ekonomisi giderek artan bir ticaret açığı içinde kalmıştır. Yanı sıra gümüş akışından faydalananlar karının önemli kısmını deniz ötesi ülkelerde devlet makamı elde etmek ya da gayrimenkullere veya devlet tahvillerine yatırım yapmak için kullanmışlardır. Bu yapısal problemler nedeniyle İspanya'ya giren gümüş Avrupa ülkelerine akmıştır. Ayrıca Yeni Dünya'ya yerleşen İspanyollar, yeni geleneklere ve maddi kültüre adaptasyonda patolojik olarak isteksiz olduklarından günlük olarak tükettikleri malların neredeyse tamamını ithal etmişlerdir. Bu süreçte Hollanda ve İngiltere hem kendi ürettikleri malları ihraç ederek hem de Asya ürünlerini yeniden ihraç ederek Atlantik kolonilerinden büyük kazanç elde etmişlerdir. Kastilyalılar bu fırsatın farkında oldukları için ihracatı teşvik etmek istemiştir. Bu sebepten İngiltere'nin yürüttüğü "Navigation Act (Seyrüsefer Yasaları)" yasalarına benzer bir sistemi kabul etmiştir. Bu sistem ile kolonilerin yerli üreticilerle rekabet edebilecek herhangi bir şey üretmesini yasaklamıştır. Yabancı tüccarların ticaret faaliyetlerini kısıtlayarak Sevilla' yı tek ticaret limanı haline getirmiştir. Ancak İspanyol üreticilerin fiyat rekabetçiliğine ulaşmalarını engellediği için kolonilerdeki talebi karşılayamamışlardır. İspanyol tüccarlar, ticari bir ağa ve çok miktarda sermaye ve krediye dayanabilecek yabancı tüccarlarla rekabet edememiştir. Daha da önemlisi gümüş üretimi arttıkça, Amerika'da yaşayan İspanyol tüccarlar, yerel düzenlemelere aykırı olarak doğrudan Avrupa ve Asya'nın diğer bölgelerindeki tüccarlarla ticaret yapmaya başlamıştır. Kaçınılmaz sonuç, Amerikan sömürgelerinde İspanyol tüccarlar ve üreticiler tarafından kazanılan karların giderek azalmasıdır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 54-56)

Charles 1519 yılında Kutsal Roma İmparatoru seçildiğinde, Fransa Kralı 1. Francis ile rakip olmuştur ve rekabetleri, bu tarihi seçimden 1559'a kadar sürmüştür. Charles'ın seçilmesi ardından Fransız krallar, İspanya'yı, Fransa, İtalya ve Hollanda olmak üzere üç cephede savaşa zorlamıştır. Fransa ile olan savaşlarda genel olarak başarılı olunmuştur ancak Charles'ın Fransa ile yaptığı uzun savaşlar, imparatorluğun diğer tehditlerle başa çıkmasını engellemiştir. Yayılmacı politika izleyen Osmanlı Türkleriyle 1547 yılında ateşkes imzalamak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda Charles, protestan reformcularıyla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Charles Kutsal Roma İmparatoru olarak katolik kiliseyi savunmak zorunda kalmıştır. Tüm uzlaşma çabalarına rağmen, katolikler ve protestanlar arasında olan dini savaşlara girmek durumunda kalmıştır. Charles'ın girdiği tüm bu savaşlar muazzam bir ekonomik fedakarlık istemiştir. Charles bu ekonomik ihtiyacın bir kısmını Amerikan gümüş çıktısının kral için ayrılan kısmı olan *quinto real* 'den karşılamıştır. Ancak bu gelir, giderleri karşılamamıştır. Taç, Amerika'dan gümüş getiren bireylere bu gümüşü devlet tahvili almak için kullanmaya zorlamıştır. Bu yöntem daha sonra İspanya'nın mali durumu kötüleştiğinde daha sık kullanılmıştır. Sömürge gümüşünü teminat olarak kullanan Charles, uluslararası bankacılardan büyük borçlar almıştır. Charles yoğun vergi ve devlet tahvillerine rağmen borcun yaklaşık üçte birini ödeyememiştir.(Tabakoğlu (İstanbul Üniversitesi), 2016: 115-129)

Charles'ın kullandığı mali sistemi koruyan oğlu ve halefi 2. Philip döneminde kredilerin çoğu tacın ortalama yıllık gelirinden daha fazla olmak üzere, yabancı bankacılar tarafından sağlanmıştır. Charles'ın hükümdarlığı sırasında imparatorluğu yönetmenin ve savaşların artan maliyetleri göz önüne alındığında, kaçınılmaz olarak dış kredilere bağımlı hale gelinmiştir. Kastil maliyesi çoktan istikrarsız hale gelmiştir ve 1556 'da tahtı üstlenen 2. Philip döneminde bu yapı neredeyse çökmüştür. 2. Philip' in hükümdarlığı boyunca, imparatorluk Fransa ve Osmanlı Devleti'nin yarattığı mevcut zorluklara ek olarak İngiltere'nin tehdidi ve İspanya topraklarındaki isyanla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Hollanda isyanıyla da siyasi-dini ve mali sıkıntıların birleşmesiyle 2. Philip altındaki imparatorluk hiç bir avantaj elde edememiştir. 1580' de Portekiz ilhak edilmişse de, Asya'daki ticari konumu zayıflamış olan Portekiz'in ilhak edilmesi, imparatorluğun hali hazırdaki bütçesini daha da zorlamıştır.(Tabakoğlu, 2016: 28, 115-133)

Kastil'in mali çöküşünü engelleyen en azından o zaman için Amerika'dan gelen kıymetli metallerdir. Kıymetli madenlerden elde edilen gelir 1571'de sadece 39 milyon *ducat* olmuştur. Ancak 1581 ila 1585 yıllarında 9 milyon *ducat* artarken, Philip'in saltanatının sonuna doğru 1596 ila 1600 yıllarında 13 milyon *ducat* olmuştur. Devam eden değerli metallerin akınına rağmen, taç devam eden savaşların maliyetini karşılayamamıştır. Medine Del Campo ve diğer ticaret merkezleri geri dönüşü olmayan bir düşüş yoluna yerleşmiştir. 1598'de hazırlanan ve 2. Philip' in ölümü üzerine 3. Philip'in tahtı üstendiği maliye raporlarına göre, Kastil'deki durum telafi edilemeyecek şekilde bozuktur. Taç, şehirlerden "bağış" olarak adlandırılan zorunlu katkılara dahi başvurmuştur. Bu önlemler soyluların siyasi ayrıcalığını ve imtiyazlı sınıfları güçlendirirken, tacın otoritesini azaltmıştır. Kastilya ve İspanya İmparatorluğu'ndaki mali işlerin telafi edilemeyecek şekilde bozulmasının nedeni askeri harcamaların hızla artmasıdır ancak bu durum İspanya'nın neden askeri faaliyetleri finanse edemediğini açıklamaz (Elik ve Bal,2014:62). Hollanda ve İngiltere mali yapılarını geliştirerek, İspanya İmparatorluğu'ndan daha fazla askeri harcamayı desteklerken, sürekli ekonomik kalkınmanın faydalarından yararlanmışlardır.

2.1.3.1. İspanya Reali

Avrupa'nın parasal tarihi 13. yüzyılda İtalya Yarımadasında başlamıştır. Batı uluslarının altını yeniden metal para olarak kullanmaları, özellikle de Floransa'daki florinin 1252' de tekrar basılması başlangıç noktası olarak belirlenmiştir. Daha önce Roma İmparatorluğu'nun batırılmasından sonra, tüm pratik amaçlar için altının kullanımı terk edilmiş ve Ortaçağ Avrupa'sının para birimleri gümüş olarak kalmıştır. İspanya'da da gümüşten altına dönüş aynı çağda aynı kaynaktan elde edilmiştir. Kastilya Kralı XI. Alfonso (1312-1350) direkt florini taklit eden *oro gran modülo* adında altın paralar basmıştır. Krallıkta sonrasında basılan paralar daha özgündür. (Shaw, 1896: 1-11)

Amerika'nın fethine kadar İspanya'nın parasal tarihi, para birimleri değişimlerinin ve çeşitli İspanyol parlamentolarının madeni para derecelerinde yapılan değişikliğe itirazlarını kapsar. XI. Alfonso tarafından çıkarılan *oro gran modülo* 100 pesetaya eşdeğer olarak belirlenmişken, aynı para birimi halefi Peter the Cruel tarafından (1350-1369) 1000 peseta olarak derecelendirilmiştir. Sonraki para birimi olan *oro dobro*

Castellana 2. Henry (1369-1374) yönetimi altında 60 peseta olarak derecelendirilirken, halefi 3. Henry (1390-1406) yönetiminde 40 ve 2. John (1406-1454) döneminde 100 peseta olarak değerlendirilmiştir. Bu ülkede on dördüncü yüzyıldaki sıkıntılar, İspanya'nın yakınındaki Fransa'nın düşük değerli paralarının dolaşımından ve bunun sonucunda krallığın hazinesinin tükenmesinden kaynaklanmıştır. (Shaw, 1896: 23)

16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa sistemi içinde İspanya'nın rolü oldukça basittir. Yeni Dünya'nın bulgularının ve metalik zenginliklerin alıcısı ve dağıtıcısı görevini doğal ve verimli bir şekilde tamamlamıştır. Ancak bu görev, İspanya'nın politik ve ticari geleceğine ve büyüklüğüne mal olmuştur. Konuyla ilgili olarak İngiliz tarihçisi William Arthur Shaw dönemi değerlendirirken "İspanya ticari olarak bağımsız bir ulus olsaydı, kendisi için büyüyüp kendi imalatçılarını sağlayarak Yeni Dünya'nın zenginliklerini çok daha uzun süre bünyesinde tutardı ve Avrupa açlıktan ölürdü" demiştir(1896, 106). Ancak İspanya bağımsız olmamıştır. Amerika'dan gelen kazanç İspanya'da daha pratik hale gelmiş, ulusun imal etme ve ticari hayat konusundaki yetersizliğini artırmıştır. Yeni Dünya altın ve gümüşüyle satın alma gücünü artıran İspanya, fetih çalışmalarını hızlandırırken ticareti serbest bırakmıştır. İspanya'nın üreticileri Hollanda ve İngiltere olmuştur. Bu iki ülkede İspanya'nın paralarını değiş tokuş etmişlerdir.(Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 51)

İspanya'nın bu toplama ve dağıtma işlevinin sorunsuz bir biçimde devam edebilmesinin koşulu erişilmez bir para basma potansiyeline sahip olmasıdır. İspanya'nın kendi madeni parasının değerini koruması ve bu durumu uzun süre sürdürmesi, kıymetli madenlerin sahip olduğu değeri hızlıca kaybetmesine neden olmuştur. İspanya'nın metal stokları sürekli yenilendiği ve ticari bir rahatsızlık meydana gelmediği için Avrupa ülkeleri İspanya'nın sebep olduğu maden paraların değersizleşmesi durumundan rahatsızlık duymamıştır. Amerika'nın altınları ve gümüşleri sürekli bir akıntıyla gelmiş, Hollanda ve diğer Avrupa ülkelerine akmıştır. Bu akım İspanya'nın egemenliğinden geçtiği ve kıymetli madenciliğin ana kaynakları Amerika olduğu sürece bimetalik yasadan zarar görmemiştir. Dolayısıyla İspanya'nın bu konuda tekelle pozisyonunu kaybettiği zamana kadar olan sürede, İspanya'nın parasal tarihi, Avrupa'nın geri kalanı için ortak olan ticari rahatsızlıklar, parasal konferanslar ve düzenlemelerin ortak özelliklerinden arındırılarak yalnızca madeni

paraların inceliğini düzenleyen ve onu yüzyılın hareketlerine göre yavaşça ayarlayan bir para basma yönetmeliği kaydından ibaret olarak alınmıştır. (Shaw, 1896: 87-89)

1497' de *real** para birimi, 2. John'un 1442'deki kararının ardından, daha fazla gümüş içeriği ve yeni boyutu ile Ferdinand ve İsabella tarafından İspanyol para birimi olarak yeniden ayarlanarak onaylanmıştır. 1497 fermanı Amerika'nın keşfi ve değerli metallerin arzından bağımsız olarak yapılmıştır. Fermanın Medine del Compo' da yapılması, yönetmeliğin burada yapılan büyük para fuarının çıkarına yönelik mali bir reform olduğunu gösterir. 1497 fermanına göre altın *granada* 23 *quales* ve 3 *cuartos*' a eşitlenmiştir. *Real* 3.433 gramdan, 3.194 grama indirilmiş ve 34 *maravedis* e eşitlenmiştir. *Real* para birimi yeni olmamasına rağmen bu karar ile hesap birimi haline gelmiştir ve *maravedi*, *real* e bağlanmıştır. Bununla birlikte, üçüncü bir para birimi olan *vellon* 96 *maravedis* halinde kesilmiştir. Bu nedenle sistemin trimetalizm olduğunu söylemek mümkündür. (Real'in ilk olarak Deli Pedro tarafından 1370 öncesi basıldığı bilinir.) (Pond, 1941: 12; Sumner, 1898: 610)

Amerika'nın keşfinden yaklaşık 20 yıl sonra, 1517 yılında Bohemya'daki Joachimsthal' deki zengin gümüş madenlerinden istifade eden yerel kont Schlick, içeriğinde yüksek oranda gümüş olan etkileyici paralar çıkarmıştır. 8 real' e eş olan Joaschimsthaler parası, Almanya'da çıktığı yere atfen *thaler* adını almıştır. Rastlantısal olarak aynı zamanda Meksika ve Peru'da inanılmaz derecede zengin gümüş madenlerinin bulunması, İspanyol Koloni Amerika'sında devasa bir gümüş para çıktısına sahne olmuştur ve bu durum Avrupa'nın ekonomik yapısını yenilemiştir. 1565 yılında Meksika'da sömürgeci bir darphane açılmış ve daha sonra buradaki on diğer darphane ardından Peru ve Bolivya'daki diğer darphaneler bu durumu takip etmiştir. Bu yerel darphaneler işleve geçtiklerinde, gümüş ayarı sekiz real olacak şekilde belirlenmiş paralar basılmıştır. Bu paralara ağırlık birimi açısından *peso* denmiştir ve *real* ler olağanüstü baskın olmuştur. 16. ve 17. yüzyılları boyunca İspanyol Amerika'sından Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonilerine akan "piece of eight" hem Batı Hintleri hem de Kuzey Amerika'da *dolar* adını almıştır ve uluslararası olarak tanınan bir ticaret parası olmuştur. *Real* in değeri Latin Amerika'da 19. yüzyıla kadar korunmuştur ancak İspanya'da 17. yüzyıldan başlayarak önemli ölçüde değişmiştir. (Pond, 1941: 13-14)

İspanya' da 1497'deki değişimin ardından 61 yıl boyunca para sisteminde herhangi bir değişiklik olmamıştır. 1523' te Vallodolid kortesi kral 1. Charles'tan altın paranın standardını ve içeriğini düşürmek için ricada bulunmuştur. Kortes' in maksadı para birimini Fransa'nın para birimine eşitleyerek, İspanyol altınlarının krallıktan çekilmesini engellemektir. Kortes aynı zamanda gümüş paraların azaltılmasını ve göreceli olarak amortismanı tabi bir dayanakta serbest bırakılmasını talep etmiştir. 1519-1520 Avrupa tarihinde kendini gösteren genel hareketin neden olduğu değerli metal stoğunun bozulması ve kaybolması, 1523' te İspanyol Kortes'in dilekçesiyle kendini göstermiştir. Charles 1537 fermanında, daha önce atıfta bulunan bu tedbiri alıp kabul etmiştir ancak geçen on üç yıl içerisinde tedbirin gereği, Amerika'dan çıkarılan metallerin akınıyla hızlı bir şekilde ortadan kalkmıştır. İspanya için altın ve gümüş edinmek artık çok kolay olduğu için, İspanya gidişatı pek önemsememiştir. 1537 fermanından sonra, ülkenin yasal düzenlemelerinde kaydedilen madeni para ihracatına ilişkin tek şikayet, 1552 yılında para ihracatından kaçınmak için milyarca madeni paranın alışımının değişimine karar verildiğinde gelmiştir. Bu şikayet, madeni paraların içsel değerinin, diğer ülkelerde İspanya'dakinden daha büyük olduğu yönündedir. (Shaw, 1896: 88-91)

16. yüzyıl boyunca *vellon* paralarındaki gümüş miktarı giderek azalmıştır. 17. yüzyılın başında ise yalnızca bakırdan oluşur. Bu nedenle *vellon real* bir hesap birimi parası haline gelmiştir. (Sumner, 1898: 609)

1500-1660 yılları boyunca İspanya'daki para basma faaliyetleri basitçe Avrupa'daki genel fiyat hareketlerini takip etmiştir. Yetkililer, değerli metallerin ülkeden çıkışı hususunda tamamen pasif davranmışlar ve paraların oranını akışı durduracak şekilde manipüle etmeye çalışmamışlardır. Her ne kadar Philip' in tükenmiş hazinesini, kısmi bir mahkumiyet ile doldurma arzusu üzerine bir temel atfedilse de, 1566'da altın sikkelerin değerini yedide birden daha fazla yükseltmesinde aynı pasif yön vardır.(Shaw, 1896: 59-62)

1612' de yapılan değişikliklerin normal karakterde olduğunu gösterir. İspanya'nın yüzyıl boyunca kıymetli madenlerin ve fiyatların genel eğilimini yalnızca mekanik olarak takip ettiği açıktır. İspanya'yı terk eden kıymetli metallerde herhangi bir mağduriyet ifadesi yoktur. Diğer her ülke ciddi şekilde stoklarını nasıl koruyacakları sorunuyla meşgulken, İspanya Hükümeti ve ulusu yalnızca fetih ve emperyalist

büyümeye sabitlenmiştir. 1958' de, 3. Phillip tahtı, o zaman için benzersiz bir meblağ olan bir milyon *ducat* ı geçkin bir borçla devralmıştır. Bu nedenle, 4. Phillip' in saltanatına işaretli baz gümüş paraların dev problemleri herhangi bir para hareketi ile değil, hazine ya da bütçe avantajı maksadıyla yorumlanmalıdır. Bu sorunlar öyle büyüktür ki 1625'te altın ve gümüş primi, baz para üzerinden yüzde ona sabitlenmiştir. Bu oran 1636'da yüzde 25'e ve 1641' de yüzde 50'ye çıkmıştır (Shaw, 1896:110-111).

2.1.4. Hollanda Hegemonyası

Hollanda en çok, kıyı bölgelerinin önemli bir kısmının deniz seviyesinin altında olması ve tarımsal ürünlerin çoğunluğunun tahıllardan değil de lale ve diğer ihraç edilebilir ürünlerinden oluşmasıyla tanınır. Hollanda'daki fakir toprakların tahıl tarımı yapmaya uygun olmaması ve ülkenin köken olarak derebeylik sistemine uzak olması sebebiyle Hollanda'da feodal sistem derinleşmemiştir. Feodal toplumlarda gerçekleşen, beylerin köylü üzerinde oluşturduğu tarımsal ürün çıktı baskısı, Hollanda için genel anlamda geçerli olmamıştır. Avrupa'nın ortaçağında gerçekleşen sömürgecilik faaliyetleri, göreceli olarak özgür olan Hollandalılar tarafından belirgin bir şekilde uygulanmamıştır. Uygulanan sömürgecilik faaliyetleri arazi üzerindeki nüfus baskısını hafifletme girişimi temeline dayanmaktadır. Hollandalılar bu sayede daha önce ele geçirilmiş arazilerine yeniden yerleşmiştir. Ancak ne var olan arazi ne de yeniden ele geçirilmiş arazi tarım yetiştiriciliği için uygundur. Yanı sıra toprağı elde tutma maliyeti sürekli artış göstermiştir. Bu nedenle, daha az emek isteyen ihracata yönelik tarım ürünleri ve hayvancılık giderek toplam ekonomi hacminde daha büyük pay oluşturmuştur. Tüm bunların bir sonucu olarak Hollandalı köylüler kırsal bölgeleri terk etmeye ve şehirlere taşınmaya başlamışlardır. Bu tür köylü göçleri kentleşmenin Hollanda'da, Avrupa'nın başka yerlerinden daha erken başlamasına ve on dördüncü yüzyılda orada çok sayıda kentin oluşmasına neden olmuştur (Braudel, 1992:177)

Hollanda'da kentleşme diğer bölgelerden farklı bir yapı izlemiştir. Genel bir kural olarak ortaçağın sonlarında Avrupa'da kentleşme, devletlerin ihtiyacına göre deniz aşırı ticaret için oluşturdukları idari ve ekonomik merkezler şeklinde geliştiği bir süreç izlemiştir. Bu şekilde kurulan standart kentler, kendilerini çevreleyen daha küçük kasabaları ve kırsal bölgeleri yönetmek için idari ve ticaret merkezleri olmuşlardır. Ancak Hollanda'da, belirli şehirlerin etrafında kurulan bu tür bir hiyerarşik yapı yerine

farklı büyüklükteki şehirler, farklı bölgelerde aynı anda ve bağımsız olarak ortaya çıkmıştır. On dördüncü yüzyılda başlayan kentleşme on altı yüzyılda hızlanmış ve buna bağlı olarak ticaret ve nakliye hızla gelişmiştir. Bu, birkaç şehri iç su yolları ve deniz yolları ile birbirine bağlayan bir ulaşım ağının gelişmesiyle mümkün olmuştur. Böylece 1600 itibariyle Hollanda'daki bir milyon nüfusun %30'undan fazlası şehirlerde yaşamıştır (De Vries ve Van Der Woude, 1997:16-19).

Bu kentleşme, modern mülkiyet haklarının oluşumu ve kalvinizm gibi ekonomik kalkınmayı destekleyen değişikliklerle sonuçlanmıştır. Hollanda'da kentleşme, tarım sektöründeki etkenler nedeniyle başlamışsa da ticaret ve sanayideki gelişmeler nedeniyle devam edebilmiştir. Bu konuda özellikle dikkate değer bir değişiklik Hollanda'nın Baltık Denizi'nde toplu taşımacılıkta elde ettiği başarıdır. On altıncı yüzyılın başlarında Baltık'ın ucuz ve bol tahıl ve ham maddelerini yükleyen ve Düşük Ülkelere sevk eden büyük ölçüde Hollandalı tüccarlar olmuştur. Kayıtlar 1497-1503 yıllarında Baltık Denizi'ni dolaşan gemilerin %70'inin Hollandalı olduğunu ve bu gemilerin %78'inin Hollanda üretimi olduğunu göstermiştir. Hollandalı tüccarların Baltık ticaretindeki başarısı filoların büyüklüğüne, nakliyenin maliyetini düşüren gemilerin verimliliğine ve bunun dayandığı teknolojik avantaja bağlanabilir. (De Vries ve Van Der Woude 1997:350-351)

Gelişen gemi teknolojisi elbette balıkçılığı da olumlu yönde etkilemiştir. 1600'lü yıllarda çok gelişmiş bulunan balıkçılığın, istihdam üzerine etkisi, balık avcılığının doğrudan etkisinin çok ötesine geçmiştir. Yeni teknoloji gemilerle mümkün olabilen Ringa balığı avı, Hollandalı balıkçıları bu türde uzmanlaşmaya itmiştir. Ringa yakalama, işleme ve ihracat süreci, ticaretin ve diğer çeşitli endüstrilerin gelişimini teşvik etmiştir. Mayıs ve eylül ayları arasında mümkün olan ringa avcılığına rağmen, tuzlama yöntemi kullanılarak yılın geri kalanında da ringa üzerinde yoğun ticaret yapılmıştır. Hollandalı tüccarlar Baltık Denizi bölgesine Ringa ihraç etmiş ve karşılığında çözülmemiş tuz ve çeşitli mamüllere ek olarak daha sonra Avrupa'ya yeniden ihraç edecekleri tahıl ithal etmişlerdir. Hollanda Rafine Endüstrisi (ringa balığı işlemek için gerekli tuzu sağlayan işletmeler) bu dönemde büyük bir gelişme göstermiştir. Tuz toplama için gerekli hammaddeler Portekiz ve Fransa sahillerinden tedarik edilmiştir. Portekiz ile ticaret, Hollanda ticaretinin gelişmesinde önemli bir

etkiye sahip olmuştur. Ticaret endüstrisinin ve ticaretin büyümesi de gemi yapım endüstrisinin daha fazla büyümesine yol açmıştır. Kuzey Aşağı Ülkeler'deki ticaret on beşinci yüzyılda, ucuz işgücünün mevcudiyeti, ringa balığı gemilerinin ticari gemilere dönüştürülmesi ve on altıncı yüzyılın sonlarında tam teçhizatlı gemilerin ortaya çıkmasıyla artmıştır. Çok teçhizatlı gemiler, Baltık Denizi'nden çok büyük miktarlardaki tahıl ve hammadde nakli için uygun olarak geliştirilmiştir. Ticaret hacmindeki ve teknolojik gelişmelerdeki artışın desteğiyle Hollanda'daki tersaneler 1625-1700 yıllarında, her yıl 400 ila 500 gemi üretmişlerdir. Bu sektörde istihdam edilen işçi sayısı ise 10 000 kişidir ve bu o zamanlar Hollanda toplam erkek nüfusunun %5'ine tekabül etmektedir. Gemi yapım endüstrisinin gelişimi ilgili endüstrilerin gelişimine yol açmıştır. İpler, çeşitli seyir aletleri, deniz haritaları ve kereste endüstrisi; gemi yapım endüstrisiyle birlikte büyümüştür. Hollanda, Baltık Denizi'ndeki ticarete hükmetmesi sebebiyle, gemi yapımında ve deniz ticaretindeki üstünlüğünü sürdürebilmesi için gerekli olan çok büyük miktarda ve sürekli bir kereste tedarikini güvence altına almayı başarmıştır. . (De Vries ve Van Der Woude, 1997:244-296)

On altıncı yüzyılın ortalarında Hollanda, tuz toplama, gemi yapımı ve kereste dahil olmak üzere ringa balığı ve ilgili endüstriler geliştirerek büyük başarılar elde etmiştir. Ancak bu başarılar Güney Hollanda'nın ekonomik parlaklığına eşit değildir. O zamanlar Güney Aşağı Ülkelerin ekonomik merkezi İspanya İmparatorluğu'ndaki baharat ticaretinde bir tekel olan Anvers'tir. Anvers'te ve etrafındaki alanda tekstil endüstrisi (Avrupa'daki lüks mal ticaretinin büyük bir kısmı) yüksek bir gelişim seviyesine ulaşmıştır. Anvers, İber Yarımadası, İtalya , Kuzey ve Batı Avrupa'yı da içeren lüks bir mal ticareti ağının merkezinde yer alırken, Kuzey Aşağı Ülkelerdeki Amsterdam ve diğer şehirler tahıl, kereste ve diğer çeşitli malları tedarik eden bir dış liman olarak işlev görmüştür. Anvers'in ticaret ağı ve ticaretini yaptığı malların değeri konusunda Amsterdam ve Anvers arasında büyük bir eşitsizlik vardır. Kuzey Aşağı Ülkelerin illerinin ekonomilerini güneydeki gibi yükseltebilmeleri için, Baltık ticaretinde edindikleri teknik ve ticari uzmanlığı, katma değeri yüksek lüks mallar üzerinden Avrupa pazarına girmek için kullanmaları gerekmektedir. Bu aynı zamanda, kuzey eyaletlerinin, lüks mal ticaretinin ana noktalarından olan tekstil ticaretinde, Anvers'in yaptığı gibi, imalat geliştirmek zorunda kalacakları anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, kuzey eyaletlerinin ekonomik kaderi, İspanya İmparatorluğu'nun

ayrıcalıklı konuma aldığı Anvers'i ne ölçüde geride bırakabileceklerine bağlı olacaktır. Bu anlamda, İspanyol İmparatorluğu'nun otoritesine karşı "Hollanda İsyanı" belirleyici bir dönüm noktası olmuştur (De Vries ve Van Der Woude, 1997:360)

Ticari toplumun kurulması ve gelişmesi açısından, tüccar sınıfın İspanya İmparatorluğu'na yönelmesi isyana sebep olan en önemli faktördür. Aşağı Ülkelerin gelişim tarihinden de anlaşılacağı gibi İspanya İmparatorluğu'nun buralara bir dizi faydası olmuştur. Özellikle Anvers şehrinin lüks mal ticareti avantajı ve uluslararası sektördeki ticari üstünlüğü, İspanya İmparatorluğu'nun bir parçası olmasından kaynaklanmaktadır. Aşağı ülkelerdeki diğer şehir devletler ise İspanya'nın emperyal ordusu tarafından koruma altında olduğu için ticarete önemli avantajlar sağlamıştır. Ancak İspanya İmparatorluğuna bağlılığın oluşturduğu mali yük giderek artmıştır. İmparatorluğu sürdürme ve otoritenin korunması maliyetleri, imparatorluğun sağladığı faydalardan hızlı artmıştır. Aşağı ülkelerde vergi yükü on altıncı yüzyılın başlarında hızla artarken, on altıncı yüzyılın ortalarında öncekinden farklı yöntemler kullanılarak vergileri artırma girişimlerinde bulunulmuştur. İspanya'nın yaşadığı kriz 1557'de zirveye ulaştığında, kaçınılmaz sonuç olarak vergi politikası tamamen elden geçirilmiştir ve İspanya'nın emperyalist özne olmasının maliyeti Hollandalı ticari sınıf için ağır bir yük olmuştur. Aşağı ülkelerin illeri İspanya'nın aldığı bu önlemlerin son derece tehlikeli olduğunu görmüştür. Son olarak 2. Phillip'in vergi reformu ve Alba Dükü'nün Draconian önlemleri neticesinde, Hollanda çapında yayılan siyasi çalkantı son derece görünür hale gelmiştir. Tüccarlar genel olarak siyasi değişimin ekonomik sonuçlarıyla ilgili endişeleri nedeniyle siyasi otoritelere karşı durmakta tereddütlü kalmış olsalar da, vergi reformları en ihtiyatlı tüccarları bile direnişe katılmaya itmiştir. Yanı sıra vergi reformlarının zamanlama olarak Hollanda ekonomisinde yaşanan durgunluğa denk gelmesi isyan için önemli bir katalizör olmuştur. 1565-1566 arası zayıf hasat, Danimarka- İsveç savaşı nedeniyle Baltık Denizi'nde yapılan tahıl ticaretinin sekteye uğraması, İngiltere'nin ticari yasağı, 1570 yılında yirmi beş bin kişinin hayatını yitirdiği korkunç sel baskını, 1571-1576 yılları arasında veba ve acı soğuk salgını; ürün arzında düşüş ve fiyatların düşmesine neden olmuştur. (Parker, 1985:116-117)

1579 yılında kurulan Utrecht Birliği, isyanı Hollanda Cumhuriyeti ve İspanya İmparatorluğu arasında bir savaşa dönüştürmüştür. Hollanda ordusunun temel amacı

İspanyol ordusunu ezmek ya da Hollanda topraklarını genişletmek değil, Hollanda'nın ticaret üssünü savunmak için İspanyolların saldırılarını engellemek olmuştur. Örneğin Hollanda'nın deniz stratejisi, 1600 yılına kadar küresel bir ticaret ağının merkezi haline gelen Hollanda ekonomisini destekleyerek ekonomik ihtiyaçları karşılamak üzere tasarlanmıştır. Bu nedenle Hollanda donanması, ticareti ve ticarete konu olan ticaret yollarını düşman devletlerin savaş gemilerinden korumaya odaklanmıştır. Hollanda ordusu bu odak noktasını elden bırakmadan savaş stratejisi geliştirme yoluna gitmiştir. (Tai-Yoo ve Daeryoon,2017: 81)

İspanya İmparatorluğu'ndaki düşüşün belirleyici nedeni İspanya'nın ekonomik sistemidir. Tarım toplumu olarak İspanya, genişleyen bir imparatorluğun yüküyle ve savaşların maliyetiyle baş edememiştir. Bu nedenle Hollanda Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Savaşı sırasındaki askeri eylemlerin mali yükünün üstesinden gelme yeteneği, askeri reformları veya taktiksel başarıları kadar önemli olmuştur. Bu yetenek ayrıca Hollanda ticari toplumunun erdemli bir savaş döngüsünü ve ekonomiyi etkili bir şekilde destekleyebilecek bir rejim ürettiğini göstermektedir. 1568 yılından 1648 yılına kadar süren "80 Yıl Savaşları" boyunca Hollandalılar, ticari çıkarların merkezi bir rol oynadığı bölgesel bir devlet yaratmıştır ve bu yönüyle Avrupa Tarihi'nde ilktir. Uzun mücadeleler boyunca Hollanda halkının öncelikli hedefi İspanya İmparatorluğu'ndan bağımsız bir ekonomik sistem kurmaktır. Hollanda, direnişi sonucunda, tüccarların siyasi pozisyonunu ve sosyal statüsünü güvence altına almıştır. Bu durum yeni bir ekonomik anlayış yaratmıştır. Bu yeni anlayışa göre tüccarlar; bölge veya güç edinimi için değil, yeniden servet birikiminde kullanmak üzere servet biriktirirler. Sonuç olarak Hollanda, geniş kapsamlı yeniden yatırım ve ekonomik büyümeyi hızlandıran ilk ticari toplumun doğduğu yerdir. (De Vries ve Van Der Woude, 1997:208-230)

Yedi vilayetin gevşek bir konfederasyonu olan Hollanda, verdiği bağımsızlık savaşında yenilmiş olsa da, bu konfederasyonda sıkı sıkıya işleyen bir ticaret, imalat ve tarım ağını sürdürmeyi başarmıştır. Bu başarı, vilayetlerin ortak olarak ekonomilerinin hızla büyümesine duydukları ilgi sayesinde mümkün olmuştur. Sonuç olarak siyaseten âdemi merkezîyetçi ama ekonomik açıdan son derece bütünleşmiş bir toplum oluşmuştur. Ayrıca, ticaret yoluyla biriktirilen servet, yalnızca vergilendirme yoluyla değil, aynı zamanda finansal piyasada dolaşan devlet tahvili şeklinde de askeri gücü

artırmak için kullanılmıştır. Bu sayede Hollanda Cumhuriyeti, yalnızca İspanya İmparatorluğu'ndan değil, İngiltere ve Fransa gibi yükselen Avrupa güçlerinden bağımsızlığını korurken, Avrupa dışında yeni pazarlar açmayı da başarmıştır. Bu geniş kapsamlı yeniden yatırım sisteminde itici güç *daha fazla gelişme* olmuştur. Bu anlamda Hollanda Cumhuriyeti, erdemli bir savaş döngüsünden ve ekonomiden kaynaklanan büyümeyi hızlandıran ilk modern devlettir. İspanya İmparatorluğu ile olan savaş açıkça Hollanda Cumhuriyeti'nin sersemliğini test etmiştir. Ancak, şaşırtıcı bir şekilde, uzun savaş boyunca ülkede ekonomik büyüme devam etmiş ve on yedinci yüzyılın başlarında, Hollanda tarihinin ilk dönemlerinde kurulan geniş kapsamlı yeniden yapılandırma sistemi mükemmelleştirilmiştir. İspanya İmparatorluğu'nun gerilemeye girdiği, savaşın astronomik maliyetini karşılayamadığı veya yavaşlayan büyümeyi destekleyemediği zamanlarda Hollanda, savaşın döngüsünü ve ekonomisini sürdürebilecek kurumsal bir çerçeve oluşturmuştur. Askeri ve ilkel sektörlerde uygulanan yenilikçi önlemler, Hollanda ticaretini korumaya ve tüccarlar ile üreticileri ekonomik faaliyette bulunmaya motive etmiştir. Bu önlemlerin yardımı ile Hollanda ekonomisi savaş süresince gelişmiştir. Tekstil endüstrisi ile İngiltere ve Güney Aşağı Ülkelerin gerisinde bulunan Hollanda Cumhuriyeti 1580'lerde bu alanda hızlanmaya başlamıştır. Gemi yapımı, kereste ve bira endüstrisindeki büyüme eğilimi belirginleşmiştir. Savaşın kendisi Hollanda'da yapısal değişikliklere ve büyümeye yol açmıştır. Başlangıç olarak, Hollanda Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını korumak ve savaşın başında bulunduğu olumsuz pozisyonu telafi etmek için "inovasyonlar" kullanarak ülkenin ekonomik ilerlemesini mümkün kılmıştır. Savaş yanı sıra İspanya İmparatorluğu'nun ekonomik merkezi olan Anvers'in çöküşüne de neden olmuştur. Bu düşüş, Hollanda'ya -ihracata yönelik üretim tarafından desteklenen toplu taşımacılık ve lüks ticarete eş zamanlı olarak girdiği için- ticari merkez olma şansını vermiştir. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 85-87)

Ticaret alanında da çok sayıda değişiklik olmuştur. Öncesinde çoğunlukla Baltık Denizi'nde katma değeri az olan toplu taşımacılığa bağlı olan Hollandalı tüccarlar, lüks mal ticaretine ilgi duymaya başlamışlardır. Bu durum, onları daha önce İtalya, Portekiz, İspanya ve İngiltere'nin tüccarlarının egemen olduğu Akdeniz, Levant, Doğu Asya ve Atlantik gibi alanlarda pazar payı arayışlarında daha agresif hale getirmiştir. Hollanda ticaretinin yeni canlılığı, on yedinci yüzyılın başlarında kurulan Hollanda Doğu

Hindistan Şirketi (Vereenigde Oost-Indische Compagnie veya VOC) tarafından örneklenmiştir. VOC' un kurulması, Hollandalı tüccarlara, lüks mal ticaretini de devralmaları için, dökme gemi ve gemi yapımında edindikleri teknoloji ve deneyimi kullanma fırsatı sağlamıştır.

Anvers ekonomisi, İspanya İmparatorluğu'nun alacaklılarına 1575'te ödeme yapmayı bırakmasından ve kentin 1584'ten 1585'e kadar kuşatılmasından sonra çökmüştür. 1560'larda isyan patlak verdiğiinden itibaren Güney Hollanda'dan insanlar kuzeye göç etmişlerdir ancak İspanya birlikleri Anvers'i ele geçirdikten sonra bu göçün hızı ve ölçeği çarpıcı bir şekilde değişmiştir. O sırada şehirden yaklaşık yüz bin kişinin kaçtığı bildirilmiştir. Bu mülteciler arasındaki kalifiye işçi ve tüccarlar, Hollanda Cumhuriyeti'nin ticari ve üretim merkezlerine yerleşmiştir. Çok sayıda kalifiye işçi Hollanda'ya taşınırken, 1580'lere kadar kötü performans gösteren ihracata yönelik üretim sektörü dikkat çekici bir büyüme aşamasına girmiştir. Göçmenlerin artması nedeniyle nüfus sadece yirmi yılda iki kattan fazla artmıştır. Braudel'e göre, pek çok tüccar Güney Hollanda'dan göç ederek 1580-1630 yılları arasında Amsterdam'daki ticaret topluluğunun üçte birini oluşturmuşlardır. Kuzey ve Güney Avrupa ve onun dışındaki dünyada büyük miktarda ticari sermaye sağlamışlardır. Amsterdam'daki tüccarların sermaye miktarlarını %50 oranında artırarak Amsterdam Bankası ve VOC için sermaye artırmada önemli bir rol oynamışlardır. Bu nedenle, Anvers'in çöküşü ve o şehirdeki tüccarlar ve üreticiler tarafından yapılan kitlesel göç Hollanda'nın üst düzey üretim yapabilmek için ihtiyaç duyduğu sermaye ve teknolojiyi edinmesini sağlamıştır. (Braudel, 1992:187-188)

2. Phillip Hollanda'ya baskı yapmak umuduyla İber Yarımadası limanlarını yabancı gemilere kapattığında, bu yalnızca Hollandalı tüccarların baharat ticaretine odaklanmasına sebep olmuştur. Zaten Rusya'ya ve Levant'a genişleme fikrini taşıyan Hollandalı tüccarlar, bu teşvikle Asya'ya ticaret yollarını açma olasılığını keşfetmeye koyulmuştur. Bu nedenle, Amsterdam tüccarları tarafından ortaklaşa finanse edilen VOC, 1602'de faaliyete başlamıştır. Bu olaylar, 1590'larda Hollanda Cumhuriyeti'nin küresel ekonomide hegemonik güç olarak ortaya çıkmaya hazır olduğunu göstermektedir. Bu çiçeği burnunda devlet gününün en güçlü ordusuna sahip İspanyol İmparatorluğu'na karşı bağımsızlığını savunmuştur. Toplu taşımacılıkta dönemi içinde

son derece başarılıdır, rekabetçi bir imalat endüstrisine ve sermaye tarafından desteklenen lüks mallar için bir ticaret ağına sahiptir. Ancak, Hollanda'nın gelecekte daha da agresif bir şekilde ekonomik hegemonyayı sürdüreceğinin habercisi olan sosyal dönüşüm, tarım toplumlarında siyasal iktidarlardan uzak duran tüccarların Hollanda Cumhuriyeti'nde politik seçkinler olmasıdır. 1590'larda ortaya çıkan tüccar seçkinler, o zamana kadar Hollanda'da siyasi ve ekonomik meselelere hükmetmiş olan hükümetler olarak bilinen ailelerden bir takım farklılıklar göstermiştir. Yeni tüccar elitleri, önceki seçkinlerden daha zengindir. Lüks mal ticareti ile ilgilenmişlerdir ve ticarete başarı sağlamak için pazarları tekelleştirmek istemişlerdir. Asya'ya genişlemesi gereken ilk sermayeyi sağlamışlar ve denizaşırı ülkelerdeki ticareti koordine edecek olan VOC'un kurulmasına öncülük etmişlerdir. (Tai-Yoo ve Daeryoon,2017:88-89)

1590'lı yıllarda Hollanda, İspanya ve Portekiz'in kontrolü altındaki Asya ticaretine ilgi duymaya başlamıştır. Bu zamana kadar baharatlar Portekiz tarafından ithal edilmiş ve tamamen Anvers'te takas edilmiştir. Bu durum, Hollandalı tüccarların ihtiyaç duyduğu baharatları Anvers'te satın alarak daha sonra onları Kuzey Avrupa'da satmaları gerektiği anlamına gelmiştir. Fakat 1580'lerde, Kuzey Almanya'daki tüccarlar, Kuzey Avrupa'daki baharat ticaretinde Hollandalı tüccarlarla rekabet etmeye başlamıştır. Aynı zamanda Avrupa'da baharatlara olan talep artmaya devam etmiştir ve Portekiz'in baharat tedariki sınırlı olduğundan fiyatlar yükselmiştir. Hollanda ve İspanya arasındaki savaş ve Anvers merkezli ticaret sisteminin çöküşü göz önüne alındığında, kaçınılmaz olarak Avrupa baharat pazarında rekabet yoğunlaşmıştır. Bu şartlar altında, Hollandalı tüccarlar daha rekabetçi hale gelemezlerse, piyasadan çıkarılabileceklerinin tedirginliğini yaşamışlardır. Bu sebeple tüccarlar kendi filolarını 1590'larda Asya'ya göndermişlerdir. Hollandalı tüccarlar bir kaç firma kanalıyla, Voor-Compagnien olarak adlandırılan ve yalnızca projeleri finanse etmek amacıyla sermaye toplayan siyasi sendika olarak Asya'ya girmiştir. (Tai-Yoo ve Daeryoon,2017:89-90)

Tüccarların bu tür bir iş düzenlemesini benimsemelerinin nedeni, Asya'ya yelken açmanın, tüccarların kendi başlarına yapabileceğinin ötesinde güçlükler taşımasıdır. Bu yolculuklar Avrupa içi ticaretten çok daha uzun sürmesinin yanında büyük riskler taşımıştır. Yanı sıra Voor-Compagnien'in başarısını sağlamak için en çok ihtiyaç duyduğu şey devletten destek sağlamak olmuştur. Grup, büyük tüccarların ve küçük

hissedarların sermayesiyle kurulmuş ancak Hollanda Cumhuriyeti'nden bir takım ayrıcalıklar almıştır. Devlet silahları ödünç vermiş, gümrük vergilerinden muaf tutmuş ve gelecekte Asya'da talep edebileceği herhangi bir hakkı yasal olarak güvence altına almıştır. Voor-Compaignen'in yolculuğu çok büyük başarı olmasa da Hollandalı tüccarların Asya ticareti çabalarını hızlandırmıştır. Asya ticareti için rekabet eden pek çok şirket ile birlikte, ticari malların fiyatı Asya'da yükselirken Avrupa'da düşmüştür. Yanı sıra Hollanda Cumhuriyeti hala İspanya ile savaş halinde olduğu için, Hollandalı gemilerin Portekiz gemileri tarafından saldırıya uğrama riski olmuştur. Voor-Compaignen yöneticileri mevcut şirketleri birleştirerek ve devletten daha fazla destek alarak 1602'de Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin (VOC) doğumuyla sonuçlanacak müzakerelere başlamıştır. (Steensgaard, 1974:127)

1601' de kurulan VOC, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nden (EIC) on kat daha fazla sermaye biriktirmiştir. Bu sayede VOC ölçek açısından avantaj sağlamıştır. Devletten gelen desteği profesyonel yöneticilerin zekasıyla birleştiren VOC, Hollanda'da geniş kapsamlı yeniden yatırım sisteminin kurulmasında kilit rol oynamıştır. Dahası, VOC' un biriktirdiği sermaye, Hollanda'nın hızlanan ekonomik büyümesine dayanarak ekonomik hegemonya kazanmasına yardımcı olmuştur. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 90)

VOC, sermaye ve devlet iktidarının ilk başarılı kombinasyonu olmanın yanında yenilikçi doğası ve askeri güç kullanma şekliyle de bir örnek oluşturmıştır. Hollanda ve Portekiz'in ortak noktası Asya'da kurulma amacı ve bu aşamada gösterdikleri askeri güçlerine bağlılık politikası olmuştur. Ancak aralarında önemli bir fark vardır. Portekiz, ticareti bir bölgeyi yağmalamak olarak görürken, Hollanda askeri gücü ancak ticari faaliyetlerinin kısıtlanmasını engellemek için kullanmıştır. VOC, Doğu Asya'da askeri güç kullanabilmiştir çünkü bu kuruluş tüzüğünde yer almıştır. Tüzüğün 35. maddesinde VOC'un devlet adına anlaşma imzalamak, savaş ilan etmek, para basmak, ticaret yapmak ve askeri güçlerini artırmak gibi devlet fonksiyonlarını yerine getirebileceği belirtilmiştir. Bu VOC'a bağımsız bir askeri güç edinme ve yerleştirme yetkisi vermiştir. (Clulow ve Mastert, 2018: 38)

VOC, büyük miktarda sermaye biriktirme yeteneğine ve özel ordusuna dayanarak, baharat ticaretini tekelleştirmeye başlamıştır. Baharat VOC'un işlem gördüğü ana

üründür. Örneğin biber, 1619 ile 1621 yılları arasındaki VOC toplam gelirinin %56'sını ve 1648 ile 1650 yılları arasındaki toplam gelirin %50,3'ünü oluşturmuştur. VOC, Asya'daki bu çok önemli ticaret öğelerinin üretim alanlarını kontrol etmek ve Avrupa'daki arızını tekel haline getirmek için, güç kullanmakta zorlanmamıştır. Biber arzının düzenlenmesi, biber değişik yerlerde üretildiği için, imkansızdır ancak bu diğer baharatlar için geçerli değildir (Tai-Yoo ve Daeryoon,2017:91).

Baharat ticareti için tekel edinmek, VOC'un projelerini sürdürmek için üstesinden gelmesi gereken tek zorluk olmamıştır. Asya pazarında Avrupa ürünlerine neredeyse hiç talep olmamıştır. Ticari şirketler artan baharat ithalatı ile birlikte artmıştır. Bunu telafi etmek için VOC, Doğu Asya'da bölgesel ticarete dalmıştır. Hollandalıların baharat ticareti için yaptığı ticaretler Asya içinde etkili olmuştur. VOC on yedinci yüzyılın ortasına kadar 20 ya da daha fazla yerde ticaret merkezi kurmuş ve onları birbirine bağlayan yoğun bir ağ kurmuştur. Bu durum, VOC'u, Asya ve İngiltere arasındaki doğrudan ticarete büyük ölçüde odaklanan EIC'den farklı olarak, Asya ticaretinde dikkate alınması gereken bir güç haline getirmiştir. Hollandalılar; Güney Hindistan'dan Endonezya'ya pamuk, Tayvan'dan Japonya'ya Çin ipeği göndermiş, Nagasaki'deki Japon gümüşü ve bakırına karşılık Endonezya baharatlarının ticaretini yapmış ve önemli miktarlarda kazanç elde etmiştir. VOC'un başarısı, Hollanda'ya yalnızca küresel ticarete avantaj sağlama fırsatı sağlamamakla kalmayıp, aynı zamanda Hollanda'daki mali devrimin de temelini atmıştır. Amsterdam sermaye piyasasında devredilebilir VOC stokunun ortaya çıkması, yatırımcıların likiditesini feda etmeden, spekülatif ürünler aramasını mümkün kılmıştır. Gelişen borsa piyasası 1609 yılında kendisine katılan tahvil piyasası ile birlikte büyümüştür. Hollanda'da sermaye piyasası, Hollandalıların Asya'da alım satıma başlamadan önce de olsa da, Asya' da yapılan ticaret sonrası yatırımcıların aldığı risk azalmış ve bekleme süreleri kısalmıştır. Bir şirket halini alan ve sınırlı sorumluluk kabul eden VOC, lonca sermayesinin yarısını hisse ihracı ile kaldırabilmiştir. Hisse senedinin serbest bir şekilde işlem görmesi için gereken kurumsal çerçevenin yaratılması, sermaye piyasasında hızlı büyümeyi teşvik etmiştir ve Hollanda'nın Avrupa'daki herhangi bir ülkeden önce finansal devrime girmesini sağlamıştır (Neal, 1990:118-136)

On yedinci yüzyılın ilk yarısı Hollanda ekonomisinin altın çağı olmuştur. VOC Asya baharat ticaretine ve Asya ticaretine hakim olmuştur. Denizde toplu taşımacılığa başladıktan sonra Hollanda, bağımsızlık savaşı sırasında Avrupa'daki lüks mal ticaretini devralmış ve ardından katma değeri en yüksek olan Asya ile ticaretin kontrolünü kazanmıştır. Aynı zamanda, mali devrimin başarısı, Hollanda küresel ekonomide hegemonik bir güç olmak için yükselirken, askeri gücünü korumasına da yardımcı olmuştur (Prak, 2005:263).

Ancak bu altınçağ kısa sürmüştür. 1670'lerde Hollanda'da ekonomik büyüme yavaşlamaya başlamıştır. 1715' e gelindiğinde, devletin borçları, faizinin bile ödenemeyeceği seviyeye gelmiştir. Devlet borçlarının bu durumu ise ekonomik düşüşün göstergelerinden yalnızca biridir. 1670'lerde Hollanda nüfusu büyümeyi bırakmıştır. Nüfus 1670'lerden 1815' e kadar sabit kalmışsa da yükselen güç olan İngiltere'nin nüfus artışına mukayesen Hollanda nüfusu göreceli olarak düşüş göstermiştir. İngiltere nüfusunun yüzdesi olarak Hollanda nüfusu 1715 yılında %35 civarındayken bu oran 1815'te %21'e düşmüştür. 1670'lerden sonra durgun nominal ücret sonucu kentleşme seviyesi giderek düşerek 1815'te %21 seviyesine gelmiştir. Sonuç olarak Hollanda'nın kişi başına gayri safi milli hasılası 1670 ve 1800 yılları arasında, nüfus aynı kaldığı halde artmamıştır. Bu durgunluğun sebebi olarak, temel olarak ekonomisi ticarete dayalı olan Hollanda'nın kapsamlı olarak yeniden yatırım yaratabileceği doğal sınırlara ulaşmış olmasıdır (De Vries, 2000:457-461)

Hollanda'nın geniş kapsamlı yeniden yapılandırma sisteminin karşılaştığı sınırlamalarda şu üç problem göze çarpmaktadır: Birinci sebep, ticari toplumun ana ürünlerinin, üretimin azalma eğiliminde olduğu tarım, madencilik ve zanaat sektörlerinde yaratılmış olmasıdır. Örneğin; on yedinci yüzyılın ilk yarısında Hollanda'nın en önemli ticaret ürünü baharattır ancak on yedinci yüzyılın ikinci yarısında bu pazar fazlasıyla büyümüştür. Baharatlar bir zamanlar sahip oldukları yüksek katma değeri artık garanti etmediklerinde, Hollanda benzer bir ticaret ürünü bulamamıştır. İkinci sebep, ticari toplumun gelişmesinin büyük ölçüde ulaşım araçlarının geliştirilmesine bağlı olmasıdır. Hollanda burada da farklı kültürlerle rastlamıştır. Deniz taşımacılığı, gemi yapımındaki teknik kısıtlamalar nedeniyle büyüklük ve hız bakımından sınırlıdır ve Hollanda bu sınıra ulaşmıştır. Karayolu

taşımacılığı ise demiryolunun icadına kadar çok yavaş gelişmiştir. Hollanda ticaret yollarını edindiğinde bile, bu yolların sürdürülmesi büyük miktarda askeri harcama gerektirmiştir. Bununla birlikte, zamanın teknolojik seviyesi göz önüne alındığında, gemi yapımı, seyrüsefer ve silah üretimi alanlarında Hollanda'nın uzmanlığı kolayca taklit edilebilir düzeydedir. Bu sorun Hollanda'nın karşılaştığı üçüncü problem ile bağlantılıdır. Ticari toplumda geniş kapsamlı yeniden yatırım sistemi genel olarak teknolojik yeniliklerin sağladığı tedarik sektöründeki yeniliğe dayanmadığından, ticari toplumlar çağında teknolojik bir avantaj uzun süre korunamamıştır. Başka bir deyişle, düşük teknoloji seviyesi, belirli bir imalat sektöründeki teknolojik gelişmelerin rakipler tarafından kolayca kopyalanabileceği anlamına gelir. Tüm bu sınırlar, Hollanda ekonomisini zayıflatan ticari avantajı baltalamak için bir araya gelmiştir. Hollandalıların ana ticaret olarak adlandırdıkları Baltık Denizi ticaretinde 1730'lara kadar kayda değer bir değişiklik olmamıştır. 1730'larda Avrupa'ya gönderilen tahılların %70'ini kontrol eden Hollanda'nın ticaret hacmi, on yedinci yüzyılın ikinci bölümünde neredeyse yarıya düşmüştür (De Vries ve Van der Woude, 1997: 416-417)

Bununla birlikte Hollanda ekonomisine daha büyük bir tehdit, Asya ile ticaretteki yapısal değişiklik olmuştur. VOC, on yedinci yüzyılın ikinci yarısında baharat ticaretinde etkili bir tekel oluştururken, EIC ve Hollandalı rakipleri enerjilerini tekstil ticaretine odaklamışlardır. Zamanla baharat ticareti azalmış, tekstil ticareti ise göreceli olarak hızla önem kazanmıştır. VOC kurulduğunda Avrupa'da lüks bir ürün olan biberin arzı, Avrupa'daki ticari çıkar rekabetinden dolayı çarpıcı bir şekilde artmıştır ve biber lüks bir ürün olmaktan çıkmıştır. Aynı dönemde karanfil ve diğer baharat ihracatçıları, nüfusun azalmasından dolayı genel baharat talebinin daralması sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Örneğin, 1620'de 450000- 500000 lb olan karanfil tüketimi, 1740'larda 300000 lb' ye düşmüştür. Böylece Hollanda'nın baharat ticareti düşerken, tekstiller ticaretin çok daha büyük bir kısmını temsil etmeye başlamıştır. On yedinci yüzyılın ikinci yarısında pamuklu kumaşlar ve diğer tekstil ürünleri ticareti arttıkça, toplam dünya ticareti yüzdesinde baharat ticareti azalmıştır. VOC'un karşılaştığı sorun, baharat sektöründe olduğu gibi bu büyüyen ticari sektörlerde tekelci bir konum elde edememiş olmasıdır. Baharatlar az sayıda yerde yetiştirilirken, tekstil üretimi çeşitli bölgelere yayılmıştır. Daha da vahimi, Asyalı üreticiler ve devletler bu ürünlerin üretimi ve

dağıtımında derin bir rol oynamışlardır. VOC değişen bu ticari ortama uyum sağlayamamıştır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 94)

VOC'un tekelci pozisyonu baltalanırken, EIC hızla büyümüştür. Hollanda, baharat ticaretinde kullandığı teknikleri çay ticaretinde kullanarak tekel olmaya çalışmışsa da Çin Hükümeti VOC'u çay ticaretinden yasaklayarak misilleme yapmıştır. 1717'de bu olaylar devam ederken EIC, Çinlilerden çayı direkt ithal etmeyi başarmış ve bu durum çay ithalatı hacminde olağanüstü bir büyümeye yol açmıştır. Başarısı ile cesaretlenen EIC, Hindistan'ın pamuklu bezini Çin çayı ve afyonuyla takas etme konusundaki yeni ticaret stratejisine öncülük etmiştir. Hollanda ve İngiliz Doğu Hindistan şirketlerinin Asya'daki ticaretlerinde izledikleri fark, Hollanda Cumhuriyeti ile İngiltere (daha sonra Büyük Britanya) arasındaki güç dengesinde bir değişiklik yapmıştır. Hollanda Cumhuriyeti'nin katma değeri yüksek yeni bir ürün bulmakta zorlanırken ekonomik büyümesi durdukça, rakibi İngiltere sürekli güçlenmiştir. Bu iki ülke arasındaki güç mücadelesindeki dengelerin değişmesi Hollanda'nın yaratmış olduğu sınırlamaların yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur. İki ülke arasındaki savaş, nihayetinde, Hollanda'yı erdemli savaş ve ekonomi döngüsünden çıkarmıştır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017: 94-95)

On yedinci yüzyılın ortalarında Hollanda, yoğunlaşan merkantilist yarışmada İngiltere ve diğer rakiplerine askeri avantajı vermiştir. Bu durum, Hollanda'nın erdemli savaş döngüsünden ve bağımsızlık savaşı sırasında elde ettiği ekonomiden sapmaya başladığı zamanda oluşmuştur. Hollanda Cumhuriyeti'nin politik sistemi bu krizin üstesinden gelmesine yardım edememiştir. Gevşek federal sistemi, Ortaçağ ile Erken Modern Dönem arasındaki geçiş döneminde şekillenmiştir. Çeşitli iller, ülkenin sosyo-ekonomik krizin üstesinden gelmek için yenilikçi planlar önermek ya da uygulamak için, kendi çıkarlarını öncelikli olarak gözetmişlerdir. Bu şartlar içinde, Hollanda 1672'de Fransa tarafından işgal edildiğinde bir kez daha savaşa girmiş ve bu savaş Hollanda'ya kısa sürede iyileşemeyecek bir darbe vermiştir. Aynı zamanda Hollanda ekonomik hegemonyasının sonunu belirlemiştir. (De Vries, 2000:457-461)

Aslında Hollanda Cumhuriyeti'nin ekonomik hegemonyası, 1648'de bağımsız bir devlet olarak kabul edildikten hemen sonra zorlanmaya başlamıştır. İspanya kaybedilen bölgesini kurtarmaktan vazgeçip, Avrupa'daki hegemonyaya aday olmayı bıraktığında

sonunda Hollanda'ya barış gelmiştir. Ancak Hollanda'nın ticari avantajı komşularına - özellikle İngiltere ve Fransa'ya- karşı çıkmasına neden olmuş ve aynı zamanda Danimarka ve İsveç'ten Baltık Denizi'nde sporadik saldırılara neden olmuştur. Bu şartlar altında, Hollanda Cumhuriyeti kaynaklarının önemli bir kısmını sınırlarını savunmak ve denizasıırı üslerini, bölgelerini ve ticaret ağını korumak için harcamaktan başka seçeneği yoktur. Bu, Hollanda'da kişi başına reel vergi yükünün 1659 ile 1713 arasında ikiye katlanmasına neden olan bir dizi vergi artışını gerektirmiştir. Vergi yükü arttıkça Hollanda illerinin borçları daha da artmıştır. İngiltere ile (daha sonra Fransa) üç savaşın sona ermesi bile vergi ve borçlardan kurtulmayı sağlamamıştır. İngiltere ve Hollanda'nın güçlerini birleştirdiği Dokuz Yıl Savaşları'nın sonucunda ise Hollanda her yıl kredilerini nominal vergilerden daha fazla olmak üzere harcamış bir pozisyonadadır. Devlet borcundaki bu artışlar, Hollanda Cumhuriyeti'nin yatırım ve üretim kapasitelerini ciddi şekilde tehlikeye atmıştır. 1659 yılına kadar Cumhuriyet, orduyu ve donanmayı güçlendirmek için tahsis edilen vergi makbuzlarının önemli bir bölümünü faiz ödemeye harcamak zorunda kalmıştır. Devlet borcu 1713 yılı itibariyle milli gelirin %200'üne yükselmiştir. Bu gerçekler, Hollanda'nın erdemli bir savaş döngüsü ve ekonomisi politikasından saptığını göstermektedir. Elbette, savaşların askeri harcamaların artmasına neden olduğu tek devlet Hollanda değildir. Ancak burada dikkat çeken husus, Hollanda'nın başarısız olmasına rağmen rakibi İngiltere'nin büyük çaplı savaşları etkin bir şekilde finanse etmenin bir yolunu bulmasıdır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:97)

2.1.4.1. Hollanda Florini

Avrupa'da on altıncı yüzyılın "fiyat devrimi" önce Afrika ile yapılan Portekiz ticaretinden altın, ardından Peru ve Meksika'daki İspanyol madenlerinden gelen gümüşün Avrupa'ya girişi ile ilişkilendirilmiştir. Avrupa genelinde ekonomik krizle birlikte fiyat seviyeleri ikiye katlanmış ve bir sonraki yüzyıldaki ekonomik kriz boyunca yüksek kalmıştır. Earl Hamilton, İspanya'ya ve oradan Avrupa'nın geri kalanına doğru yapılan gümüş ithalatındaki artışın, fiyatların artmasına yol açtığına dair güçlü kanıtlar sunmuştur. Ayrıca, kar enflasyonunun gerçekleştiği ülkelerde, ücretlerin nihai fiyatlardaki artışın gerisinde kalması nedeniyle, kapitalizmin yükselişinde güçlü bir ivme olduğunu savunmuştur. Dahası, en aktif ticaret merkezlerinde nominal faiz

oranları düşmüş görünürken, kalıcı enflasyon oranları artma eğiliminde seyretmiştir. Oysa tek başına kalıcı enflasyon faiz oranlarını artırma eğiliminde olmalıdır. Ayrıca Avrupa genelindeki ana hesap birimleri on altıncı yüzyıl boyunca gümüş bakımından değer kaybetme eğilimi göstermiştir. Oysaki gümüş akışı ana hesap birimlerinin gümüş karşısında değerlendirilmesini sağlamalıdır. Bu tezatlık hiç olmadığı kadar hızlı bir şekilde yükselen külçe arzlarının hükümetlerin talebine ayak uyduramadığını ve tedariklerin daha görkemli askeri hedeflere bağlı olduğunu gösterir. (Neal, 1990:3)

On altıncı yüzyıl enflasyonunun bu anomalilerine karşı sorumlu olan mali devrimin ana unsurları şu şekilde özetlenebilir: On beşinci yüzyıl sonlarında Doğu ve Hint adalarındaki Portekiz ve İspanyol keşifleri, uzun mesafeli ticaret fırsatlarından yararlanmak için, Kuzeybatı Avrupa'daki tüccarların yeni finansal teknikler geliştirmesini gerektirmiştir. Yeni kar fırsatları ancak uzun bekleme sürelerinin ardından gerçekleşmiştir. Denizaşırı yatırımlardan geri dönüş almadan önce daha uzun gecikmeler olması yeni finansman biçimlerini gerektirmiştir. Doğu tüccarları için geçerli olan çok çeşitli ticari mallar ve piyasalarının artan dağılışı; daha büyük meblağları harekete geçirebilen, daha uzun süre bekleyen ve her zamankinden daha fazla mesafeye yayılmış çok sayıda müşteriyle ilgilenebilen finansal araçlar gerektirmiştir. Söz konusu finansal araç talebindeki artış, büyük ölçüde, gelişmekte olan Avrupa Devletlerinin iktidar izdüşümü ile karşılanmıştır. Özellikle etkili olan 5. Charles ve 2. Phillip olmak üzere Habsburg imparatorları, emperyalist çabalarında; coğrafya, dil, din veya siyasi otorite tarafından tanımlanmış olsun olmasın piyasa sınırlarını aşabilecek birey ve firmaları Avrupa'da finansal araçların yükselişi için teşvik etmiştir. On altıncı yüzyılda inşa edilen binlerce okyanus gemisinde bulunan sabit sermaye stoklarına ve kargo ambarlarında taşınan sermaye stoklarına karşılık gelen, devredilebilir ve kıymetli evraklar söz konusu olmuştur. Bu finansal evrakların takası için mal alışverişi piyasalarından bağımsız olarak geliştirilen piyasalar; mülkiyet, konum, kullanım, boyut ve fiziki sermayenin kompozisyonundaki değişme olasılıklarını büyük ölçüde genişletmiştir. Malların ve üretim faktörü piyasalarının sonucunu yönlendiren bu finansal piyasalar fenomenine "finansal devrim" denir. James Tracy' e göre modern Avrupa'nın ilk finansal devrimi, 1542'de 5. Charles'ın Habsburg'un Hollanda eyaletlerinde uyguladığı savaş taleplerinden kaynaklanır. İl genelinde tüketim ve emlak vergilerinin uygulanması, hem maaş gelirlerinin hem de

miras gelirlerinin uzun vadeli menkul kıymetlere dönüşmesine, dolayısıyla menkul kıymetler için geniş ve büyüyen bir pazarın oluşmasına yol açmıştır. Bunlar miras bırakılabilir, devredilebilir ve yeniden satış için uygun kıymetlerdir (Neal, 1990:4-6).

On altıncı yüzyılda kilit yenilik, gelişmekte olan Dünya ekonomisinin çok uluslu, çok dilli pazarında, döviz senetlerinin pazarlık kabiliyetinin mükemmelliği olmuştur. Yabancı döviz bonoları, tüccarların birbirleriyle farklı limanlardaki birikimlerini dengelemesine yardımcı olmuştur. Böylece yerel para birimi yalnızca yerel ödemelerde kullanılırken, yurt dışı ödemeleri için döviz bonoları kullanılmıştır. Uluslararası ticarete külçe nakliyesi yerine döviz bonoları, daha güvenli ve daha likit bir ödeme aracı görevi üstlenmiştir. Ödeme anlamındaki bu devrim, yabancı döviz bonosunun pazarlık edilebilirliğinin yaratıldığı Anvers'te ortaya çıkmıştır. Daha önceki bölümde nedenlerinin açıklandığı üzere, Anversli tüccarlar Amsterdam'a göç etmişlerdir ve dolayısıyla bu yenilik Amsterdam'a kaymıştır. Amsterdam 1609'da yerel dilinde Wisselbank olarak adlandırılan merkez bankasını kurarak bu sistemi mükemmelleştirmiştir. Wisselbank'ta yaratılan banka florinleri sayesinde ödemeler hızla, belirsizlik ve gecikme olmadan yapılabilmiştir. (Neal, 1990:6-8)

Wisselbank'ın evrimini anlamak için, Banka'nın katalizörlerine ve sistemine bakmak gerekir. Hollanda Cumhuriyetinin gevşek yapısı, parasal kurumlar arasında rekabet yaratmıştır. Gelir ya da etkinlik arayışı getirisinin rakiplerin seçtiği politikalara bağlı olması açısından rekabet son derece stratejiktir. Ayrıca bu etkilerin yönü, yasal imtiyazların olup olmamasına da bağlıdır. Bu ortam, siyasi otoritelerin kontrolündeki parasal kurumların, *senyoraj* ve *parasal verimlilik* arasında bir politika takasına girmesine neden olmuştur. Klasik olarak para basma, paranın değerini bazı limitler kapsamında düşürerek daha fazla gelir elde etmeyi sağlar. Paranın değerini düşürme işlemi, parasal istikrarın bozulması pahasına senyoraj gelirini artırır. Başka bir klasik uygulama olarak, genellikle bir kamu bankası bankayı zayıflatma pahasına büyük miktarda borç vererek, faiz geliri ile *parasal verimlilik* yaratır. Örneğin; cumhuriyet düzenlemeleri, her bir ilin, mesela Utrecht ve Hollanda'nın, para birimini yasal bir ödeme aracı yapabileceğini ve kendi düzenlemelerini oluşturabileceğini öngörmüştür. Utrecht, senyorajı artırıp parasal verimliliğini düşürürken; Hollanda, tersine, standartları korumayı seçmiştir ve bunun sonucunda değeri düşük paralar Hollanda'ya

taşınmıştır. Utrecht, Hollanda'nın parasından %0,4 oranında daha hafif para basmıştır. Hollanda'nın çıkardığı paradan altı kat daha fazla para basarak, sekiz kat daha fazla gelir elde etmiştir. Utrecht para başına daha az gümüş sunmuş olsa da, müşteriler açıkça Utrecht'in parasını tercih etmiştir. Bu şekilde Utrecht müşterileri, Hollanda müşterilerinden daha fazla gulden kazanmışlardır. Bu durum uluslararası tüccarların senetlerini nereye yönlendireceğine dair tercihlerini etkilediği için, Hollanda döviz senetleri piyasası için yıpratıcı olmuştur. Bu ortamda Hollanda'nın değer koruma stratejisi Utrecht'in gelirini artırırken; Utrecht'in değer düşürme stratejisi, Hollanda'nın gelirine zarar vermiştir. Hollanda darphanelerinin çıktısına tahsis edilen yasal ayrıcalıklar, parasal rekabeti kirleterek, verimsiz para birimini daha fazla gelire ödüllendirmiştir. Bu durum, özellikle komşu yetki alanlarından olmak üzere, birçok yabancı paranın cumhuriyet içinde dolaştırılmasıyla daha da artmıştır. (Quinn ve Roberds, 2012:284-287). 1600'lü yıllarda, Hollanda Cumhuriyeti 800 farklı dolaşım parası ile küçük bir açık ekonomi halindedir. Her eyaletin ve şehrin resmi bakanlarının darphaneye sahip olmasının yanı sıra, özel darphaneler, komşu devletler ve kalpazanlar da para yaratmışlardır. Adam Smith'in "küçük devlet sorunu" olarak adlandırdığı bu rekabet ortamı, standart paraların hafif versiyonlarının basılma işini daha cazip hale getirmiştir (Quinn ve Roberds, 2007:262) ve on yedinci yüzyılın başlarında, binden fazla farklı türde madeni para yasal olarak tanınmıştır. (Quinn ve Roberds, 2012:284-287).

Şehirler, bono piyasası için en iyi ortamı sağlamak için yarışmışlardır ve verimli çözüm, güvenilir bir hesap birimi de dahil olmak üzere birçok faktöre dayanmaktadır. Paranın değerini azaltma işlemi, guldenin daha az gümüş içermesi sebebiyle, hafiflik miktarının belirsizliği anlamına gelir. Hollanda parasının değeri de, senet piyasasının bozulmayacağı kadar net değildir. Eğer para değerindeki düşüş kolayca tespit edilebilir bir durumda ise alacaklılar direniş gösterebilir ancak para değerindeki düşme Hollanda dışındaki darphaneler vesilesiyle olduğu için, bu mümkün olamamıştır (Quinn ve Roberds, 2012:292).

Cumhuriyetin politik yapısının para basma disiplini getirememesiyle birlikte Amsterdam harekete geçmiştir. Hollanda Cumhuriyeti'nin darphanelerinde para değerinin düşürülmesine izin veren gevşek yapısının Amsterdam'ın belediye bankası

kurması iznini de veriyor olmasını kullanmıştır. Amsterdam Bankası eski para kavramlarına veya diğer siyasi varlıkların egemenliğine meydan okumamıştır hatta banka, geçerli para basma standartlarını savunmuştur. Eski belediye binasında bulunan döviz bankasında para yatırma işlemlerini kabul ederek, para çekme esnasında uygun madeni paralar teslim etme sözü vermiştir. (Quinn ve Roberds, 2012:291)

Wisselbank, maden paraların fiyatını düzenlemek ve madeni paraların kalitesini güvence altına almak için bir "döviz bankası" yaratarak, para iadesiyle mücadele etmiştir. İleriye yönelik iyi niyetli bu düzenleyici değişiklikler, paraların kıymetinin düşmesi sorununu daha da şiddetlendirdiği için mevcut problemler artırmıştır. Çözüm, otoritelerin Amsterdam Merkez Bankasının paraların dolaşımdaki değeriyle bağlantısını kesmesi ile başlamıştır. Bu çözüm kavramsal olarak çok zordur çünkü bir madeni paranın Amsterdam Merkez Bankasında olduğundan farklı bir fiyata sahip olmasını içerir. Bununla birlikte bu çatallanma kabul edildikten sonra, Amsterdam Merkez Bankası ile dolaşımdaki madeni paralar arasındaki ilişkiye aracılık etmek için sağlam bir pazar geliştirilmiştir. Bankadaki genel muhasebe araçları fiilen nihai uzlaştırma aracı olmuştur. İtibari para yaratma yolunda atılan bu adımlara ek olarak Amsterdam Merkez Bankası'ndan para çekme hakkının ortadan kaldırılması, başarılı ve gayri resmi bir davranış normunun sessiz bir şekilde resmileştirilmesi olmuştur. (Quinn ve Roberds 2007: 263)

İnsanların değeri düşürülmüş paralar yatırarak derhal tam paralar çekmesi gibi bir ihtimalle hafif paralardan zarar görmemek için de yalnızca yasal değerlerde daha büyük olan Hollanda ticaret paralarını kabul etmiştir. Yabancı paralar dahil diğer tüm paralar, metal içeriği ile değerlendirilmiştir. Ayrıca banka %1,5-2 oranında para çekme ücreti talep etmiştir ve hangi paranın çekileceğine bankanın karar vereceğini yasalaştırmıştır. Diğer madeni paraların çekilmesi için ek bir "para değiştirme ücreti" talep etmiştir. Kısıtlamalar ve ücretler arbitraj karlarını ortadan kaldırmıştır. Ayrıca Amsterdam Merkez Bankasını kısa süre para koymak için pahalı, uzun süreli para koymak için ucuz bir yer haline getirmiştir. Ancak kuruluşun başarısı, insanların para yatırımlarını gerektirmiştir ve Amsterdam Merkez Bankası'nın benzer ödeme hizmetleri sunan "kasalardan" daha iyi şartlar önerdiği açık değildir. Bu yüzden şehir yasalarına sadık kalırken, 1609' da özel kasaları yasaklamıştır ve 600 guldenin

üzerindeki tüm döviz bonolarının Amsterdam Bankası'na transferini buyurmuştur. Bu yasal tekel hiç bir zaman tam anlamıyla uygulanmamış olsa da bankanın metal para stokları ilk yılında sıfırdan 925 562 guldene, ikinci yılında ise 1 403 675 guldene yükselmiştir. Kısa süre sonra, 1621' de şehir özel kasalara yeniden izin vermiştir ancak bankanın hızlı para çekilebilmesi için tasarlanmadığından önemli rezervler bankada teminatlı bir şekilde korunmuştur. (Quinn ve Roberds, 2012:291-292).

Amsterdam Merkez Bankası borç verme yoluyla kira kazanabileceği bir defter parası yaratmıştır. Bankanın ilk on yılında, devrin devlet destekli girişimi olan Hollandalı Doğu Hindistan Şirketi'ne borç vermiştir. Banka ayrıca Amsterdam şehrine, Amsterdam Lending Bankasına ve darphane ustaları seçmek için bireylere borçlar vermiştir. Politik olarak önemli kurumlara borç vermek bankayı zedelenebilir bir hale getirmiştir. İlk yirmi yıldan sonra bankanın ödenmemiş borcu 21 milyon gulden tutar, bankanın stoğundaki toplam parayı 1.6 milyon gulden aşmıştır. Banka bu mütevazı düşüş görüntüsünün ardından istikrarlı politikaya geçmiştir ve kredi verme oranını düşürmüştür. (Quinn ve Roberds, 2012:293)

Amsterdam Merkez Bankası varlığının ilk elli yılında önemli başarılar elde etmiştir. Fonları sabit bir değere sahip madeni paralarla ödendiğinden, banka fonlarında gittikçe daha fazla işlem yapılmıştır. Örneğin; Wisselbank'ta 1 rixdollar 2,4 florin, banka wisselbank dışında 1 rixdollar 2,5 florin olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak banka florini ve güncel florin olmak üzere ortaya iki değer çıkmıştır. Borsa senetleri ve diğer önemli finansal kalemler banka değerleriyle fiyatlanırken, peşin kalemler cari florin değeriyle fiyatlandırılmıştır. Bu durum sonucunda, Wisselbank'ın para çekme ücretinden kaçınmak isteyen insanların banka mevduatı belgelerini güncel parayla değiştirdikleri bir pazar ortaya çıkmıştır. Bankanın belirlediği para çekim ücreti ve pazardaki direkt değişim ücreti arasındaki oran *agio* olarak adlandırılmıştır ve *agio* 1659'da resmen tanınmıştır. Oluşan bu pazarın bir getirisi olarak, Wisselbank'tan nadiren madeni paralar çekilmiştir. Wisselbank'ın gelişimindeki son evrimsel adım, 1683' te bir makbuz sisteminin tanıtılması olmuştur. Tanıtılan bu sistem ile tüccarlar Wisselbank'a külçe veya madeni para yatırarak, karşılığında banka fonları veya makbuzlardan almış; fonların geliştiği zamanda iade edilmesi koşuluyla, külçe veya madeni para iadesine ek olarak az miktarda faiz almışlardır. Bu sistem sonrası banka

evrakları yarı para biçiminde piyasada dolaşmıştır. Mevduat belgeleri ve makbuzlar açık piyasada serbest bir şekilde işlem görmüştür ve Wisselbank bu piyasada alım-satım yaparak *agionun* tam kontrolünü sağlamıştır (Quinn ve Roberds, 2005:10-13)

Banka, zaman içinde madeni para düzenlemelerinden nasıl daha iyi kaçınacağını, yüksek kaliteli bir itibari parayı nasıl sunacağını ve sahip olduğu imtiyazları nasıl zararsız hale getireceğini öğrenmiştir. On sekizinci yüzyılın çoğunda, *parasal verimliliği* seçmiş ve uluslararası senet piyasasında iyi rekabet etmiştir(Quinn ve Roberds, 2012:285). Bankanın temel politika hedefi -banka para stokundaki kısa vadeli dalgalanmaları düzeltirken- Amsterdam'daki tüccarlar arasında dolaşan "ticaret paraları" olan yüksek kaliteli teminatlara göre paranın piyasa değerini sabitlemektir. Bankanın *fiyat istikrarı* hedefine bağlılığı florin olarak da bilinen Hollanda guldenini on yedinci ve on sekizinci yüzyılın çoğunda önder para yapmıştır. Söz konusu florin bir madeni para değildir, yalnızca ilk merkez bankası parası olarak Amsterdam Merkez Bankasının hesaplarında kayıt olarak mevcuttur. O zaman için hiç alışılmadık bir şekilde, Banka'nın parası doğal bir madeni para olarak kullanılamaz ya da değeri belirli bir madeni para ile tanımlanmaz. Bir itibari para tedarikçisi olarak Amsterdam Merkez Bankası bugünün merkez bankaları faaliyetlerinin çoğuyla aynı faaliyetlerde bulunmuştur. Banka, repo benzeri düzenlemelerle Amsterdam para piyasasına likitide sağlamıştır. Piyasa koşullarını istikrara kavuşturmak için açık piyasa faaliyetlerinde bulunmuştur. Seçtiği mevkidaşlarına borç vererek, sponsor olduğu hükümetlerden senyoraj kazanmıştır.(Quinn ve Roberds, 2014:1-2)

Amsterdam'ın bankasının başarısı, Cumhuriyet'in diğer şehirlerinde (Delft, Middelburg ve Rotterdam) benzer kurumların oluşturulmasını teşvik etmiştir ancak bu kuruluşlar Amsterdam'ın başarısına ulaşamamıştır. Yaygın bir sorun olarak, bu bankalar kredi faaliyetlerinde Amsterdam'daki faaliyetlerden daha az disiplinli olmuştur ve dolaşımdaki madeni paralara uygulanan cari gulden dışında bir hesap birimi oluşturamamışlardır. Hollanda on sekizinci yüzyılda yerli para birimini dengeledikten sonra, mevcut para koşullarında birçok yerel işletme faaliyete geçmiştir ve bu da diğer bankaları baltalayarak, ayakta kalmalarını engellemiştir. (Bordo vd., 2016:30)

Amsterdam'ın istikrarlı döviz kurları, Banka parasını rezerv para birimi statüsüne taşımıştır. Avrupa ticaret şehirlerinde Amsterdam'dan alınan döviz senetlerinin çoğu kolayca temin edilebilen likit bir kısa vadeli kredi formu olarak kullanılmıştır. Banka florini Avrupa'nın çoğundaki ticari işlemlerde "referans" bir hesap birimidir ve Banka tarafından çıkarılan senetler güvenilir bir likit değer deposudur. Ticaret ağının merkezinde Amsterdam Bankası florini hem ölçüm standardı hem de en likit değişim aracı olarak görev yapmıştır. Banka, finansal istikrarın bir parçası olarak görülmüştür. Banka florininin yerine getiremediği modern bir "rezerv para birimi" işlevi, diğer para birimleri için destekleyici olarak hizmet etmektir. Bunun için operasyonel ve kavramsal olmak üzere iki sebep vardır. Operasyonel olarak Wisselbank, banka hesaplarının sahipliğini; tüccarlar ve varlıklı bireyler olmak üzere yerel sakinler, şehir hazinesi ve Doğu Hindistan Şirketi gibi devlet destekli kuruluşlarla sınırlı tutmuştur. Kavramsal olarak ise; on sekizinci yüzyılda para için belirlenen envrensel olarak kabul edilebilir tek varlık kıymetli madenlerdir. Yine de Amsterdam pazarları, 1770'lerde de büyümeye devam etmiştir. Banka bakiyeleri ve ödeme faaliyetleri gibi nicel göstergeler 1760'larda gözlemlenen en yüksek değerlere nispeten ılımlı bir düşüş göstermiştir (Quinn ve Roberds, 2014: 10-12). 1780'lerde İngiltere ile yapılan savaşta Amsterdam Bankası borç vermeye ve istikrardan uzaklaşmaya yönelmiş ve yurtiçi senyorajı artırmıştır. Bu değişiklik, bankanın uluslararası talebine büyük zarar vermiştir ve hikaye 1795 yılında hızlı bir sonuca ulaşmıştır.(Quinn ve Roberds, 2012:285)

2.2. Uluslararası Altın Standardı Dönemi ve Birleşik Krallık Hegemonyası

Hollanda, modern dönem başlarında ilk geniş kapsamlı yeniden yatırım sistemini oluştururken, İngiltere, dünyayı kapsayan bir imparatorluk kurmak için Hollanda'nın ticari avantajını aşmayı başarmıştır. İngiltere, on yedinci yüzyılın ortalarında meydana gelen siyasi bir krizin ardından, deniz gücü ve yerli üretimin eş zamanlı geliştirilmesi yoluyla yalnızca Hollanda ve Fransa ile hem ticari hem de askeri yönden rekabette olgun bir ticari toplum özelliklerini göstermekle kalmamış, aynı zamanda ticari toplumun sınırlarını aşmayı ve endüstriyel bir topluma dönüşmeyi başarmıştır. İngiltere hegemonyaya ulaşmada en kritik faktör olan erdemli savaş döngüsü ve erdemli savaş ekonomisine ulaşarak ticari toplumu mükemmelleştirmiştir. On yedinci yüzyılın

sonundan, on sekizinci yüzyılın başlarına kadar geçen kırk yıl boyunca, İngiltere hegemonik devlet ve ticaret ülkesi olması için gerekli olan; sınai sistemler, vergi tahsilatı ve askeri strateji ile ilgili tedbirleri almıştır. Ayrıca İngiltere, Hollanda'nın aracılık ticaretine dayanan geniş bir yeniden yatırım sisteminin yanında, geniş kapsamlı bir üretim sistemini başarılı bir şekilde hayata geçirmiş ve endüstriyel topluma dönüşmüştür. Sanayi toplumunda genişleyen üretim sistemi, ticaret sektöründeki geniş kapsamlı yeniden yatırım sistemine tedarik sağlanmasını temsil etmiştir. Bu yolla İngiltere, evinde üretilen mamul mallarını, tüccarların sahip olduğu ticaret ağına tedarik ederek sanayi toplumuna ilk adımı atmıştır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:105)

İngiltere'nin ticari bir topluma dönüşümü, İç Savaş (1642-1651) ve Şanlı Devrim (1688) arasındaki siyasi kargaşa döneminde gerçekleşmiştir (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:106). Ancak bu dönemi incelemeden önce, on yedinci yüzyıl İngiltere'sinin kurulmasına yardımcı olan tarihsel gelişmelerden bazılarını not düşmek, sürecin anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Özellikle iki tarihi gelişme dikkat çekicidir. Birincisi, İngiltere Kralı VIII. Henry'nin dini reformların bir parçası olarak katolik kilisesine ait olan topraklara el koyması ve sonrasında Fransa savaşını finanse edebilmek için İngiltere'nin dörtte birine karşılık gelen bu arazileri satışa çıkarmasıdır. Bu arazilerin satışa çıkması sonucunda İngiltere'de *gentry* adı verilen burjuva sınıfı güçlenmiştir. *Gentry*'lerin güçlenmesi ise İngiltere'nin deniz ötesi topraklar elde etmesinde önemli bir rol oynamıştır (Erkul 2006: 161). İkincisi önemli tarihsel gelişme ise yün endüstrisinin erken büyümesidir. On üçüncü yüzyılda, yün ihracatı İngiltere'de o kadar önemli bir sektör haline gelmiştir ki kral; yün üreticileri ve tüccarlarla, vergi toplama konusunda önemli bir anlaşma imzalamıştır. Araziden kapalı alanlara sürülen köylülerin önemli bir kısmı yün işleme için kırsal sektörlere çekilmiştir (North, 2005:143).

Bu iki gelişme, İngiltere'nin ekonomik gelişme yönü üzerinde uzun vadeli bir etkiye sahip olacak olsa da hemen olgun bir ticari topluma neden olmamıştır. Tekstil ihracatı ekonomik büyümeyi desteklemiştir ancak dünya genelinde yaşanan enflasyon ve Hollanda'nın bağımsızlık savaşının yarattığı etkiler nedeniyle İngiltere ekonomisi 1550'lerde sert bir ekonomik kriz yaşamıştır. Bu krizde reel ücretlerde hızlı bir düşüş ve İngiliz ekonomisini derin bir resesyona iten yoksulların sayısında büyük bir artışa neden olmuştur. İngiliz tüccarlar ve üreticiler bu krizin üstesinden gelmek için çeşitli çabalar

sarf etmişlerdir. Yeni kumaş ürünler tanıtmışlar ve yakıt maliyetini düşürmek için kömür kullanmışlardır. Ticaret alanında, sadece Kuzey Avrupa pazarlarına güvenmek yerine yeni pazarlar bulmaya çalışmışlar ve nihayetinde Afrika, Rusya, Akdeniz ve Atlantik'te ticaret yapmaya başlamışlardır. Bu genişleyici çabalar, tüccarlar tarafından 1588'de İngiliz donanması ile dönemin en güçlüsü olan İspanya'nın "yenilmez armadası" arasındaki mücadeleyi başlatmıştır. İngiltere, çok zor olsa da İspanyol Armadalarını yenmeyi başarmıştır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:107)

İspanya ile savaş, İngiltere'nin harcamalarını büyük oranda artırmış ve ekonomik durgunluğu uzatmıştır. Meseleleri daha da kötüleştiren iç savaş başladığında ülke siyasi kaosa sürüklenmiştir. Aynı dönemde Hollanda'da uzun zamandır bir iç savaşla meşgul olmaktadır ancak iki ülkenin iç savaşlarının ekonomik yönü, özellikle de ticaret üzerindeki etkileri farklı olmuştur. Bu farklılıkların ekonomi üzerindeki etkisi, iki ülkenin Doğu Hindistan Şirketlerinin erken tarihleri arasındaki farkı anlamamıza yardımcı olur. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (EIC) 1600'de, VOC'un kurulmasından kısa bir süre önce kurulmuştur. Ancak EIC bir süre başlangıç sermayesi veya yöntemi bakımından VOC ile rekabet edecek düzeye gelememiştir. VOC'un sahip olduğu devlet destekli olmanın yarattığı avantajlar, EIC için geçerli değildir. (Canny, 2001:69)

İngiliz Hükümeti ve parlamento, I. Charles'ın tahta çıkmasından sonra ticari rekabete ciddi ilgi göstermeye başlamıştır. İskoçya, İrlanda ve Avrupa kıtalarının neden olduğu tehdit bastırılmış, Parlamento derhal ticaret konusuna dikkat çekmeye başlamıştır. Bu arada, siyasi kargaşa ile bölünmüş tüccarlar, kendi ekonomik çıkarlarını korumak için hükümeti ve parlamentoyu kullanma gereğini fark etmişlerdir. (Turan ve Yücedağ, 2019:20-22)

Tüccarlar arasında özellikle önemli bir tartışma konusu, Hollanda'nın ekonomik tehdidiyle nasıl başa çıkılacağı olmuştur. Tezde daha önce bahsedildiği üzere Hollanda, VOC üzerinden yüksek oranda baharat ticareti yapmakla kalmayıp, aynı zamanda ucuz ve verimli nakliye sistemiyle Baltık Denizindeki ticareti de kontrol altına almıştır. Dahası, Hollandalılar, İngiltere'nin iç savaşı sırasında İngiliz sömürgelerinin kontrolünü, Batı Hint Adaları ve Kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgeleriyle hızlı ticaret yapmak için kullanmıştır. İngilizler için daha önemli olan şey ise, Hollandalıların İngiltere kıyılarından uzak olmayan bir ringa şeridiyle meşgul olmasıdır. Hollanda'nın Baltık

Denizi'ndeki ticareti ve ringa balığı şeridi kazandırdığı malların yanı sıra stratejik nedenlerle de önemlidir. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:108)

İngiltere, ekonomik ve stratejik olarak önemli olan ticaret ağlarının ve kendi kolonilerinin ticari anlamda daha fazla kullanılmasına izin vermek istememiştir. Bu nedenle İngiltere, Hollandalıları engellemeye ve İngiliz tüccarların ticari faaliyetlerini korumaya yönelik bir dizi önlem almıştır. 1650 Ekim'inde yabancıların İngiltere'deki Amerikan kolonileriyle ticaret yapmasını yasaklayan bir yasa tasarısı çıkarmıştır. Daha sonra 1651 Ekim'ine Parlamento iki ana hüküm içeren "Navigasyon Yasası"nı kabul etmiştir. Söz konusu hükümlerden biri İngiltere ve İngiliz sömürgelerine ithal edilen ürünlerin, İngiliz menşeli gemilerde ya da ihraç eden devlet menşeli gemilerde taşınmasıdır. İkincisi, yabancı kökenli ürünleri taşıyan İngiliz olmayan gemilerin, menşei ülkesinden veya ilk yüklendikleri limandan olması gerektiğini belirtmiştir. Bu yönetmelikler, Hollanda'nın ucuz ve verimli deniz taşımacılığının kullanmasını önlemek ve dünya tüccarlarının deposu haline gelen bir ülkenin aracı ticaretine zarar vermek için tasarlanmıştır. Bu kanun ile İngiltere ve Hollanda arasında sürtünme kaçınılmaz hale gelmiştir. Charles Kindleberger, böyle ticaret için yapılan savaşların bir hegemonik iktidardan diğerine geçişte kritik dönüm noktalarını işaret ettiğini ve Anglo-Hollanda Savaşlarının bir dönüm noktası olduğunu savunur. (Kindleberger, 1996: 81, 202-211)

İngiltere yapılan üç savaş sırasında Atlantik kolonileri ve Afrika'daki ticarete, Hollanda ile rekabet etmiştir ve İngiltere hegemonyasında çok önemli bir rol oynayacak olan donanmasını güçlendirmeyi başarmıştır. Başka bir ifadeyle, bu üç savaş sırasında erdemli bir savaş döngüsüne ve ekonomiye dayanan geniş kapsamlı bir yeniden yatırım sistemi, İngiltere'de kendini göstermeye başlamıştır. Bu üç savaş sırasında ne İngiltere ne de Hollanda açık bir zafer kazanmayı başarmıştır. Buna rağmen, savaşlar Hollanda'nın giderek yoğunlaşan ticaretçi rekabette hegemonyasını daha uzun süre korumayacağını açıkça belirtmiştir. Aynı dönemde İngiltere, ticaretteki Hollanda hegemonyasını zorlarken ordusunu güçlendirmeyi başarmıştır. İngiltere'nin hattındaki gemiler, nakliye maliyetini düşürmek ve sigorta primlerini düşürmek gibi diğer ekonomik faydaların yanı sıra korsanlığı ortadan kaldıran ve ticari gemileri koruyan bir konvoy sisteminin temeli olmuştur. (Wilson,1978:56-59)

İngiltere ve Hollanda çatışma içindeyken, Fransa'nın yeni Avrupa gücü kayda değer bir büyüme göstermiştir. Dönemin Fransız Kralı XIV. Louis mutlakiyetçi bir monarşi inşa edilmesi gerektiğine inanan dindar bir katoliktir. Fransızlar gücünü artırırken, İngilizler ekonomik canlılıklarını ve dini özgürlüklerini koruyabileceğinden endişe etmiştir. Bu kaygılar, İngiltere'nin yeni katolik Kralı II. James'in İngiltere'yi Fransa gibi mutlak bir monarşiye çevirme arzusunun ortaya çıkmasıyla büyümüştür. Bu devletler arasında değişen güç dengesi ve İngiltere'nin siyasi durumu, ülke içinde keskin tartışmalar başlatmıştır. Bu tartışmaların nihai sonucu olarak "Şanlı Devrim" yaşanmıştır. Bu devrim, Kral II. James'in monarşiyi güçlendirme girişimlerinin, sivil özgürlükleri güvence altına alacak bir anayasal monarşiyle sonuçlandığı siyasi bir olay olarak kabul edilmiştir. Bu görüşe göre devrim, Protestan dünyasını XIV. Louis'in Katolik bir evrensel monarşi inşa etme tutkusundan kurtulmaya kararlı olan İngiliz ve Hollandalı insanların çabalarının bir sonucudur. (Tai-Yoo ve Daeryoon 2017:112)

Bu durumla ilgili odaklanılacak husus, devrimin ticari toplumun gelişmesine bağlanması olacaktır. Bunu yapmak için, sivil özgürlüklerin ve anayasal monarşinin İngiliz halkının ekonomik faaliyeti ile nasıl bağlantılı olduğunun ve İngilizlerin neden Katolik bir evrensel monarşi tehdidinden çekindiğinin anlaşılması gerekir. Şanlı Devrim, Katolik evrensel monarşisi ile ilgili korkudan ve Kral James'in yalnızca Fransız Kralı Louis'in dini inançlarından değil aynı zamanda onun mutlakiyetçilik felsefesini de paylaştığı şüphelerinden kaynaklanmıştır. Louis'in gerçekleşmesini istediği Katolik evrensel monarşisi, Katolik Kilisesi ve monarşiye odaklanan, tüm dünyanın Fransız yönetimine tabi olacağı bir tür enternasyonalizmi temsil etmiştir. Evrensel monarşi, V. Charles ve II. Philip İspanya İmparatorluğu'na hükmettiği zaman da bir tehdit olmuştur ancak Fransa çok daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır. İspanya zirvede olduğu dönemde bile alacaklılarına dahi ödeme yapamadığından zayıf kabul edilmiştir. Ancak Fransa, güçlü ordusu, büyük toprakları, geniş nüfusu ve saldırgan ticaretçiliği sayesinde giderek güçlenmektedir. İngilizler, mevcut Fransız tehdidini, o sırada dolaşan uluslararası düzen ve ekonomi hakkındaki yeni fikirler açısından değerlendirmişlerdir. Otuz Yıl Savaşlarını takiben kurulan Westphalian devlet sistemi ile ulus devlet anlayışı, Avrupa siyasetinin temel birimi haline gelmiştir ve bu anlayış ile fikir ve dini sebeple yaşanan savaşların yerine her bir devletin egemenliğine saygı gösterilmesi gerektiği inancı yaygınlaşmıştır. Ulus devlet anlayışına göre devletler arasındaki rekabetin temel

konusunun ekonomi olmasından dolayı, devletlerin egemenliğinin ihlal edilmesi devletlerin hayatta kalmasını tehdit eder. Ekonomik özgürlük ve devletin rolü ile ilgili yeni teorilerle çelişen Kral James'in fikirlerine karşı oluşan Şanlı Devrim, ulus devlet anlayışını gerçeğe dönüştürmek için ilk adım olmuştur. Devrim; Parlamento'ya bütçeyi ve vergilendirmeyi kontrol etmenin yanında, genel ulusal ekonomiyi etkileyecek mevzuatı belirleme imkanını vererek, hükümdarın gücünü kısıtlamıştır. (Kennedy, 1988: 55-69)

Şanlı Devrimden hemen sonra, Dokuz Yıl Savaşı başlamış ve İngiltere, Fransa ile savaşımıştır. Bu tarihten 1815'e kadar İngiltere, Fransa ile toplam altı savaş düzenlemiştir. İkinci Yüzyıl Savaşı olarak adlandırılan savaşın maliyeti astronomik olarak artmıştır. Ancak İngiltere devleti bu savaşların arasında bile güçlü kalmıştır. İngiltere'nin iç ve dış ticareti hızla büyümüştür ve imalat sektöründe endüstri devrimi başlamıştır. On sekizinci yüzyıl İngiltere'nin yalnızca geniş kapsamlı yeniden yatırım sistemini değil, aynı zamanda geniş kapsamlı üretim sistemine geçtiği bir zaman olmuştur. Bunun Britanya'ya getirdiği ekonomik etki onu tartışmasız bir hegemonik güce dönüştürmüştür. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:113)

Modern dönem başlarında, tüm büyük güçler kendilerini, kendi ekonomik tabanlarını yok etmeden, pahalı savaşları finanse etmenin etkili yollarını aramaya adanmışlardır. Daha önce belirtildiği üzere Hollanda Cumhuriyeti'nin İspanyol İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmasının ve hegemonik bir güç haline gelmesinin sebeplerinden biri, Hollanda Cumhuriyeti'nin savaşlarını İspanyol İmparatorluğu'ndan çok daha etkin bir şekilde finanse edebilmesidir. Yine Hollanda'nın hegemonyasının oluşması için özellikle önemli olan, Hollanda'nın güvenilirliğine dayanan uzun vadeli bir devlet tahvili sistemi başlatmasıdır. Bu kurumsal inovasyon sayesinde, Hollanda, harcamaların yükünü azaltırken savaşı etkin bir şekilde sürdürmeyi başarmıştır. İngilizler, Hollanda'dan önemli dersler almışlardır. Mali devrimi başarılı bir şekilde gerçekleştirmek için uzun vadeli devlet tahvili de dahil olmak üzere birçok Hollanda bilgisini benimsemişlerdir. Ayrıca bu devlet tahvillerini desteklemek için bir vergi tahsilatı sistemi geliştirerek bir adım daha ileri gitmişlerdir. Mali devrimin ilk atılımı olarak hükümet büyük miktarda para toplamıştır. Şanlı Devrimden hemen sonra, Hollanda'nın anaparayı ödemek yerine devlet tahvili satın alan kişilere yıllık tazminat

ödediği sistemi benimsemiştir. Bu politika hükümetin kısa vadeli borç alma ihtiyacını ortadan kaldırmıştır. Hükümet ayrıca piyango bileti satarak para biriktirmenin başka bir yolunu bulmuştur. İngiltere ayrıca şirketlerden para toplamanın bir yolunu da bulmuştur. Aslında şirketlere kredi karşılığında özel ayrıcalıklar vermek standart bir hükümet uygulamasıdır ancak İngiliz sistemi pek çok açıdan farklılık göstermiştir. İngiltere Merkez Bankasının kurduğu sistemle, sadece hükümet çok daha fazla para toplamakla kalmamış, aynı zamanda şirketlerin hisse senetleri de piyasa da hızlı bir şekilde alınıp satılmıştır. (Kennedy, 1988: 76-86)

İngiltere'de Şanlı Devrim'den sonra, resmi işlerin yürütülmesinden ve vergi tahsilatından sorumlu devlet kurumlarının gücü artmıştır. Hazine bakanlığında, gümrük vergilerini ve tüketim vergilerini gidermek için komiteler kurulmuştur. Vergi memurlarının sayısında ciddi artış yaşanmıştır (Brewer, 1989:66). Bu durum İngiltere'yi, vergi toplama hususunda hala iltizam sistemine dayanan Fransa'dan ayırmıştır ve mültezimlerin çoğunlukla sebep oldukları yolsuzluktan nispeten uzak durmalarına yardımcı olmuştur. Oluşturan bu vergilendirme altyapısına ek olarak, dolaylı vergiler, vergi gelirlerinin hızla artan bir kısmını oluşturmuştur. Vergi makbuzlarının büyük kısmı tüketim vergileri ve gümrük vergilerinden gelmiştir. Bu yöntem sadece gelir vergisi üzerinde değil, aynı zamanda sanayi ve ticaret yapısı üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Hammadde ve ithal ikamesine yardımcı olabilecek mallar için gümrük vergileri kaldırılırken, yerel ürünlerle rekabet eden ithal mallara yüksek tarifeler uygulanmıştır. Bu şekilde İngiliz Hükümeti belirli sanayi ve ticaret alanlarında büyümeyi destekleyebilmiştir. Tüketim vergileri ve gümrük vergileri tek taraflı olarak tüm ürünlere yüklenmemesi, belirli bir vergiye karşı direncin vergi sisteminin kendisindeki güvenceyi yıpratmayacağı anlamına gelmektedir. Tüccarlar ve üreticiler, Gümrük kurulu, Harcoma, Hazine müsteşarlığı aracılığıyla belirli vergileri teklif etme, yürürlüğe koyma ve yürürlükten kaldırma sürecine aktif olarak katılabilmişlerdir. (Kennedy,1988:79-80)

Şanlı Devrimden sonra meydana gelen finansal devrim, İngiliz hükümetinin ve Parlamento'nun büyük borçlar almasını mümkün kılmıştır. Devlet borcu 1688'de yaklaşık 1 milyon sterlinden on yıl sonra yaklaşık 15 milyon sterline, ardından 1750' de 78 milyon sterlinden 1790'da 244 milyon sterline yükselmiştir. Devlet borcundaki bu

artış; deniz üstünlüğü, ticaret yolları ve pazar hakimiyetini güvence altına almak için yapılan savaşların maliyeti nedeniyle oluşmuştur. Devlet borcu, barış zamanı ile savaş zamanı arasında büyük oranda dalgalanan bütçe harcamalarını eşit şekilde dağıtmak ve savaş sırasında tahakkuk eden borcu düzenli vergi gelirleriyle yavaş yavaş geri ödemek için kullanılabilecek bir mekanizma oluşturmuştur. Bu bütçe harcamaları, İspanya'nın düşüşüne neden olduğu gibi bölgeyi genişletmeyi veya kraliyet otoritesini ekonomik çıkarlar gözetmeden artırmayı amaçlayan savaşlarda gerçekleşmemiştir. İngiltere, bu harcamaları, siyasi ve ekonomik hegemonyasını sağlamlaştırmak için ekonomi döngüsünü kolaylaştıran savaşlarda kullanmıştır. Elbette İngiltere o zamanki büyük devlet borçlarına ve Avrupa'daki en yüksek vergi yüküne katlanabilmesindeki sebep, İngiltere'nin ticari ekonomisinin artan oranda bir hızla büyümesidir. Bu nedenle, İngiltere'nin on sekizinci yüzyılda hegemonyaya ulaşmasını, erdemli bir savaş döngüsü ve ekonomi açısından açıklamak, İngiliz ekonomisinin durumunu incelemeyi gerektirir. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:117)

İngiltere'ye bu denli ekonomik gücü getiren başlıca faktör Endüstri Devrimi olmuştur. On sekizinci yüzyılın sonunda Britanya, ticari toplumda geniş kapsamlı yeniden yatırım sisteminden, sanayi toplumunda geniş kapsamlı yeniden üretim sistemine geçişi başlatmıştır. Atlantik'te ticaret için gerekli ürünleri tedarik edebilecek ve Asya'dan ithal edilen yüksek kaliteli mamul malların yerini alabilecek malları üreten ve böylece teknolojik yeniliği teşvik eden bir imalat endüstrisi oluşturmuştur. Sanayi Devrimi, tedarik sektöründeki teknolojik yeniliklere ve yeni enerji kaynaklarının kullanılmasına dayanmış ve geniş kapsamlı yeniden üretim sistemine dönüşümü sağlamıştır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:139)

Ekonomik büyüme iki özellik nedeniyle geniş kapsamlı üreme sistemi altında hızlanmaya devam etmiştir. Bu özelliklerin ilki talebin boyutuyla ilgilidir. Geniş kapsamlı yeniden yatırım sistemi altındaki büyüme, sermaye birikip ücret arttıkça toplam talebin artmasıyla gerçekleşmiştir. Birikmiş sermaye yeni ürünlerin geliştirilmesine olanak sağlamış ve daha fazla talep yaratan bir döngü yoluyla genişleyen üretim sistemi daha da hızlanmıştır. İkinci özellik ise arz yönüyle ilgilidir. Geniş kapsamlı yeniden yatırım sistemi altındaki büyüme tarımsal ve manuel üretime dayanırken, genişleyen yeniden üretim sistemi altındaki büyüme enerjisini fosil

yakıtlardan alan ve teknolojik yeniliklere dayanan fabrika sistemine dayanmaktadır. Sanayi Devrimi'ne yol açan geniş kapsamlı yeniden yatırım sistemi, devletçiliğin korumacılık politikası yoluyla ortaya çıktığı gibi, Sanayi Devrimi de teknolojik yenilik ve devlet sektörünün etkisi altında imalat sektörünün gelişmesi nedeniyle mümkün olmuştur. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:140)

Geniş kapsamlı yeniden yatırım sisteminin kalbi ticaretin gelişmesidir. On sekizinci yüzyıl İngiliz ticaretinin diğer Avrupa ülkelerinden daha gelişmiş olduğu ve bunun yerli üretimle yakından bağlantılı olduğu gerçeği ihmal edilmemelidir. Bir örnek, Sanayi Devrimi'ni tetikleyen pamuklu tekstil endüstrisinde bulunabilir. Pamuk tekstil endüstrisi, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında ciddi bir şekilde gelişmeye başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın başlarında pamuk endüstrisi, hem üretim değeri hem de toplam ihracattan temsil ettiği pay açısından İngiltere'nin en önemli endüstrisi haline gelmiştir. 1784-1786 ve 1814-1816 yılları arasında, pamuklu tekstil ihracatının değeri 20 kattan fazla artmıştır. Bu, aynı dönemde İngiltere'nin yurtdışı ihracatındaki artışın yarısından fazlasını oluşturmuştur. Pamuk tekstil endüstrisinin hızlı büyümesi, teknolojik yeniliği teşvik eden denizaşırı ticarete büyümenin ürünü olmuştur. Bu alandaki başarıları, Kuzey Amerika'dan sürekli bir ham pamuk tedarik elde edebilmek ve bitmiş ürünleri Afrika'ya satabilmek için Atlantik'teki ticaretten faydalanma kabiliyetleri ile açıklanabilir. Bunlar İngiltere pamuk tekstil endüstrisinin gelişme zincirinde çok önemli bağlantılardır. (North, 2005: 143)

Geniş kapsamlı yeniden yatırım sisteminin büyümesi, sadece imalat sanayinin belirli sektörlerinin gelişmesine değil aynı zamanda iç talebin artmasına neden olmuştur. Yeniden yatırım sistemi geliştikçe, İngiliz halkının gelir düzeyi genel olarak artmış ve kentleşme hızlandıkça, piyasalardaki değişim insanların günlük yaşamlarının bir parçası olmuştur. Özellikle Londra; ticaret, finans ve üretim merkezi olmuştur ve İngiltere'nin nüfusunun dörtte birine ev sahipliği yapan dev bir metropol olmuştur. Yalnız orta sınıf değil, yoksullar da günlük ihtiyaçlarını piyasalarda satın alma pratiğini kazanmıştır. Dağıtım sektöründe bu şekilde başlayan yenilikler, kalıcı pazarlar, perakende satış mağazaları ve düzenli yayınlar dahil, ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmelere dayanarak hızlıca kırsal alana yayılmıştır. Bu tür değişiklikler on sekizinci yüzyılda İngiltere'de tüketici devrimi yaratmıştır. Tüketici devrimlerinden kaynaklanan

en önemli gelişmeler, pamuklu kumaş ve diğer tekstillerde sıkça değişen tüketici eğilimleri ve bu değişen eğilimlerin Britanya toplumunda önemli bir ilgi alanı haline gelmesidir. Uzun zamandır ağır, kaba ve sıkıcı olan kumaşlara alışmış olan İngiliz tüketiciler, çok çeşitli nevresim, ipek ve pamuklu malların ortaya çıkmasıyla heyecanlanmıştır. Bu durum, mevcut tekstil talebinin tedarik sektöründeki teknik yeniliklere yol açtığı ve bu yeni teknolojilerle yaratılan ürünlerin yeni talep yarattığı bir döngü başlatmıştır. Talepteki artış, açıkça üreticilerin girişimcilik ruhunu ortaya çıkarmıştır. Ancak daha da önemlisi, üreticilerin yeni iş alanlarına girmeleri için şartların zaten mevcut olduğu gerçeğidir. Bu durum aynı zamanda geniş kapsamlı yeniden yatırım sisteminin geliştirilmesiyle de yakından bağlantılıdır. Ticaretin büyümesi, Britanya'nın ortaçağ zanaatkarlar sistemini baltalamıştır ve finans piyasalarını üretmiştir. Bu durum da sermayeyi artırmayı kolaylaştırmıştır. Ticari ve finansal sektörlerde biriken pek çok sermaye, doğrudan sanayi sermayesine çevirilememiştir. Önceden başlangıç sermayesi çok yüksek tutarlar gerektirmezken, üretimin daha teknolojik olmasından sonra, başlangıç sermayesi gerekliliği artmıştır. Teşebbüste bulunmak için gerekli başlangıç sermayesinin daha yüksek olması da kredi kullanma oranlarını artırmıştır. İngiliz işadamlarının ve mühendislerinin sermayelerini işlerinin doğasına uygun olarak, çeşitli şekillerde artırebilmeleri ve ayrıca tek bir pazara kolayca girebilmeleri, mevcut ürünlerin iyileştirilmesine ve üretime odaklanabilmelerine olanak sağlamıştır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:141-143)

Kısacası, geniş kapsamlı yeniden yatırım sisteminin geliştirilmesi, iç ve dış pazarları genişletmiştir. Sermaye miktarını artırmıştır. Tüketici sektöründe devrim yaratarak imalat sektöründeki teknolojik yeniliği teşvik etmiştir. Yanı sıra ücret seviyesini yükseltmiştir. Ancak, buhar motorlarına ve diğer güç kaynaklarına dayanan yeni makinelerin çalıştırılması büyük miktarda yakıt gerektirmiştir. Ek olarak, kentleşmenin hızlanması ev içi yakıt talebinde büyük bir artışa neden olmuştur. Dolayısıyla yakıt sorunu çözülmeden sanayi devrimi de ilerleyememiştir. Bu sorunun çözümü kömür üretimini artırmak olarak uygulanmıştır. Yıllık kömür tüketimi 1700'de 2,5 ila 3 milyon tona, 1800'de 10 ile 13 milyon tona ulaşmıştır. Kömür üretimi arttıkça, odun kesmek için ayrılan alanlar tarımsal ve endüstriyel kullanıma açılmıştır. Böylece kömür, yakıt maliyetini düşüren ve üretimi artıran bir dinamo olarak hizmet etmiştir. Britanya'nın bol miktarda kömür rezervi doğal bir nimet iken, Fransa'da yaşanan Fransız

Devrimi ve Napolyon Savaşları'nın yarattığı siyasi ve ekonomik kargaşa, beklenmedik bir şekilde İngiltere'nin Sanayi Devrimine yardım eden bir durum olmuştur. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları, ölçek ve maliyet bakımından önceki savaşları geride bırakmıştır. (Wilson, 1957: 56-59) Daha önce de belirtildiği gibi İngiltere'nin geniş kapsamlı yeniden yatırım sistemini kurmayı başarmasının nedeni hükümetin ticari faaliyetleri aktif bir şekilde koruması, dış pazarlar açması ve topraklarını güvende tutarak erdemli bir savaş ve ekonomi döngüsü yaratmasıdır.

Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşlarının İngiltere'nin Endüstri Devrimine katkıda bulunduğu iki yön vardır. Birincisi, bu fenomenler İngiltere'nin Amerikan pazarı üzerindeki kontrolünün artmasını sağlamıştır. Fransa, Kıta Sistemi üzerinden İngiltere'ye büyük baskı yapmak isterken, İngiltere Kıtadaki Fransa'yı bir deniz ablukası ile tuzağa düşürmeye çalışmıştır. Sonuç olarak sadece Fransa değil, diğer Avrupalı savaşçılar da Amerika Birleşik Devletleri ile olan ticarete büyük bir düşüş yaşamıştır. İkincisi, bu fenomenler Kıta sermayesinin İngiltere'ye akışını daha da artırmıştır. On sekizinci yüzyılın ortalarında özellikle Hollanda'ya ait olan çok büyük miktarda yabancı sermaye İngiliz finansal piyasasına girmiştir. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşlarında Avrupa Kıtasında aşırı istikrarsızlık yaşanırken, İngiltere sermaye için bir cennet haline gelmiştir. Napolyon sıkı bir Avrupa Kıtası sistemi ile İngiliz sermayesinin Avrupalı rakiplerine ulaşmasını kısmen engellemişse de, Avrupa sermayesinin İngiltere'ye girmesini engelleyememiştir. Bu yıllarda İngiltere'ye ulaşan sermaye, İngiltere'nin devlet tahvilleri piyasasına yatırım yapmasını, demir değirmenleri gibi sanayilerini genişletmesini ve kanallar, limanlar, turnikeler gibi altyapı hizmetleri oluşturmasını sağlayarak savaşı kazanmasında etkili bir faktör olmuştur (Neal, 1991: 4-8).

Devletin İngiltere'de geniş kapsamlı üretim sisteminin geliştirilmesindeki rolü güvenlik sağlamak, varlıkları korumak ve savaşla ilgili ekonomik ürünler üretmekle sınırlı kalmamıştır. Şanlı devrimden sonra, İngiliz Hükümeti ve Parlamento, tüccarların ve üreticilerin ekonomik güçlüklerini hafifletmeye ve çelişen menfaatlerine yardımcı olmaya ilgi göstermeye devam etmiştir. Bu nedenle Sanayi Devrimi'nin tarihsel ve teorik yorumları devletin rolüne önem vermiştir. Dikkate alınacak diğer bir önemli husus ise, ticari korumacılığın endüstriyel kalkınma üzerindeki etkisidir. Bilindiği gibi,

İngiliz hükümeti ve Parlamento sürekli olarak imalat sektörünü destekleyen politikalar benimsemiştir. Bu korumacılık geleneği on sekizinci yüzyılda devam etmiştir. Sir Robert Walpole'nin 1722'deki gümrük reformu, yerel olarak üretilen ürünlerin ihracatını teşvik etmek ve üretim sürecini tamamlamış ürünlerin ithalatını baskı altına almak için tasarlanmıştır. Hammadde ithalatı üzerindeki tarifeleri düşürerek ve İngiltere'de üretilen ürünlerin ihracatıyla ilgili iadeleri ve ödemeleri yaparak İngiliz ihracatını daha rekabetçi hale getirmiştir. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:116)

İngiliz Hükümeti ve Parlamento teknolojik yeniliği teşvik etmeye de ilgi göstermiştir. Sanayi devrimi, bir kaç teknolojik atılımın ürünü değildir. Bilakis, yararlı bilgiler üreten, yayan ve bunu kolaylaştıran kurumlarla birlikte yayılan bir kültür, sanayi devrimi için çok önemli olmuştur. 1624'te kurulmuş olan patent sistemi, on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar yaygın olarak kullanılmamıştır. Sanayi devrimi tam hızıyla gerçekleştiğinde, patent başvurularının sayısı çarpıcı bir şekilde artmıştır. Mucitler ve teknisyenler icatlarına patent alarak para kazanmışlardır. Bu da çoğu kişinin icatlara harcadığı çabanın ekonomik bir getirisi olduğuna inanmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi sırasında patentli olmayan birçok teknolojik yenilik olsa da patent sisteminin bireysel mucitlere yaydığı ilgi inkar edilemez. İngiliz Hükümeti ve Parlamentonun teknolojik inovasyonu teşvik etmek için kullandığı bir yöntem de spesifik mucitlere ikramiyeler ödemesidir. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:145)

Tüm bu önlemlerle birlikte Napolyon Savaşlarının sona ermesi, İngiltere'nin hegemonik güç olma mücadelesinde Fransa'yı en iyi şekilde kullandığını ortaya koymuştur. Ayrıca, İngiltere'nin dünyanın baskın gücünden dünya atölyesine dönüştüğünü de göstermiştir. Avrupa kıtalarındaki rakiplerinde devrim fırtınaları yoğunken, İngiltere'nin ticareti ve endüstrisi büyümeye devam etmiştir. Napolyon Savaşları'ndan sonraki yüzyıl boyunca, İngiltere, tüccar sistemini serbest ticaretle değiştirmek için Sanayi devrimi yoluyla sağladığı teknolojik ve ekonomik avantajları kullanmaya çalışmıştır. Nihayetinde İngiltere, Avrupa ülkelerine serbest ticaret ilkelerini kabul ettirme ve Avrupa dışındaki dünyanın nispeten zayıf ülkelerini ticarete kapılarını açmaya zorlama politikasını benimsemiştir. (Ormrod,2003:49-51)

Serbest ticaret doktrininin taslağı on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru tanımlanmış olsa da hemen devlet politikasına yansımamıştır. Teorik sağlamlığa

rağmen argümanlar ticaret ve imalat çıkarları, uluslararası rekabet ve askeri iktidarın durumu dahil olmak üzere bir dizi faktör netleşene kadar uygulanamamıştır. Söz konusu faktörler netleştikten sonra politika yapımcılar ve tüccarlar serbest ticaretin Britanya'nın çıkarına olduğunu ve serbest ticaretle ilgili fikirleri uygulamaya koymaya istekli olduklarını doğrulamışlardır. Pamuklu tekstil üreticilerinin serbest ticaret sistemini savunmada liderlik etmeleri de bu koşullarda incelenebilir. On sekizinci yüzyılın sonlarında hammadde ve gıda maddelerinin ithalatının ve İngiliz pamuk ürünlerinin ihracatının serbestleştirilmesi çağrısını çoktan başlatmışlardır. Bu üreticilerin argümanları, serbest ticaret rejiminin uygulanmasının, üretim maliyetinin düşmesine ve yurtdışı tüketim miktarının artmasına neden olacağı yönündedir. Bu argüman açıkça yeni bir uluslararası iş bölümü ile ilgili bir tahminde bulunmuştur. Özetle bu öngörü, hammadde ve gıda maddesi üreten ülkelerin onları serbestçe İngiltere'ye ihraç edeceği ve bu ihracattan elde ettiği geliri İngiliz sanayi mallarını satın almak için kullanacakları yönündedir. Bunun sonucu olarak, uluslararası iş bölümü olgunlaşacak ve ticaret ölçeği genişleyecektir. İngiliz üreticilerinin nihayetinde bekledikleri, bu uluslararası iş bölümünün en büyük faydalanıcıları olmalarıdır. Ticaret büyüdükçe, hammadde ve tarımsal ürünler ihraç eden ülkelerdeki üreticilerin, azalan verimle tarımsal ürünler yetiştirmeye devam etseler bile, İngiliz sanayi ürünlerine bağlı kalacaklarına inanmışlardır. Ancak pratikte serbest ticaret teoride olduğundan oldukça farklı çıkmıştır. Politik iktisatçıların teorisine göre davranmak yerine, serbest ticareti talep eden gruplar kendi gündemlerini takip etmişlerdir. Örneğin, serbest ticareti en güçlü şekilde destekleyen pamuklu tekstil üreticileri, pamuklu ürün ihracatının ve hammadde ithalatının serbestleştirilmesini istemiştir ancak pamuklu tekstil makineleri ihracatında ve vasıflı işçilerin göçünde güçlü bir düzenleme istemişlerdir. İngiliz Hükümeti ve Parlamento'da teknoloji ve işçilerin çıkışından endişe duyduğu için bu konuda mümkün olduğu kadar katı davranmıştır. İngiltere içinde ise tekstil makineleri üreticileri, makine ihracatı yasağını memnuniyetle karşılamamıştır. Gelişmiş üretkenlik, makine üretiminde de hızlı bir artış sağlamıştır ve bu şirketlerin tüm üretim kapasitelerini karşılayacak bir iç talep bulunmamaktadır. Dolayısıyla her durgunluk sırasında makine ihracatı için çağrılar yapılmıştır. (Bernard, 1970:135; Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:147-149; Semmel, 1970: 135)

Endüstri lobilerinin çatışan çıkarlarından daha büyük bir engel, toprak sınıfının muhalefeti olmuştur. Hızlı ticaret ve üretim artışına rağmen on dokuzuncu yüzyılın başlarında İngiliz siyaseti büyük toprak sahipleri tarafından yönetilmeye devam etmiştir. On sekizinci yüzyıl boyunca, aristokratlar ve *gentry* sınıfı ticaret ve üretimin gelişmesini desteklemişlerdir çünkü bu gelişme kendi ekonomik çıkarlarıyla örtüşmüştür. Arazi ve tarımsal ürünlere olan talep arttıkça, toprak sahiplerinin kirası ve varlıkları yükselmiştir. Ticari gelirden ve ticari faaliyetlerden toplanan vergi gelirlerinin, ölçeksel gelirin çoğunluğunu oluşturmasıyla arazi vergisi diğer vergilere göre azalmıştır. Fakat yurtdışından gelen ucuz tahılların İngiltere'ye serbestçe akmasına izin vermek, toprak sahiplerinin çıkarlarına tamamen ters düşmüştür. Toprak sahiplerinin sert muhalefetine rağmen, 1815'te yürürlüğe konulan ve tahıl ithalatını engelleyen Mısır Yasaları 1846'da yürürlükten kaldırılmıştır. Mısır yasalarının ortadan kaldırılması, İngiliz siyasetçilerin tarımı korumasını imkansız kılan genel politik ve ekonomik değişikliklerin ürünüdür. Bu değişikliklerin en temeli sanayi sektöründe gelişmiştir. Toplam İngiliz çiftçilerin sayısında 1600-1800 yılları arasında hiçbir değişiklik olmasa da, toplam nüfus içindeki payları 1700'de %55'ten 1820'de %40'a ve ardından 1851'de %25'in altına düşmüştür. Bu arada imalat ve madencilikte çalışan İngilizler 1801'de %30'a ardından 1841'de %45'e yükselmiştir. 5000 veya daha fazla nüfuslu şehirlerde yaşayan nüfusun yüzdesi, 1750'de %21'den 1850'de %45'e yükselmiştir. Bu tür yapısal kaymalarla açıkça ortaya çıkan şey, İngiliz tarımının artık büyüyen nüfusu destekleyemeyeceğidir. Kuşkusuz, on yedinci yüzyılın tarım devrimi sırasında tarımsal verimlilik ve üretim artmaya başlamış, ancak üretim artış hızı 1750 civarında azalmaya başlamıştır. Sonuç olarak, tahıl fiyatları artmıştır. On sekizinci yüzyılın üçüncü çeyreğine kadar düzensizce artan tahıl fiyatlarında Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları ardından ikiye da üç kat olmak üzere hızlı bir artış görülmüştür. Tahıl fiyatlarının artmaya devam etmesiyle eleştirmenler, 1815' te Mısır Kanunlarının getirilmesinin işçilere zarardan başka bir sonucu olmadığını savunmaya başlamışlardır. Serbest ticaret savunucuları, dünyanın daha büyük bir kısmının İngiltere'nin ürünlerine bağlı olduğunu savunarak, söz konusu sorunların çözümünün yabancı tahıl ve İngiliz malları arasındaki serbest ticarete izin verilmesiyle çözülebileceğini öne sürmüştür. Sonuç olarak Mısır Yasaları 1846'da kaldırılmış ve ticaretçi sistemi simgeleyen

Navigasyon Yasası da iki yıl sonra kaldırılmıştır. (Aşan, 2012: 65-68; Allen, 2009: 99,115; Semmel, 1970: 147)

Serbest ticaretin benimsenmesi, İngiltere'nin İmparatorluk yaklaşımını da etkilemiştir. Ülkede Josiah Tucker ve Adam Smith gibi ekonomistler imparatorluğun ekonomik değerini sorgulamışlar ve kolonilerdeki kısıtlamaların insanlığın maddi ilerlemesini ve ahlaki gelişimini engellediğini iddia etmişlerdir. Fakat bu ahlaki eleştirilerden bağımsız olarak Adam Smith, tarihte hiçbir devletin kendi isteğiyle kolonilerini bırakmadını gözlemlemiştir. (Tai-Yoo ve Daeryoon 2017:148)

İngiltere, Amerikan kolonilerini teslim etmeye zorlandıktan sonra İngiltere, Hindistan'ın resmi kontrolünü sıkılaştırmıştır. Bu durum kademeli olarak, sömürge yönetimi için yeni bir gerekçenin elzem olduğu fikrinde ağırlık yaratmıştır. Özellikle serbest ticaretin savunucuları, Britanya'nın sömürgelerinin henüz kendilerini yönetmeye hazır olmadıklarını ve Britanya'nın onlara özgürlük doktrini ve bunu destekleyen İngiliz kurumlarını öğreterek onları uygarlaştırması gerektiğini savunmuştur. Bu "medeniyet" gündemine göre, İngiltere ile serbest ticaret, sömürgeleştirilmiş halkların kendileri için çalışmanın değerini tecrübe etmelerini ve nihayetinde özyönetim için kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olmalarını öğrenmelerini sağlayacaktır. Bu şekilde ortaya çıkan ticaret emperyalizmi, Merkantilizm Çağı'ndaki sömürgeci politikadan ve 1870'lerde ortaya çıkan Yeni Emperyalizm'den farklıdır. Ancak emperyalizmin temel politikası veya amaçları hiç bir şekilde değişmemiştir. Ekonomik düzeyde Britanya'nın emperyalizmi temel olarak geniş kapsamlı üretim sistemini sürdürmenin bir aracı olarak gereklidir. Avrupa Ülkeleri Napolyon Savaşlarının sona ermesinden sonra dikkatlerini iç sorunlara ve sanayileşmeye yönelttikçe, koloniler, hammadde kaynağı ve mamul pazarı olarak daha da büyük önem kazanmıştır. Bu nedenle, serbest ticaret argümanı, ticaret yoluyla barışçıl bir dünya düzeninin sağlanabileceğini savunurken, İngiliz İmparatorluğu'nun serbest ticaret döneminde hızla gelişeceği inancına dayanır. Değişen nokta emperyalizmin amacı değil, gelişme yöntemi ve tarzı olmuştur. Başlıca genişleme yöntemi, resmi bölge ve siyasi kontrol kuralıyken bunun yerine ticaret yoluyla pazar nüfuzu gelmiştir. İngiliz hükümeti enerjisini açılış limanları da dahil olmak üzere çeşitli tavizler çıkarmaya adanmıştır. Böylece İngiliz tüccarları ve üreticiler burada serbestçe

ticaret yapabilmişlerdir. Bununla birlikte, bu hedefe ulaştıktan sonra, bu sömürgelerdeki politik müdahalesini asgariye indirmiştir. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:151-152)

O zaman kullanılan en yaygın yöntem serbest ticaret anlaşması olmuştur. İngiltere'nin rakipleri, serbest ticaretin nihayetinde kesinlikle İngiltere'nin lehine sonuçlanacağına inandıklarından, İngiltere örneğini izlemeye meyilli olmamışlardır. Avrupa dışı dünya pazarları, İngilizlerin girmesi için çok zor olmuştur ve söz konusu devletlerin koruması olmadan bu pazarlarda işlem yapmaya başlayamamışlardır. Sonuç olarak, İngiltere bir dizi serbest ticaret anlaşması kurmaya başlamıştır. İngiltere 1836 ve 1857'de Persler, 1836 ve 1861'de Osmanlı Türkleri ve 1833'de Çin ile serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. (Darwin, 2002: 39)

Bu sayede İngiltere, serbest ticaretin genişlemesinden kaynaklanan faydalardan yararlanarak diplomatik çabalarını asgari düzeyde tutmayı başarmıştır. Bu durum, serbest ticaret anlayışını, Britanya'nın minimum maliyet ile geniş kapsamlı üretim sistemine katkıda bulunmak için belirli bölgeleri seferber etmenin etkili bir yoluna dönüştürmüştür. Genel olarak kullanılmış kural yöntemi, askeri ve idari kaynaklara güvenmeden İngiltere'nin ekonomik avantajını korumak için müşteri devletlerin politik ve sosyal sistemlerini değiştirmeyi içermiştir. Örneğin, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Güney Amerika'da ticaret, İngiltere'nin bölgedeki limanları açmayı zorlamasıyla artmıştır. İngiltere ile ticaret yapan yerel halk, bölgelerinde siyasi seçkinler haline gelmiştir ve ticaretin devam etmesi için etkilerini kullanmışlardır. Elbette böyle bir kural yönteminin etkili olması için, müşteri devletlerin yerel seçkinlerinin Britanya ile ilişkilerinden korunmaları ve İngilizlerin etkisine karşı olan grupları bastırmak için yeterli güce sahip olmaları gerekmektedir. Yerel ticari çıkarlar, İngiliz tüccarlara meydan okuyacak kadar güçlü olduğunda, İngiltere, askeri kaynakları da dahil olmak üzere devletin gücünü elinde bulundurmuştur. (Darwin, 2009:614-642)

Bu nedenle, serbest ticaret emperyalizmi, Britanya'nın tamamen resmi bir kurala son verdiği ve yalnızca ticarete güvendiği anlamına gelmez. Aksine, on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki İngiliz halkının iyimser bir şekilde, tek başına serbest ticaret yoluyla sömürgecilerin kendilerine hükmedilmeden de kendi devlet öznelerinin Britanya ile ticaret yapmalarını sağlayacağına inandıkları anlamına gelir. Bu iyimser inanç, İngiliz halkının teknolojik avantajlarına olan güvenine dayanmıştır. On

dokuzuncu yüzyılın ortalarında, bu noktada kendilerini teknoloji devi olarak nitelendirmişlerdir. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında yayılmaya başlayan buhar gemileri, telgraf hatları ve demiryolları, Sanayi Devrimi sırasında biriken teknolojik uzmanlık ve tüm bilginin ürünüdür. İngiltere'nin ticaretini ve nakliyesini destekleyerek sömürgeciliğin verimliliğini artırmışlardır. Buharla çalışan gemiler İngiliz ticaretinin kapsamını büyük ölçüde genişletmiştir. Demiryolu, limanları iç bölgelerdeki şehir ve kasabaları bağlayarak Avrupa dışı dünyadaki pazarları bütünleştirmeye yardımcı olmuştur. Telgraf, çeşitli demiryolu şirketleri tarafından işletilen çok sayıda trenin programlarını koordine etmek ve kazaları önlemek için gerekli olduğundan, demiryolu ağlarının gelişimi ile yakından ilgilidir. 1860'larda sualtı kabloları döşenip kıtalararası iletişimi mümkün kılan telgraf aynı zamanda politik ve askeri bir yol oynamaya başlamıştır. Daha önce, emperyalist yöneticiler, birkaç haftadan birkaç aya kadar süren bu göreve güvenmek zorunda kalmışlardır. Ancak İngiltere'den sömürgelere haber vermek sadece birkaç saat sürmesiyle tamamen yeni bir emperyalist yönetim yöntemi mümkün olmuştur. (Ferguson, 2003:168-169)

İngiliz tüccarlar ve üreticiler, yeni teknolojilerin ve icatların kolonileri yönetmek ve onlarla iş birliği yapmak için ne kadar yararlı olacağını herkesten erken fark etmişlerdir. Bu yarar en iyi Hindistan örneğinde görülmüştür. Hindistan'a pamuklu tekstil ihracatı, on dokuzuncu yüzyılın başında hızla artmaya başlamıştır. Manchester'daki pamuklu tekstil ihracatçıları 1834'te Hint sömürge hükümeti ile yol koşulları hakkında şikayette bulunmaya başlamıştır ve 1840'ta demiryolları inşa etmelerini istemişlerdir. Bu talepler, EIC sona erdiğinde politika haline gelmiştir ve İngiliz Hükümeti, 1857'deki Hindistan İsyanının ardından Hindistan üzerindeki doğrudan kontrolünü arttırmıştır. 1860 yılında, tüm Hindistan demiryolu ağında sadece 1000 mil bulunurken, 1870'lerin başlarında Bombay, Delhi, Kalküta ve Madras şehirlerini birbirine bağlayan 5000 millik bir kıtalararası sisteme genişlemiştir. Demiryolunun Hindistan'da inşası, İngiltere'nin teknolojik kabiliyetini tüm dünyaya sergilemiştir. Hint demiryollarının inşası İngilizlere yatırım yapacak yeni bir alan sağlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortasındaki ekonomik patlamada biriken İngiliz sermayesi %5'lik sabit bir faiz oranı sağlayan Hindistan demiryoluna dökülmüştür. Aynı zamanda, ABD'deki demiryollarında büyük bir yatırım patlaması yaşanmıştır ve bu ülkeye de büyük miktarda İngiliz sermayesi akmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki

İngiliz yatırımları 1860'larda daha da artmaya başlamıştır ve 1865 ve 1914 arasında, Amerikan pazarı tüm İngiliz denizaşırı yatırımlarının neredeyse %35'ini oluşturdu. Yurtdışı yatırımlar 1850'lerden sonra hızla büyümüştür. 1850' İngiltere'nin toplam servetinin yaklaşık %6,8'i yurtdışına yatırılmıştır. 1870 yılına gelindiğinde bu oran %14,4'e yükselmiştir ve Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce %35.2'ye yükselmiştir (Edelstein, 2004:205).

İngiltere 19. yüzyılda Sanayi Devriminin başarısı nedeniyle küresel ekonomide hegemonya uygulayabilmiştir. Serbest ticareti teşvik eden İngiltere, yalnızca Hindistan'la ve mevcut kolonilerinin geri kalanıyla ticareti arttırmakla kalmayıp, bölgelerini fethetmeden ve onları resmi olarak yönetmeden yeni bölgeleri etki alanına sokmayı başarmıştır. Bu, İngiltere'nin sanayi faaliyeti için ihtiyaç duyduğu hammaddeleri daha istikrarlı ve daha az pahalı bir şekilde elde etmesini ve bununla ilgili mamul malların ihracatını yapmasını sağlamıştır. Bu döngüyü geniş üretim sisteminde sürdürmek için İngiltere, demiryolu ve telgraf hatları gibi temel altyapı projelerine hızlı bir şekilde yatırım yapmıştır. Britanya'nın serbest ticaret döneminde imparatorluğu ve dünya ile ilişkilerinin geniş kapsamlı üretim sistemini işletmek için ideal olduğu anlaşılmıştır. Ancak İngiltere avantajını koruyamamıştır. İngiliz ekonomisindeki kusurlar, 1873'te başlayan büyük depresyonda birbiri ardına ortaya çıkmıştır ve İngiltere'nin sanayi avantajı, ABD ve Almanya'nın zorlu bir rekabetiyle karşı karşıya kalmıştır. (Tai-Yoo ve Daeryoon, 2017:154)

2.2.1. Birleşik Krallık Sterlini

M.Ö. 700 yılından itibaren altın standart biçimlerinin kullanıldığı ve Ortaçağ'da Avrupa'da altın basımının popüleritesindeki artış, tezde daha önce anlatılmıştır. Bu kadar uzun bir deneyime rağmen, on dokuzuncu yüzyılın başında, herhangi modern bir devlet altın standart sistemi olarak adlandırılabilir bir gelişme gösterememiştir. İngiltere'ye de resmi olarak hala yüzyıllardır kullanılan gümüş standardı hakimdir. Benzer şekilde, bazı kağıt kredi biçimleri eski dünyada kullanılmıştır, Avrupa'da 400 yıldan fazla süredir döviz faturaları kullanılmıştır ve on yedinci yüzyılın ortasından itibaren banknotlar Londra'da popüler olmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen; on dokuzuncu yüzyılın başlarında, İngiltere'de yayılan yüzlerce bankanın çıkardığı notları kontrol etmek için uygun bir sistem mevcut değildir. O dönemde hiç bir ülke bir yandan

yüksek kaliteli bir altın madeni para ile diğer taraftan kontrollü ama yeterince esnek olabilen bir kağıt para arzı arasında etkili bir çalışma bağlantısı kurmamıştır. (Davies, 2002:283)

Binlerce yılın sürekli kullanımdan sonra madeni para, yaklaşık 1850'den 1914'e kadar olan süre içinde Birleşik Krallık' da işletildiği şekliyle altın standart biçiminde doruğa ulaşmıştır. Asırlık gerçek değer kavramına dayanan madeni paranın üstün gelişimi, altının yerini alacak olan ve benzer şekilde günlük yaşamın temel unsurları olarak iyi kurulmuş olan banka faturaları, notlar, çekler ve diğer soyut fiat para biçimlerinden çok sonra gerçekleşmiştir. İngiliz Altın Standardı, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, İngiliz İmparatorluk Standardı haline gelmiştir ve yüzyılın son çeyreğinde dünyanın en büyük ticaret ülkelerinin taklit etme çabalarını hızlandırdığı Uluslararası Altın Standardı olmuştur. Bir Amerikalı ekonomist olan Cochran 'ın (1967:25) belirttiği üzere, tüm dünyadaki altın standardının yükseliş dönemi İngiliz İmparatorluğu'nun atağına denk gelmiştir ve dünyanın para piyasası merkezi Londra'dır. Altın Standart uzun tarih boyunca insanlığın zor öğrenilen parasal deneyimini somutlaştırmıştır ve farklı hükümet biçimleri, kendi sistemlerinin doğası ne kadar zıt olursa olsun aceleyle Britanya'yı taklit etmede yarışmışlardır. (Davies, 2002:356)

1793 yılının Şubat ayında Fransa ile aniden patlayan Napolyon Savaşı'nın ardından çok sayıda ülke bankası başarısız olmuş ve bankalara bel bağlayan birçok işletme, savaş sonucu ortaya çıkan zorluklarla birlikte not dolaşımında yaşanan düşüşle çıkmaza girmiştir. İngiltere savaşıyla birlikte, kendi silahlı kuvvetlerine yaptığı harcamalara ek olarak, müttefiklerine büyük sübvansiyonlar vermiştir, bununla birlikte dış drenaj oldukça yoğunlaşmıştır. On sekizinci yüzyılın sonunda İngiltere'de para birimleri acınacak hale gelmiştir. Bakır kullanımdan çıkarılmış, gümüş paralar değerini önemli ölçüde yitirmiş ve altın madenciliği sadece küçük bir ölçüde yapılmıştır (Craig, 1953: 255).

Resmi para arzının çoğunun kalitesizliği ve istikrarsızlığı, mal ve hizmetlere ödeme yapmak için düzenli ve güvenilir bir yöntem ihtiyacı yaratmış ve bu ihtiyacı gidermek çabasında olan İngilizler bankalara yönelmiştir. Sanayi devriminin geleneksel başlangıç tarihi olan on sekizinci yüzyılın ortalarında Londra dışında İngiltere ve Galler'de banka sayısı ancak bir düzine kadardır. (Oktar,2001:11)

1750'ye kadar banka sayısında artış yaşanmış, bu tarihten sonra bu artış hızlanmıştır. 1775'te 100-150 banka, 1793'te 280 banka ve 1810'da lisanslı 783 toplam 800'den fazla banka kayıtlara geçmiştir. Ayrıca ülkenin çeşitli yerlerinde bulunan birliklerin masraflarının ödenmesi için çok daha fazla gelir ve kamu parası aktarımı gereken savaşlar boyunca, ülke bankacılığı büyümüş ve Londra ile olan bağlantıları teşvik edilmiştir. (Davies, 2002:289; Oktar,2001:11)

Londra ile bağlantılar, bireysel bankanın güvenliği, karlılığı ve bir bütün olarak ilerlemesi için hem mikro hem de makro ekonomik düzeyde hayati önem taşımıştır. Bu uzak bankalar, Londra bankalarıyla çeşitli şekillerde kurulan temaslar yoluyla, Londra'da merkezileştirilen para rezervlerini talep etmişler ve Londra bankalarının rezervlerine katkı da bulunmuşlardır. Bu durum ülke bankalarının aksi durumda olacağından daha düşük sermaye ve rezervlerle çalışmasını ve daha fazla fatura yaratılarak daha fazla toplam kredi verilmesini sağlamıştır. Böylece ülke bankaları, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısının şube bankacılığı gelişmelerini beklemek zorunda olan tam entegre sistemi henüz geliştirememiş olsa da, tek birim banka olmanın belirgin dezavantajlarının çoğunun üstesinden gelmeyi başarmıştır. (Davies, 2002: 289-291)

İngiliz para otoriteleri, on dokuzuncu yüzyılın başlarında enerjilerini sterlinin kaybettiği değeri iyileştirmek ve zorlu bir savaşı finanse etmek için kullanmak zorunda kalmışlardır (Davies, 2002: 283). Mali yükün ağırlığına karşı kullanılan para politikası hem vergilendirme yoluyla hem de uzun vadeli borçlanma yoluyla, halktan çok fazla satın alma gücü alınması olmuştur. 1783 yılında 273 milyon sterlin olan borç, 1816'da 816 milyon sterline yükselmiştir. Aynı yıllar arasında ulusal borç üzerindeki yıllık faiz veya hizmet bedeli 9,5 milyon sterlinden 31 milyon sterline yükselmiştir. Dönemin gözlemcileri arasında, kullanılan para politikasının enflasyonist olup olmadığı konusunda tartışmalar çıkmıştır. Bir grup gözlemciye göre; var olan ağır mali yük karşısında İngiltere, savaş zamanlarında sıkça gözlendiği üzere, çok daha fazla enflasyonist bir para politikasının gizli vergilendirmesine güvenmek yerine, bu para politikasını kullanarak görece çok daha mütevazı sayılabilecek fiyat artışı sonucunu sağlamıştır. Başka bir grup gözlemci ise; her koşulda istikrarlı bir paranın erdemlerine inanmış, fiyatların genel yükseliş eğilimini çok rahatsız edici bulmuştur. Sonuç olarak, genel fiyat değişikliklerinin olup olmadığını ve ne ölçüde gerçekleştiğini ölçmek için

başka göstergelere ihtiyaç duyulmuştur. Kağıt sterlinin, birbirleriyle ilişkili ve birbirini tasdik eden iki temel göstergesi, bir yandan diğer büyük ticaret ülkeleri ile yapılan döviz alışverişi, diğer yandan "altın getirisi" olarak belirlenmiştir. Bu durumun üzerine bir "Külçe Komitesi" kurularak, bu komiteye altın külçe fiyatının nedenini sorgulama ve Büyük Britanya ile yabancı paralar arasındaki borsaların durumunu dikkate alma görevi verilmiştir. Komitenin iyi desteklenmiş ve net bir şekilde ifade ettiği bulgular, altın primi ve yabancı para cinsinden sterlinin değer kaybının önemli ölçüde olduğu ve bunun sebebinin esas olarak İngiltere Merkez Bankası tarafından çok fazla not verilmesi fakat aynı zamanda aşırı miktarda kredi yaratılmasından kaynaklı olduğu yönünde olmuştur. Komite bu duruma tek çare olarak; savaşın bitip bitmeyeceğine bakılmaksızın İngiltere Merkez Bankası banknotlarının altına tam dönüştürülebilirliğinin sağlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu durumun ardından ülkede külçe sisteminin kullanılıp kullanılmayacağı hakkında uzun süren tartışmalar yaşanmıştır ancak hükümet, para biriminin resmi standardını altın olarak kurma kararını vermiştir. İngiltere Kraliyet Danışma Meclisi'nin 1816 Mayıs'ında verdiği rapora göre "Altın tek standart olmalıdır." 1816 tarihli kanun hükmünde kararname uyarınca, 1810 yılından beri barışın geri dönüşünü bekleyen geniş çaplı toplam talebe hazır olan yeni para basımları yapılarak bu öneriler yürürlüğe girmiştir. Uygulamada yeni altın standardının yasallığını doğrulamak için dönüştürülebilirliğinin yeniden başlatılması gerekmiştir. Uzun zamandır beklenen Nakit Ödemelerin Yeniden Başlatılması Yasası 1819'da kabul edilmiş, külçe ve madeni parada serbest ticaret yapılmasına izin verilmiştir. Bu durum neticesinde banka rezervleri çok güçlü bir şekilde artmıştır. Ayrıca tam dönüştürülebilirliğin 1 Mayıs 1823'e kadar restore edilmesi şartı koşulmuştur. Madeni para sistemi yeniden açık ve sorgusuz bir temel olarak tutulmuştur. (Davies, 2002:300-305)

Londra'nın 1815'ten sonraki dünya finans merkezi olarak görünümü ise, dünyadaki kredi uygulamalarının hakimi olma konumu ile ortaya çıkmıştır. Önceki yüzyıllardaki Amsterdam merkezli kredi uygulamalarına büyük ölçüde Avrupa erişimin aksine, Londra merkezli kredi uygulamaları Asya, Okyanusya, Latin Amerika, Kuzey Amerika ve Afrika ülkelerini kucaklayarak bir dereceye kadar dünya ölçeğinde gerçekleşmiştir (Held vd., 1999: 193-194). İngiliz ticaretini ve daha sonra da dünya ticaretini destekleyen ticari kredi uygulamaları, döviz ve emtia üzerinden çıkarılan vadeli işlem sözleşmeler ve bu sözleşmelerin alım satımı şeklinde uygulanmıştır. Barings, Brown Shipley, Wiggin Wilson

gibi kabul evleri adı verilen uzman ticaret bankalarında bu uygulamalar kurumsallaşmıştır. Savaş sonrası yeniden yapılanma için kredi sağlama konusundaki rollerine dayanarak, Barings, Rothschilds ve JS Morgan'ın (1869'dan sonra Morgan Grenfell olmuştur.) ticaret bankaları, Londra merkezli egemen tahvil ihraçlarının düzenlendiği ana kurumlar olarak Napolyon Savaşları'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Sonraki yüzyıl boyunca bu bankalar, yabancı devletler için kredi yaratma tutkusunu bırakmamışlardır. Aynı ticari bankalar, özellikle 1850'lerden itibaren ve barış zamanında egemen krediye olan talep azaldıkça, Londra Borsası'nın komisyoncuları ve işadamları ile birlikte büyük ölçekli sanayi girişimleri için destek sağlamıştır. Bununla birlikte, Avrupa ve Kuzey Amerika'da madencilik, demir ve metal işleme gibi daha yoğun sermaye kullanan sanayi üretimi ile ilgili artan kredi talepleri, büyük ölçüde yerli anonim ve evrensel bankalar tarafından karşılanmıştır. (Kindleberger, 1993:214-215; Chapman, 1984:8-15)

Gümrükleme ve para piyasası uygulamaları da Londra'da merkezileştirilmiştir. İngiliz politik ekonomisindeki takaslar, Londra Clearing House'da ve 1773'te Lombard Street' teki takas bankalarının üyeliğinde kurumsallaşmıştır. Napolyon Savaşlarından sonra, dünyanın külçe, kredi ve döviz piyasaları bir araya gelmiş ve Londra, dünyanın "evrensel kapsamdaki en büyük takas evi" olmuştur. Dünyadaki tüccarlar, merkez bankacıları ve bankacılar; sterlin cinsinden alacaklarını ve yükümlülüklerini temizlemek için, Londra'da büyük çapta çalışmalar sürdürmüşlerdir. Para piyasası uygulamaları, dünya genelinde uzun vadeli kredi talebiyle, geri dönüş arayan kısa vadeli fonların arzını eşleştirebilmiştir. Özellikle Menkul kıymetler borsası komisyoncuları, faiz oranlarındaki farklılıklardan kar etmeye çalışmıştır. (Brown, 1940: 10-11; Germain, 1997: 51)

Böylece on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı, İngiltere Merkez Bankası'nın şaşırtıcı derecede düşük rezervlere sahip olarak, sterlinin dönüştürülebilirliğini korurken, potansiyel olarak çok ağır dış drenajlarla ve altın ithalatındaki dalgalanmalarla nasıl başarılı bir şekilde baş edilebileceğini göstermiştir. Yüzyıl boyunca, toplam altın arzı önemli ölçüde artmış; ancak nüfustaki istikrarlı artışa ve ortalama yaşam standardındaki artışa ayak uyduramamıştır. Para arzının daha kolay yönetilebilir elastik kısmı, bankacılık sistemi tarafından sağlanmıştır ve altınla yapılan genel fiyat seviyesini belirgin bir şekilde sabit tutacak şekilde, yirminci yüzyılın paralarını yönetmiştir. Bilinçli olarak “otomatik” bir para sistemi arayan makamlar,

serbest ticaretin risklerini ve faydalarını paylaşan açık bir ekonomide, altın disiplinleri ile bankacılık teşvikleri arasında başarılı bir uzlaşma sağlamayı başarmışlardır. Dünyanın uzak bölgelerinde altın keşifler biçiminde bir miktar şans da söz konusu olmuştur, ancak İngiliz para sistemi zaten yeni arz kaynaklarından tam olarak yararlanabilecek şekilde tasarlanmıştır. Çünkü kıtalar; İngiltere tarafından buhar gemileri, telgraf ve kablo ile daha yakından bağlanmıştır. Ayrıca, bu kıtaların iç kısımları “İngiltere’nin dünyaya hediye atı” demiryolları tarafından açılmıştır ve bu gelişmeler büyük ölçüde Londra’daki banknotlar tarafından finanse edilmiştir. Başarılı bir parasal sistem başarılı bir ekonomiyi desteklemiştir (Davies, 2002:286).

Ülkedeki ağırlar ve anonim bankalara ek olarak yurtdışındaki yabancı ve sömürge anonim bankaları, bir yüzyıl önce Amsterdam’ın finansörlerinin emrinde olan paranın çok üzerinde olan büyük miktarda birikmiş sermayeyi Londra’ya yönlendirmiştir (Kindleberger, 1993: 79-81). Brown’un (1940: 154) "mevduat getirici güç" olarak adlandırdığı üzere Londra, esas olarak Londra merkezli kredi uygulamalarının nispeten yüksek getiri sağlama kapasitesine dayanarak sermayenin buraya çekildiği ve bu durumun sürdürüldüğü bir şehir olmuştur. Londra’nın bir dünya finans merkezi olduğu dönemin maddi temeli, sadece İngiliz ulusal politik ekonomisinin finans merkezi olarak duruşunun bir yansıması değil aynı zamanda kendi bağımsız gelişimi ile yakından ilişkilidir. Bu dönemde Londra’da merkezileşmiş bilgi ve teknoloji, dünya kredi uygulamaları için de önemli bir kaynak olmuştur. (Neal, 1990:20).

Ayrıca Londra 1850’lerden itibaren telgraf ve telefonun tanıtımının da merkezinde olması sebebiyle, bu dönemde ekonomik ve finansal bilgilerin uluslararasılaşmasının kalbi olmuştur. Telgraf ilk kez Paul Reuter tarafından 1851’de Londra ve Paris arasında hisse senedi fiyatlarını değiştirmek için kullanılırken, 1866’da Londra ve New York arasında kalıcı bir telgraf bağlantısı kurulmuştur. Bu iletişim ağları, Londra içinde ve dışında bilgilerin daha hızlı aktarılmasını sağlamak ve Londra ile diğer finansal merkezler arasındaki fiyat farkları üzerine spekülasyon alım satımları kolaylaştırmak açısından önemli olmuştur. (Michie, 1992: 184-185)

Napolyon Savaşları’nın ardından Londra, 1815-1914 arasında "yüzyıl huzuru" olarak adlandırılan dönemde dünyanın finans merkezleri hiyerarşisinin zirvesinde durmuştur. Önemli akademik tartışmalar, Londra’nın bu hiyerarşinin zirvesinde olma konumunu Paris

ile paylaşp paylaşmadığı konusu üzerinde durmuştur (Walker,1993:89). Paris, 1850'lerden, 1870'te frankın dönüştürülebilirliğinin askıya alınmasına kadar Londra'ya kısa bir meydan okumada bulunmuştur ancak çoğunluk görüş bölgesel finans merkezlerinin ikinci kademesi olarak Berlin'i görmüştür. Paris ve Berlin merkezli kredi uygulamaları, kendi ulusal politik ekonomilerinin ticari ve sınai ihtiyaçlarına hizmet ederken, 1870'lerin emperyalist düşüncelerine göre dış borç vermiştir (Kindleberger, 1996:136; Germain,1997:55-56).

Londra'nın dünya kredi uygulamaları için kilit rol alarak yükselişi ve tüm rakiplerinden net bir şekilde ayrışması, maddi kaynakların merkezileşmesine dayanmaktadır. Londra'da on dokuzuncu yüzyıl boyunca göreceli sermaye bolluğu, kısmen dünyanın ticari merkezi olarak ayakta durmasının bir sonucudur. İngiliz donanmasının desteğiyle, Londra'nın tüccarları, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında, Baltık, Atlantik ve Uzak Doğu ticaret ağları üzerinde İngiliz hakimiyetini sağlamada çok önemli olmuştur. Bu büyük şehir, İngiliz ulusal pazarının emrindedir. Londra, İngiliz ulusal politik ekonomisine egemen olmuştur ve emperyalizm ve ticari başarı ile desteklenen endüstrileşmiş Britanya, on dokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümünde dünya ekonomisine egemen olmuştur. (Kynaston, 1994: 9-13)

Daha önce bahsedildiği gibi, yüzlerce yıl sterlin, altın değil gümüşü ifade etmiştir. On sekizinci yüzyılda, kendi kendini güçlendiren iki nedenden ötürü yani ilk olarak gümüş sikkelerin kalitesizliği ve sıkıntısı; ikinci olarak metal belirteçleri ve banka kağıdı biçiminde para yerine geçen değerlerin artması, standart metal olan altını daha çok tercih edilir hale getirmiştir. Diğer pek çok ülkede olduğundan farklı olarak, İngiltere'de gümüş eski durgunluğunu yeniden kazanamamıştır. Bu yüzden İngiltere, Avrupa ve Amerika'daki ülkeleri rahatsız eden, on dokuzuncu yüzyılın çoğunda yaşanan kafa karıştırıcı bimetalizm tartışmalarından kurtulmuştur. 1816'da altın nihayet yasal olarak sterlin için resmi değer standardı olarak kabul edilmiş ve 1821'de yerel altın standardının tam olarak işletilmesini sağlayan dönüştürülebilirliğinin restorasyonu gerçekleşmiştir. Ayrıca İngiltere Merkez Bankası, 14 milyon sterlin tutarında sabit bir güvencesi olan banknotların tekeli bir banknotu haline getirmiş ve merkezileşen bankacılık sisteminin ana altın rezervini elinde tutmuştur. Yüzyılın ortasından itibaren, Bankanın, altının iç drenajlarına ilişkin kaygısı, dış drenajlara ilişkin bir kaygıyla yer

değiştirmiştir. İngiltere Merkez Bankası deneme yanılma yoluyla altın rezervlerini korumak için çeşitli cihazlar denemiştir ve nihayetinde en etkili olanı piyasa faiz oranının açık piyasa işlemleriyle birlikte kullanılması ve piyasanın Banka tarafından seçilen oranı takip etmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. İngiltere bu teknikte uzmanlaşmadan önce bile, başlıca ticaret ülkeleri, gümüş ve bimetalizmle flört etmekten vazgeçmişler ve tam gövdeli altın madeni paraların içsel dolaşımıyla ve az ya da çok özgürce dolaşımda olan tam altın standartlarını kabul etmişlerdir. Uluslararası altın standart sisteminin talep ettiği gibi, altın ithalatı ve ihracatına izin verilmiştir. Yeni Alman İmparatorluğu 1871'de altın standardını seçmesine takiben, Hollanda, Avusturya-Macaristan, Rusya ve İskandinavya kısa sürede aynı şekilde davranmışlardır. 1878'de Fransa bimetalik deneylerini altın lehine terketmiştir. Böylece, ABD hala bimetalik sistemle flörtleiyor olsa da 1870'lerin sonunda, bilinçli bir şekilde planlanmadan, uluslararası altın standart sistemi yerine oturmuştur. (Davies, 2002:355-357)

Bütün dünya ticaretinde sterlin gerektiği için ilk bakışta İngiltere Merkez Bankası'nın diğer merkez bankalarından daha fazla altın rezerv tutması gerekcek gibi bir görüntü oluşabilir. Ancak İngiltere Merkez Bankası'nın rezervi yüzyılın ikinci yarısında, birinci yarısına göre daha da büyütülmüş olmasına rağmen, diğer merkez bankalarının rezervlerinden küçük kalmıştır ve 1850'lerden 1914'e kadar bankanın rezervleri, banka mevduatı borçlarının %4'ünü geçmemiştir (Viner, 1937: 264). 1880'lerden 1914'e kadar İngiltere Merkez Bankası'nın rezervleri ortalama 20 milyon sterlin ve 40 milyon sterlin arasında değişmiştir. Buna karşılık, Fransa Merkez Bankası geleneksel olarak ortalama 120 milyon sterlin, Rusya İmparatorluk Bankası 100 milyon sterlin ve Avusturya-Macaristan Bankası 50 milyon sterline sahiptir. Ancak bu rezervler büyük ölçüde "çorak"tır. Bankaların faiz getirisi olmamasına neden olur ve rezervler olarak aynı zamanda ticareti finanse etmek için uygun kullanılmamışlardır. Sterlin sahipleri dünyanın en sevdiği para biriminin rahatlığını ve likiditesini yaşarken Londra dünyanın en büyük altın piyasası olmuştur. (Davies, 2002: 358-359)

Londra, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, yalnızca İngiltere ve Galler'deki büyük bankaların çoğunu değil aynı zamanda imparatorluk Bankaları ve Doğu Borsa Bankaları olarak bilinen banka grupları dahil asıl işi eski sömürgelere ve egemenliklere

dayanan sayısız denizaşırı bankanın merkezine dönüşmüştür. Yaygın banka başarısızlıklarına neden olan ve en çok ABD üzerinde etkili olan 1907 uluslararası krizi, Atlantik'in her iki tarafındaki halkın İngiliz finansal sisteminin üstünlüğüne olan inancını ve özellikle de merkez bankacılığı işlemlerinin etkinliğini doğrulamaya hizmet etmiştir (Davies, 2002: 360,363). Altın standart oyununun kuralları tarafından talep edilen sert disiplin, 1914'ten sonraya kadar politik olarak kabul edilebilir sayılmıştır. Londra para piyasası, serbest ticaret politikası ve finansal karşılığı olan altın standardı haklı bulunmuştur. Ancak bu durum 1. Dünya Savaşı ile sona ermiştir (Fay, 1948:323). İngiliz Marksist tarihçi ve yazar Hobsbawn'a (1968:200) göre: "İngiliz para biriminin istikrarı İngiliz ekonomisinin uluslararası hegemonyasına dayanıyordu ve durduğunda, hiç bir bankanın kur manipülasyonu çok iyi sonuç vermedi."

2.3. Altın Değişim Standardı Dönemi ve ABD Hegemonyası

Amerika Birleşik Devletleri, bugün tarihteki en güçlü süper güçtür. Tezde hegemonik etkilerinin ele alındığı uygarlıklardan ne Roma, ne İspanya ne de İngiltere İmparatorluğu, ABD'nin geçtiğimiz yüzyıl boyunca sahip olduğu ekonomik, askeri ve politik etkiyi gösterememiştir. Aynısı kurumsal, ideolojik ve kültürel etkisi için de geçerlidir. Geçmişin hegemonik güçleri, dünyanın sadece bir bölümünde salınımını sürdürürken, Amerikan etkisi küresel bir hal almıştır. Bu anlamda ABD, tarihteki ilk küresel imparatorluk olarak tanımlanabilir. (Daeryoon ve Kim, 2017:169)

Amerika Birleşik Devletleri'ne en yakın olan geçmişin hegemonik gücü Büyük Britanya, resmen dünyanın topraklarının dörtte birini ve halkının üçte birini yönetmiştir. Aynı zamanda küresel sanayi üretiminin %20'sini ve mamul mallarda küresel ticaretin %40'ını kontrol etmiştir. Bu değerler gerçekten etkileyici olsa da, Amerikan değerleri daha fazladır. Amerika'nın küresel ekonomi üzerindeki etkisinin önemli ölçüde azaldığı halde, günümüzde dünya topraklarının yalnızca %6'sını ve bu toprakların %5'lik nüfusunu yönetirken sınai üretiminin %30'unu karşılamaktadır. (Ferguson, 2004: 15,18)

Kuzey Amerika'nın İngiliz sömürgesi Jamestown'da, Chesapeake Körfezi'nde, 105 yerleşimcinin Nisan 1607'de inişi ile başlamıştır. Çok sayıda İngiliz göçmeni, İspanyol ve Portekiz'deki değerli metalleri ve baharatları bularak zenginleşme umuduyla kolonilere yönelmiştir. Ancak kolonilerdeki yaşam beklenenden çok daha zor

olmuştur. Jamestown' un kurulmasından sadece dokuz ay sonra, orijinal yerleşimcilerin sadece 38'i hala hayatta kalmıştır. Bununla birlikte, İngiliz halkının sömürgelere duyduğu heyecan azalmamıştır. İngiliz yerleşimciler Kuzey Amerika'nın Atlantik kıyıları boyunca çeşitli noktalara yerleşmişlerdir (Daeryoon ve Kim, 2017:172). Kolonilerin büyümesi olağanüstü bir oranda olmuştur. Sömürgelerin nüfusu 1650 ile 1770 arasında her yıl ortalama %2.8 oranında artmıştır. Bu durum ise 120 yıl boyunca sömürgelerin nüfusunun 25 kat arttığı anlamına gelmektedir. (Bu arada İngiltere'nin nüfusu yılda ortalama %0,2 oranında artmıştır.) Aynı dönemde, sömürgelerin gayri safi milli hasılası yaklaşık 90 kat artmıştır. (Galerson, 1996: 169)

İngiltere ve Fransa arasında yaşanan Yedi Yıl Savaşları (1756-1763), Amerikan sömürgeleri ve İngiltere arasındaki ilişkide önemli değişikliklere neden olmuştur.. İngiliz Hükümeti ve Parlamento uzun süredir Edmund Burke'ün "sığınmacı ihmal" olarak nitelendirdiği bir pozisyona sahiptir. Amerikan sömürgeleri, Britanya'dan yardım almadan kendilerini desteklemekte, Britanya'nın ihtiyaç duyduğu hammaddeleri ve malları tedarik etmekte ve görünüşe göre Britanya'nın ürünlerinin sadık bir tüketicisi olarak hizmet vermektedir. Bu nedenle, İngiliz siyasetçiler Amerikan sömürgelerini, sömürgeci valileri tayin etme yetkisini kullanarak kendi güç tabanlarını pekiştirmenin bir yolu olarak görmüşlerdir. Ancak Yedi Yıl Savaşı başladıktan sonra, sömürgelerin artık "ihmal edilmemesi" gerektiği iddiasına artan bir destek olmuştur. Bu savaş sırasında İngiltere ile Fransa arasındaki ticari rekabet doruğa ulaşmıştır. İki ülke arasındaki askeri çatışma, Amerikan kolonileri ve Fransız kontrolündeki Kanada arasındaki sınırda başlamıştır ve Batı Hint adaları, Hindistan ve Avrupa'ya yayılmıştır. Yedi Yıl Savaşları'ndaki zafer İngiltere'nin Fransa'ya karşı üstünlüğünü artırmıştır. Zafer, Hintli kabilelerle ittifaklar kurarak sömürgecileri periyodik olarak taciz eden Fransız kuvvetlerini uzaklaştırmıştır. Aynı zamanda güneydeki kolonileri tehdit eden İspanyolların gücünü de kırmıştır. Koloniler savaş sonrası dış tehditlere karşı güvenli hale gelmiştir. Ancak Kuzey Amerika'daki Amerikan sömürgecileri, Fransız sömürgecileri ve Hint kabileleri arasında başlayan çatışma, Avrupa'nın güçleri ile devam eden askeri hareket arasındaki tam bir savaşa dönüşmüştür ve bu savaş nihayetinde İngiltere'yi büyük çaplı harcamalara zorlamıştır. Bundan sonra, İngiliz Hükümeti ve bazı Parlamento üyeleri, kolonilerdeki durumun İngiltere'ye yakın ilgi göstermesini kabul etmiştir. (Daeryoon ve Kim, 2017:176-177)

Nitekim Yedi Yıl Savaşı, önceki savaşlardan daha fazla "ölçeksel harcama" gerektirmiştir. Savaş için ödeme yapmak üzere İngiliz Hükümeti ve Parlementosu tüketim vergisini ve toprak vergisini yükseltmiştir ve kalan maliyeti karşılamak için daha fazla ödünç para toplayarak halkın alım gücünü büyük oranda düşürmüştür. Ancak kolonilerdeki durum bundan tamamen farklı seyretmiştir. Sömürgecilerin vergi yükü Britanya'da yaşayanların yüküne oranla çok küçük kalmasının yanında, sömürge hükümetleri savaş sırasında İngiliz Hükümetine yaptıkları katkıların çoğunu tazmin etmiştir. Ayrıca, sömürgelere yerleştirilen İngiliz askerleri ve denizciler kendi mallarını tedarik etmek zorunda kaldıklarında bunu başararak sömürgeci ekonomisinde bir patlamaya neden olmuşlardır. Sömürgeciler, Fransız askerlerine ve sömürgecilerin ham madde tedarik ederek önemli ölçüde kar etmeyi dahi başarmışlardır. (Gordon, 2004: 54)

Bu koşullar Britanya için açık olduğunda hem politika yapıcılar hem de kamuoyu imparatorlukta olanlara daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Amerikan sömürgeleri sadece İngiliz ekonomisi için değil aynı zamanda İngiltere'nin stratejik çıkarları için önemlidir. Bu nedenle İngiltere temel olarak hem Kuzey Amerika'daki hem de Batı Hint Adaları'ndaki sömürgelere istikrarı mümkün olduğunca ucuza sağlamak ve Yedi Yıl Savaşları sırasında kötüleşen Britanya'nın ekonomik durumunu iyileştirmenin bir yolunu bulmaktır. Politika yapıcılar bir dizi çözüm geliştirmiştir. İlk olarak, büyük ölçekli harcamaları önlemek için kolonilerde askeri bir çatışma olasılığını öngörmeye çalışmışlardır. Bu girişim 1763 ilanına ve 1774 Quebec Yasasına yol açmıştır. Bu ilanın hedefleri, Hintli kabilelerle silahlı çatışma olasılığını en aza indirmek, sömürgecilerin Atlantik kıyılarındaki yerleşimini kısıtlamak ve böylece onları İngiliz ticaretine bağımlı kalmaya zorlamaktır. Quebec Yasası ayrıca Amerikan kolonilerinin batıya doğru genişlemesini engellemek için tasarlanmıştır. Bu yolla büyük miktarda toprağı, Quebec Hükümetinin kontrolünde tutmak istemiştir. Öte yandan, tüketim vergisi mümkün olduğu kadar yükseltilmiş olduğundan, İngiltere'de vergi makbuzlarını artırılamamış çözüm olarak Parlamento, Batı Hint Adalarındaki New England kolonileri ve yabancı koloniler arasındaki ticareti düzenleyen ve New England tüccarlarını İngilizlerle ticarete zorlayan 1764 şeker Yasasını (Amerikan Gelir Yasası olarak da bilinir) ilan etmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için Parlamento, Amerikan sömürgelerinde amiral mahkemeler kurmuştur. 1767 tarihli Townshend Yasaları ve 1773 tarihli Çay Yasası da kolonilerden

gelen gümrük gelirlerinin arttırmayı amaçlamıştır. (Daeryoon ve Kim, 2017:177; Gordon, 2004:59-60)

1763 ilanının yürürlüğe girmesinden sonra, sömürgeciler İngiliz hükümetinin On Üç Koloninin büyümesini önlemeye çalışmasını protesto etmiştir. Kuzey Amerika'nın sömürgecilere açılması gerektiğini savunmuştur. Amerikalı kolonistler, ticaretle ilgili düzenlemelerin kabul edilemezliği üzerinde durmuştur. Doğrudan yabancı kolonilerle ve Avrupa ülkeleriyle ticaret yapabilmek için yalnızca sömürgecilerin kendisini değil, aynı zamanda İngiltere halkını da teşvik etmişlerdir. Özellikle New England sömürgecileri, Britanya pazarına tedarik edecek hiçbir tarımsal ürün veya ham maddeye sahip değilken, İngiliz mamul mallarını ithal etmenin tek yolunun, diğer ülkelerle ticaret yaparak para kazanmak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu döngünün makul olmayan İngiliz düzenlemeleriyle kesintiye uğraması halinde, bugüne kadar İngiltere'den ithal ettikleri ürünleri kendileri üretmekten başka seçeneğinin olmayacağı konusunda uyarılmışlardır. Bu tutumlar; 1765, 1767 ve 1774'te İngiliz ürünlerini boykot etmek için ithalat ve tüketim dışı kampanyalara yansımıştır. Sömürgecilerin özgürlükleri başka şekillerde de bastırılmıştır. 1764 tarihli Para yasası, sömürgecilerin İngiliz tüccarlarına borçlarını geri ödemek ve vergi ödemek için kağıt para kullanmalarını engellemiştir. Sömürgeciler, bu düzenlemelerin yalnızca İngiliz tüccarlar yararına kazanç sağlamak için değil aynı zamanda kendi ekonomik ilişkilerini yönetme konusunda özgürlüklerini yitirmiş olmaktan endişelenmiştir. Damga Yasası tartışmaları sırasında özgürlük tehdidi hakkındaki bu endişeler daha da alevlenmiştir ve sömürgeciler Parlamantonun onları vergilendirme yetkisine sahip olduğunu açıkça reddetmiştir. İngiliz Hükümeti ve Parlamento egemenliğinde ısrar ederken anlaşmazlık hızla artmış ve savaşın başlamasına yol açan silahlı çatışmalar başlamıştır. (Ernst, 1968:177-211; Gordon,2004:59-65)

Sömürgelerin tam bir savaş yürütmek için insan gücüne ya da kuruluşlara sahip olmaması nedeniyle Amerikalıların muzaffer olacağı beklenmemiştir. Ancak sömürgeciler gerilla taktiğini etkili bir şekilde kullanarak George Washington liderliğinde savaşı kazanmışlardır. Önceki savaşların aksine, İngiltere Avrupa'da bir müttefik bulamamış, sömürgeler Fransa, İspanya ve Hollanda'dan askeri ve mali yardım almışlardır. (Wood, 2002:74-75)

Anayasanın onaylanmasından sonra, Başkan George Washington ve Birinci Kongrenin idaresi dikkatlerini Amerikan Kurtuluş Savaşından itibaren tahakkuk eden ekonomik sorunların çözümüne odaklamıştır. Alexander Hamilton, ilk Hazine Sekreteri olarak göreve başlamadan önce Kongre Tarife Yasasını kabul etmiştir. Daha sonra Hamilton, Kongre'nin talebi üzerine; Kamu Kredi Raporu, Ulusal Banka Raporu ve Üreticilerin Raporu şeklinde, ABD'nin genel sistemi ve ekonomik sistemi için planlar hazırlayarak uygulamaya koymuştur. (Irwin, 2011:99-100)

Amerika Birleşik Devletleri, geniş toprakları ve bol kaynakların varoluştan gelen avantajlarına sahip olduğundan ve çoğu Amerikalının ekonomik başarı istemesinden dolayı Hamilton ABD'nin nihayetinde İngiltere'ye rakip bir güç olabileceğine inanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk iş sırası, bağımsız ve egemen bir devlet olarak hayatta kalabilecek kadar güçlü hale gelmek olarak belirlenmiştir. Bunu yapabilmek için Hamilton, ABD'nin tıpkı İngiltere gibi savaşçı bir devlet olabilmek için sağlam ve ulusal ekonomi desteğine ihtiyacı vardır. Bunlar, Hamilton'un raporlarında açıklanan ve aynı zamanda bu hedeflere ulaşmak için özel politikaların ayrıntılarını içeren hedeflerdir. (Wood, 2009: 95-103)

Hamilton'un ekonomik kalkınmanın ancak, sermayenin azınlıklı seçkinlerde yoğunlaştığı zaman mümkün olabileceğine dair duyduğu inanç, aynı zamanda bir Ulusal Banka Raporunda da açıkça görülmüştür. Sömürge döneminde erken bir noktadan beri, Amerikan ekonomisi sürekli sermaye ve para sıkıntısı ile mücadele etmiştir. Bu nedenle devletlerin ve bireylerin çok fazla para ihracında bulunmasını da önleyerek, ekonomik faaliyeti teşvik etmek için yeterli para birimi ve kredi sağlamanın acil olduğunu gören Hamilton; çözümün İngiltere Merkez Bankasına benzer bir Amerika Birleşik Devletleri Bankası kurmak olduğuna inanmıştır. Thomas Jefferson gibi Anti-Federalistler ve Cumhuriyetçiler, böyle bir bankanın yalnızca İngiltere Merkez Bankası'nın yaptığı gibi, para sağlayan menfaatlere fayda sağlayacağını reddetmiştir ve böyle bir bankanın sonuçta siyasi bozulmaya yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak Hamilton, az sayıda insanın ABD Merkez Bankası üzerindeki kontrolü kullanmalarına izin vermenin gelecekte ülkeye fayda sağlayacağını belirtmiştir. Hamilton'un argümanı, sermayenin birkaç kişinin elinde yoğunlaşmasının, sermayenin birikmesinin tek yolu olduğu ve sermayenin birikiminin, ülkenin hayatta kalmasını garanti edecek ticari ve endüstriyel

kalkınma için gerekli olduğu şeklindedir. Hamilton'un planı sadece kısa vadeli ekonomik sorunların üstesinden gelmek için tasarlanmamıştır. ABD'nin bir tarım toplumundan ticari bir topluma geçişini ve daha sonra İngiltere'nin o sırada yaptığı gibi bir sanayi toplumuna dönüşmesini öngörmüştür. Zira dönemin düşünürlerinin öngördüğü üzere, hammaddelerini ihraç eden ve üreticilerini ithal eden bir tarım ülkesi ne zengin ne güçlü olabilir (Wood, 2009: 100).

Hamilton'un özel teklifleri arasında koruyucu tarifeler, sübvansiyonlar, hammadde ithalatı için vergi muafiyeti ve çeşitli teşvikler yer almıştır. Hamilton sübvansiyonların rolüne özellikle vurgu yapmıştır. Ticaret ve endüstrinin Amerikan ekonomisinde tarıma yetişmesi uzun zaman alacağı için, o zaman kadar birincil emtia ihracatı ile üretimin gelişmesini teşvik etme arasında bir denge sağlanmalıdır (Wood, 2009: 102)

Hamilton'un kapsamlı gelişme stratejisi, katı bir eleştiri ile karşı karşıya kalmıştır. Anayasanın onaylanmasına karşı çıkan anti-federalistler ve federal hükümetin rolünü kısıtlamak isteyen cumhuriyetçiler, Hamilton'un politikalarının ekonomik gücü küçük bir azınlığın elinde yoğunlaştıracağı ve nihayetinde ABD'nin dejenere olmasına neden olarak, İngiltere gibi monarşi ya da aristokrasiye dönüşmesine neden olacağından endişe duymuşlardır. Ancak bu kaygılara rağmen Hamilton'un stratejisi, ABD'nin genel durumunun büyük ölçüde iyileşmesine büyük ölçüde yardımcı olmuştur. ABD'nin hayatta kalmasını tehdit eden devlet borcu sorununa bir çözüm bulununca, yalnızca ABD'nin içinden değil denizaşırı ülkelerden de sermaye güvenliğini sağlamak kolaylaşmıştır. Aslında bu gelişmeler 1791 yılında finansal krize yol açan aşırı spekülasyonlara neden olmuştur ancak Hamilton, Hazine Bakanlığı'nın büyük miktarda devlet tahvili almasını sağlayarak krizi hızla alt etmiştir. Sermayenin piyasaya akmasıyla ticari hayat canlanmaya başlamış ve Amerika ticari faaliyetlerine geri dönmüştür. (Sylla, 2011: 85; Majer, 1993: 54)

Fransız Devrimi ardından gelen Fransız Savaşları, 1790'lar da Amerikan ekonomik iyileştirmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu çekişmeli savaşları sırasında çeşitli Avrupa ülkelerinin ticareti bozulurken, Amerikalılar muazzam önlemler alma fırsatından yararlanmışlardır. Fransa, İspanya ve İngiltere, Amerikan Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bir süre pazarlarını ABD'ye kapatmıştır ama savaş nedeniyle hepsi ABD'den yiyecek ve hammadde sağlamaya çalışmıştır. Avrupalı tüccarlar,

Amerikalıların ve ticari filolarının hizmetlerine güvenmeye başladıklarında, devlet destekli korsanlardan, deniz ve kıta blokajlarından kurtulup daha da büyük karlar elde etmiştir. Bu sayede Amerikan ekonomisinde hızlı büyüme mümkün olmuştur (Wood, 2009:623). Douglass C. North (1966: 24-26, 43-45) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, Amerika Birleşik Devletleri, 1793-1807 yılları arasında ihracata dayalı büyümenin geleneksel özelliklerini sergilemiştir. İhracat, GSMH'nın %10-15'ini oluşturmuştur ve ithalat ihracattan daha da hızlı bir şekilde büyümüştür. Ortaya çıkan ticaret açığı, nakliye ve ticaret hizmetlerinden elde edilen katma değer ve Avrupa'nın siyasi istikrarsızlığından dolayı Amerika Birleşik Devletleri'ne yatırılan Avrupa sermayesi ile dengelenmiştir.

Savaş zamanında yaşanan ekonomik parlamadan sonra ABD, İthalatı Yok Etme Yasası ile 1806 yılında yasaklanmıştır. Bu karar Jefferson yönetiminin 1806'da ithalatı yasaklayarak baskı yapan İngiltere kararlarına karşı alınmıştır. Fransa, 1807'de Amerikan gemilerini ele geçirmeye başladığında da, Jefferson yönetimi gemilerini korumak amacıyla ve 1807'de Ambargo Yasası ile ticarete ambargo olduğunu ilan etmiştir. Savaşan ülkelere yük getirmesi planlanan Ambargo Yasası ABD ticaret ve nakliyesi üzerinde ciddi bir darbe yaratmıştır. Ticaret ambargosunun yürürlüğe girdiği yılda, ABD'deki ticari gemi tonajının %40'ını oluşturan Massachusetts ticari filolarının nakliye geliri 15 milyon dolar düşmüştür ve bu değer 1806'da federal hükümetin gelirine eş değerdir. 1808'de, ABD'nin toplam ihracatı %80, ithalatı ise %60 gerilemiştir. (Wood, 2009: 655; Irwin, 2011: 115-116)

Ticaret ambargosu, 4 Mart 1809'da James Madison'ın cumhurbaşkanı olarak göreve başlaması ile kaldırılmıştır ancak İngiltere ile çatışma devam etmiştir. İngiliz Kraliyet Donanması Amerikan ticaret gemilerine saldırına sürdürerek Amerikan denizcilerinin ticari faaliyetlerini etkilemiştir. Amerikalıların İngiltere'ye karşı düşmanlıkları iki ülkenin sınırlarındaki sürtüşmeleri yoğunlaştırmıştır (Wood, 2009: 357). Bu ikinci Amerikan bağımsızlık savaşı olarak da adlandırılan 1812 Savaşı'nı başlatmıştır. Birleşik Devletler savaş için tamamen hazırlıksız olduğundan, sonuç ABD açısından büyük kayıp yaratmıştır. Kanada'nın Amerikan işgali başarısızlıkla sonuçlanmış ve Güney'e inen İngiliz Birlikleri, Amerikan başkenti Washington'u işgal etmiştir. Sonunda, ABD'nin Aralık 1814'te Gent Antlaşması imzalayarak savaşı

bitirmekten başka seçeneği kalmamıştır. Savaşın ekonomik sonuçları çok şiddetli olmuştur. Ticaret ambargosu 1807'de yürürlüğe girdiğinde 100 milyon dolar değerinde olan ihracat, 1813'te 27 milyon dolara, 1814'te ise 7 milyon dolara gerilemiştir. 1807'de 130 milyon dolar olan ithalat 1814'te 13 milyon dolara düşmüştür. Sonuç olarak, federal hükümetin ticarete bağlı olan vergi geliri büyük ölçüde azalmıştır. (Wood, 2009: 659-700)

Bununla birlikte, ticari ambargo ve 1812 savaşının ekonomik sonuçları uzun vadede tamamen olumsuz olmamıştır. Bu dönem Amerikan ekonomisinin yapısal dönüşümünün başlangıcı olmuştur. Uzun zamandır İngilizlerin ürettiği mallara güvenmiştir ve bu malların tedarikinin kesilmesi ABD'de üretimin geliştirilmesi için güçlü bir teşvik yaratmıştır. Katkı sağlayan bir diğer sonuç, iş fırsatlarını kaybeden tüccarların sermayelerini imalat sektörüne aktarmaya başlaması olmuştur. Bu anlamda ticari ambargonun yürürlüğe girmesinden 1812 savaşına kadar olan süre, Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik gelişimi tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Tarımsal üretime ve ticarete bağlı olan geniş kapsamlı yeniden yatırım sisteminden imalat sektöründeki teknolojik yeniliğe dayanan geniş kapsamlı yeniden üretim sistemine geçişin ilk adımı olmuştur. (Daeryoon ve Kim, 2017:189)

1812 savaşının sona ermesi, Amerikan pamuklu tekstil üreticileri ciddi bir sıkıntıya sokmuştur. 1815'te İngiltere ile olan ticaret yeniden başladıktan sonra, savaş yıllarındaki ticaretin kesintiye uğraması nedeniyle büyük kayıplara uğrayan İngiliz tüccarlar ve üreticiler, Amerikan pazarını düşük fiyatlarla yüksek kalitede İngiliz mallarıyla doldurmaya başlamıştır. Bu durum 1807-1814 yılları arasında işi gelişen Amerikan üreticileri ve özellikle pamuklu tekstil üreticileri için endişe verici olmuştur. Yeni sanayileşmeye başlayan Amerikan pamuklu tekstil üreticileri Britanya'nın üstün teknolojisi ile rekabet edememiştir. Bu şartlar altında Amerikan pamuk tekstillerinin hayatta kalmasının tek yolu devlet koruması olmuştur. Bu nedenle, pamuklu tekstil üreticileri hükümetten İngiliz ürünlerine karşı koruyucu tarifeler uygulamasını istemiştir (Baxter, 2004: 18). Pamuklu tekstil üreticileri için o sırada Amerikan imalat endüstrisinin korunması gerektiği konusunda federal hükümet ve Kongreyi kontrol eden Cumhuriyetçiler arasında bir fikir birliği oluşmuştur. Kentucky'deki Henry Clay ve Güney Carolina'dan daha sonra Güney ayrılıkçılara öncülük edecek John Calhoun gibi

Ulusal Cumhuriyetçiler dahi bu tür projelere sıcak yaklaşmışlardır. (Baxter, 2004:19-20)

Koruyucu tarifelere duyulan ihtiyaç konusunda anlaşmaya varılmış olsa bile, bu tarifelerin oranını belirleme hususunda tartışmalar yaşanmıştır. Hamilton sübvansiyonların koruyucu tarifelerden daha etkili bir politika olduğunu ve İngiliz pamuklu tekstillerine uygulanan tarifelerin İngiltere ile başka bir çatışmaya yol açma potansiyeline sahip olduğunu belirtmiştir. ABD içinde tarifeleri artırmak için bir anlaşmaya varmak kolay olmamıştır. Geleneksel Cumhuriyetçiler serbest ticareti desteklemeye devam ederken, İngiliz pazarına ihracata bağımlı olan Güney ekiciler koruyucu tarifelerin nihayetinde onlara zarar vereceğini düşünerek tarife kararını protesto etmişlerdir. Güneyli tüccarla birlikte, New England tüccarları da İngiltere ile serbest ticareti desteklemiştir. Sonuç olarak, koruyucu tarifeler, farklı çıkar gruplarını yatıştıracak temkinli bir yaklaşım gerektirmiştir. Ulusal Cumhuriyetçiler ustaca bir çözüm üretmişlerdir. 1816 Tarifesi ile tekstil ürünlerine %25, diğer ürünlere %20 tarife uygulamışlardır. Tekstil ürünlerine uygulanan %25 tarife, Amerikalı pamuklu tekstil üreticilerini korumak için gizlice tasarlanmıştır. Amerikan tekstil üreticileri ucuz ürünlere odaklandığından ve İngiliz üreticiler üstün nitelikli ürünler ihraç ettiklerinden uygulanan tarife İngiliz ürünlerinin rekabet edebilirliğini düşürmemiştir. Sonuç olarak İngiliz malı ithalatı devam etmiş ancak Hindistan'dan gelen ucuz pamuklu tekstil ürünleri Amerikan pazarından çekilmiştir. (Daeryoon ve Kim, 2017:192)

İmalat endüstrisinin korumasını destekleyen politikacılar, güçlü bir ekonominin yalnızca bölgesel genişleme yoluyla kurulabileceği inancı hususunda Jefferson zamanının cumhuriyetçilerinden farklılaşmışlardır. Yeni Cumhuriyetçi Parti, Amerika Birleşik Devletleri'nin gelişmesi için toprak genişlemesinin gerekli olduğu hususunda önceki cumhuriyetçilerle hemfikirdir ancak, birliğe katılan yeni devletlerin eski devletlerle tek pazar entegrasyonu sağlayamadığı takdirde; tarım, ticaret ve imalatın dengeli bir şekilde gelişmeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Dengeli bir gelişmenin gerçekleşmediği durumda ise, Amerikan ekonomisinin her zaman küresel fiyat dalgalanmalarının ve jeopolitik değişimlerin insafında olacağına inanmışlardır. (Daeryoon ve Kim, 2017:193)

Bu inançlar Amerikan Sisteminde, Clay'in 1824'te Tarife hakkındaki tartışmalar sırasında savunduğu önerilerin özünde bulunmaktadır. Clay'in sistemi dört ana unsurdan oluşur. İlk unsur, mali sağlamlığı güvence altına almak ve imalat endüstrisini teşvik etmek için görev yapmaktır. İkincisi, tüketim vergisini ve arazi vergisini artırmak yerine kamu arazisini satarak finansmanı genişletmektir aksi takdirde iç ekonomik faaliyet daralacaktır. Üçüncüsü federal hükümetin sağlamlığını koruyarak devlet ve yerel bankalar tarafından verilen aşırı paranın neden olduğu belirsizliği ortadan kaldırmaktır. Çünkü parasal istikrar için merkez bankasını korumak elzemdir. Dördüncüsü ise tarifelerle ve kamu arazilerinin satışıyla finanse edilecek olan on sekizinci yüzyıl İngiliz dönemini örnek alan, Amerikalıların "iç iyileştirmeler" olarak adlandırdığı kamu işleri projelerini genişletmektir. Üretimin korunmasının yanı sıra Clay'in önemli olduğunu düşündüğü bir diğer konu da ulaşım ve iletişim ağlarını genişletmektir. (Baxter, 2004:16-33)

ABD'nin toprakları Jefferson'un ikinci döneminden itibaren hızlı bir şekilde genişlemiştir ve bu genişleme 1815'ten sonra da devam etmiştir. ABD 1819'a kadar bağımsız olduğu andan itibaren Kuzey Amerika kıtasının güneyindeki tüm doğu ve orta kesimlerin kontrolünü kazanmıştır. Jefferson'un 1803'te Louisiana Bölgesi'ni satın alması Amerika Birleşik Devletleri'nin topraklarını iki katına çıkarmıştır ve İspanya, Florida ve çevresindeki kolonilerini 1819'da Amerika Birleşik Devletlerine vermiştir. İlk olarak 13 eyaletten oluşan ülke Vermont'dan başlayarak 22 eyalete yükselmiştir. 1812 savaşlarından sonra, Appalachian dağlarının ötesine göç hızla ilerlemiştir. Ulusal Cumhuriyetçilerin umduğu gibi, kamusal alanların satışı hızlanmaya başlamıştır. 1813'te sadece 500,000 dönüm kamu arazisi satılmıştır ve 1818'de bu miktar 4 milyon dönüme yükselmiştir. (Sellers, 1991:132)

Paralı geçitler ve kanallar inşa edilmiş ve bunlar iç kısımlardaki tarım alanlarını, ticaret ve üretimin arttığı doğudaki şehirlerle ilişkilendirerek iç pazarın entegrasyonunu desteklemiştir. Demiryolunun ticari uygulanabilirliği 1830'larda İngiltere'de onaylandıktan hemen sonra, ABD'de demiryolları döşenmeye başlamıştır. 1840'larda toplamda 4509 km olan ulusal demiryolu ağına, 1850'lerde 14 434 km ve Amerikan iç savaşı sırasında 49 002 km demiryolu eklenmiştir. Bu hatların yaklaşık üçte ikisi kuzeyde döşenmiştir. Kuzeydeki ticaret ve nakliye, bağımsızlıktan itibaren büyümüştür

ve Amerikan Kurtuluş Savaşı'ndaki ekonomik çalkalanmaların ardından hızla gelişmiştir. Sanayileşmiş Kuzey ve tarıma dayalı Güney bölgeleri arasındaki tarife tartışmasının kışkırttığı anlaşmazlıkta da görülebileceği gibi, ABD'nin ekonomik gelişim süreci ciddi bölgesel rekabete neden olmuştur. İmalat sektörünün gelişmesi ve iç pazarın bütünleştirilmesi Kuzey vizyonunu temsil etmiştir ve Güneyliler bu kalkınmanın gerçekten kendi çıkarlarına bir katkı sağladığı konusunda şüpheye düşmüşlerdir. (Daeryoon ve Kim, 2017:196-198)

1812 savaşında başlayan sanayileşme, kuzeye, özellikle de New England'a bağlanmıştır. Sanayileşmenin hızı 1840'larda artarak uzmanlaşma ve iş bölümüne yol açmıştır. Amerika Birleşik Devletleri bol miktarda toprak ve doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen kalifiye işçi problemi yaşadığından dolayı, Amerikalı üreticiler makine kullanımına dayanan sistemle üretim yapmışlardır. Yanı sıra, zengin ve fakir arasındaki farkı ABD'de Avrupaya göre daha az belirgin olmasından dolayı ülkenin kırsal alanlarındaki ve şehirlerindeki tüketicilere ucuz ve tek tip ürünler satmak için tasarımlarını basitleştirmişlerdir. Ayrıca, Amerikalı üreticiler standart üretim teknolojilerine ve değiştirilebilir parçalara dayalı yeni bir sistem keşfetmeye başlamıştır. Amerikan üretim sistemi olarak adlandırılan bu yeni üretim sistemi, devlet desteği alan tüfek endüstrisinde ortaya çıkmıştır. Bu sistemde genel üretkenlik artmış ve Amerikan imalat sektörü bu alanda İngiltere'yi ele geçirmiştir. (Wood, 2009:484-485)

Kuzeyin hızla gelişen sanayi sektörü tarafından üretilen mamul ürünler genellikle Kuzey'de tüketilmiştir. Kuzeyde müteahhitlik, kanal ve demiryolu inşaat projelerinin Güney'de olduğundan çok daha hızlı bir şekilde ilerlemesinin sebebi, kuzeydeki sanayi merkezlerini tarım alanlarına etkin bir şekilde entegre ederek Kuzey'de çok daha büyük projelerin yapılabilmesidir. Köle emeğine dayanmayan tahıl ekimi Batı'da hızla yayıldığı için, tarım ve üretim birbirine daha da bağlanmıştır. Bu nedenle İç Savaş öncesi Kuzey endüstrisi, çok fazla yurtdışı pazarlara ve Güney pazarına bağlı olmadan bile hızla büyüebilmiştir. Kuzey ekonomisinin bu dereceye kadar büyümesiyle, denizaşırı ülkelerden akan göçmenler, Kuzey ve Güney arasındaki nüfus farkının giderek artmasına neden olan Güney'de değil, Kuzeyde yoğunlaşmıştır. Ancak bu Güney ekonomisinin durgun olduğu anlamına gelmez. Sanayileşme, Kuzey'de olduğu kadar hızlı olmasa da, Güneyde'de gelişmiştir. İç Savaştan hemen önce yapılan

çalışmalara göre, Güney'in dünya çapında demiryolu inşaatında ikinci, pamuklu tekstil üretiminde altıncı ve külçe demir üretiminde sekizinci sırada yer almıştır. Güney kişi başına milli gelirde Kuzeydoğu'nun gerisinde kalırken, Güneyliler dünyadaki en zengin dördüncü insanlar olarak tespit edilmiştir. (Daeryoon ve Kim, 2017:198-199)

Kuzey ve Güney'in birbirinden farklı ekonomik çıkarları ve vizyonları en sonunda köleliğin genişlemesi konusunda açık açık zıt düşmüştür. Nitekim Kuzeyli seçkinler yerli üretim endüstrisini İngiltere ile rekabetten korumaya, yeoman çiftçiler aracılığıyla yeni topraklarda tarımı genişleterek geniş bir pazar oluşturmaya ve iletişim ağlarını geliştirerek bu pazarı bütünleştirmeye çalışmıştır. Ancak bu planları Güneyliler tarafından tekrar tekrar hayal kırıklığına uğratılmıştır. Güneyli muhalefetin tartıştığı ekonomik kalkınmaya yönelik ucuz emek fikri baskısı ve diğer ekonomik önlemleriyle birlikte, artan sayıda Kuzeyli, Güney köleliği konusu çözülene kadar hiç birşeyi başaramadıkları sonucuna varmıştır. Bu durum, çıkarlarını Kuzeylilerden korumak amacı ile birlikten ayrılmak isteyen daha fazla Güneyli ile sonuçlanmıştır. Gerginliğin artması ve 1860'ın cumhurbaşkanlığı seçimini Abraham Lincoln' n kazanması ardından iki taraf arasındaki çatışma alevlenmiş ve Amerikan İç Savaşı patlak vermiştir. (Egnal, 2001:47)

Savaş, Güney'in yenilgisi ile sona ermiştir. Güneylilerin en büyük korkusu, 1863'te serbest bırakan  zg rl k Bildirgesi ile gerçek olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki köleliğin yasal sonu 1864'te gelmiştir çünkü Kongre siyahlara oy hakkı veren bir anayasa değişikliğine geçmiştir. İç Savaş, on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren kademeli olarak şekillenen Amerikan geniş üretim sisteminin nihayet Kuzey ve Güney arasındaki ideolojik ve politik bölünmeyi açarak ciddi biçimde gelişmeye başladığı belirleyici bir dönem olmuştur. Federal hükümetin gücü artmış ve savaş tek bir iç pazar için siyasi temeli atmıştır. Aynı zamanda ulusal taşıma ve iletişim ağlarının inşasını ve imalat sektöründe seri üretim sisteminin geliştirilmesini mümkün kılmıştır. Ancak yine de İç Savaş boyunca üretim düşmüş ve Amerika'ya yapılan g  ler durmuştur. İç Savaş'tan hemen sonra, İngiltere, dünyanın en iyi mamul mal üreticisi olma konumundaki iddiasını sürdürmüştür ve Amerikan endüstrisinin küresel pazardaki rakiplerine karşı gelme olasığı düşmüştür. Bu durum, bebek endüstrilerini tarifelerle ve diğer ticari engellerle korumanın yanında denizaşırı pazarda rekabet etmek yerine i 

piyasayı genişleterek sanayileşme hızını arttırmayı gerekli kılmıştır. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'ne özgü olan bir avantaj olarak ulusal entegrasyonun yarattığı iç pazar, diğer tüm ülkelere göre daha büyük bir pazardır. Federal Hükümet bu istisnai koşulları kullanan uygun endüstriyel politikalar benimsemiştir. Tarım, savaştan sonra bile Amerikan ekonomisindeki en büyük sektör olmaya devam etmiştir ancak imalat sektörü ekonominin hızla artan bir payını oluşturmuştur. 1869 yılından yani ABD savaştan sonra yeniden yapılanmayı bitirdiği zamandan 1899 yılına kadar, sanayinin GSMH içindeki payı %24'ten %33'e yükselmiştir. Üretim sektöründe iş yeri başına çalışan işçi sayısı da 1890'a kadar iki katına çıkmıştır. (Daeryoon ve Kim, 2017:209-211)

Amerikan yerel imalat sektöründeki büyüme, ticaret kompozisyonunda değişikliklere neden olmuştur. 1869'da ABD'de tüketilen malların %14'ü ithal edilirken bu orandan 1909'da %9'a düşmüştür. İthal payının ise önemli bir oranını demir ve çelik gibi üretim ara malları oluşturmuştur. (Lipsey, 2000:725)

Demiryollarının gelişmesi de sermaye piyasasının gelişmesinde önemli bir etki sağlamıştır. Demiryolu şirketi oluşturmak, büyük miktarda yatırım sermayesi gerektiren bir girişimdir ve bu sermaye büyük ölçüde İngiltere ve Avrupa ülkelerindeki yatırımcılardan gelmiştir. büyük ölçekte sermaye artışı, sermaye işlemlerini başlatabilecek finansal şirketleri gerekli kılmış ve bu talep Amerikan finansal endüstrisinin gelişmesini sağlamıştır. Yeni demiryolu şirketlerine yatırım yapma riskini azaltmak ve yatırımcıların güvenini kazanmak için bazı önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında, sınırlı borç sisteminin benimsenmesi, hükümetin demiryolu şirketleri arasında aşırı rekabetin önlenmesi için azami ve asgari faiz oranlarını belirlemesi ve aynı anda hisse senetleri ve tahvillerin özelliklerine sahip olan tercihli hisse senedi ihraç edilmesi yer almıştır. Demiryolu şirketlerine yapılan yatırımların sonucu olarak ortaya çıkan bu önlemler, Amerikan finansal şirketleri ile birlikte büyük miktarda sermaye gerektiren farklı sektörlerde yeni şirketlerin oluşumunu da desteklemiştir. (Lamoreaux, 2000:419)

Amerikan seri üretim sisteminin kayda değer bazı özellikleri vardır. İlk olarak, fabrika sisteminin yayılması ve mekanizasyonun genişlemesi ile paralel olarak gelişmiştir. Bu sistem İç Savaş öncesinde geliştirilse de, mekanizasyon on dokuzuncu

yüzyılın ikinci yarısına kadar gerçek anlamda gelişmemiştir 18. İkincisi Amerikan kitlesel üretim sistemi, ülkenin bol miktarda doğal kaynağına dayanan, kaynak ve sermaye yoğun sistemdir. ABD'de var olan bol miktarda kereste arzı, buhar motorunun İngiltere'de olduğundan daha sonra kullanılmasına sebep olmuş olsa da ABD on dokuzuncu yüzyılın sonunda dünyanın önde gelen kömür üreticilerinden biri haline gelmiştir. Ayrıca, demir cevheri, bakır ve petrol doğal kaynaklar, sömürü şeklinde elde edilmiştir. Ağır sanayi tarafından üretilen üretici mallar ve ara mallar da tüketim malları endüstrisinde seri üretim sisteminin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak sermaye ve kaynakların kullanımı Amerikan üretim sistemindeki emek girdisinden çok daha önemli olmuştur. (Wright, 1990:656)

Maliyetleri azaltma çabaları şirketleri dikey ve yatay entegrasyon yoluyla ölçek ve kapsam ekonomileri elde etmek için bilimsel yöntemleri uygulamaya itmiştir. Ölçek ekonomileriyle birlikte şirketler, birim üretim maliyetini düşürmek için dikey entegrasyonu yani, hammadde elde etmekten son ürünün dağıtımına kadar şirketin tüm üretim sürecini devralma politikasını kullanmaya başlamışlardır. Kapsam ekonomileri ile birlikte ise, yoğun üretimden korunmak ve rekabeti sınırlandırarak piyasayı kontrol etmek için yatay entegrasyon yani, çeşitli ürün gruplarını takip etmek ve aynı tür ürünleri yapan şirketlerle birleşme veya bu şirketleri satın alma politikasını kullanmaya çalışmışlardır. Ancak dikey ve yatay enregrasyonla oluşturulan kümeler, 1890'da kabul edilen Sherman Antitrust Yasası'nın da etkisiyle tekelleşmeye yol açmamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kurumsal rekabet, pazarın belirli bir sektörünün kontrolü için iki veya üç güçlü şirket şeklinde oligopolist hale gelmiştir. Bu acımasız rekabette hayatta kalmak için şirketler sürekli olarak üretime, pazarlamaya ve bu ikisini denetleyen yöneticilere yatırım yapmak zorunda kalmışlardır. Bitmeyen rekabet Amerikalı şirketleri "üç yönlü yatırım" yapmaya ve örgütsel yeteneklerini geliştirmeye zorlamıştır. Amerikan şirketleri, geniş kapsamlı üretim sisteminin erdemli döngüsünü sürdüren teknolojik yenilikleri arttırmaya devam ederken, yeni hammaddeleri, üretim süreçlerini, makineleri ve ürünleri merakla araştırmışlardır. (Chandler, 1994:14-31)

Teknolojik yenilikler sadece büyük işletmelerde gerçekleşmemiştir. Endüstri Devrimi sırasında İngiltere'deki teknolojik gelişme çok sayıda zanaatkar işçisinin, girişimcinin ve amatör mucidin deneysel olarak kontrol edilmesine dayanmıştır. On

dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'ndeki teknolojik ilerlemede de mucitlerin çabaları yardımcı olmuştur. Thomas Edison gibi profesyonel mucitler, kendilerini belirli alanlara değil bir bütün olarak sanayiye adadıklarından sık sık yeni icatlar çıkarmışlardır. Çabaları sayesinde, on dokuzuncu yüzyılın sonlarındaki Amerikan endüstriyel teknolojisi dünyanın en gelişmiş teknolojisi olmuştur. Bu durum, büyük Amerikan şirketlerinin on dokuzuncu yüzyılın sonlarında kendi araştırma enstitülerini kurdukları ve bu kurumlardaki araştırmalara büyük miktarda sermaye yatırmaya başladıkları bir sistem yaratmıştır ve şirketler ve üniversitelerdeki Ar-Ge, ABD'nin teknolojik üstünlüğünü daha somut hale getirmeye başlamıştır. (Wright ve Nelson, 1992: 1931-1933)

ABD'nin, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, imparatorluk yarışına katılmayı çok uzun süre reddettikten sonra, genişlemeci hırsları barındırmasının birkaç nedeni vardır. Frederick Jackson Turner'ın "sınırın sonu" olarak ifade ettiği şekliyle, ABD'nin Kuzey Amerika'daki genişlemesi 1890'larda sona ermiştir. Ekonomik düzeyde, sınırın sonu, bölgesel sanayinin sağladığı pazarlara, toprağa ve kaynaklara bağımlı olamayacaklarından endişe duyan Amerikalı sanayiciler için sıkıntılı bir gelişme olmuştur. Bu sanayiciler on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında dış pazarlara ilgi duymaya başlamışlar ve Avrupa ülkeleri arasında sınırın ve sömürge rekabetinin sona ermesi girişimcileri ve bazı politikacıları Amerikan hükümetini daha agresif bir yabancı politikasını benimsemeye teşvik etmeye itmiştir. 1904'te, ateşli bir genişlemeci olan Theodore Roosevelt, Roosevelt Corollary ile Monroe Doktrini'nin bir adım ötesine geçmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin, bölgesel istikrarı ve Amerikan ekonomik çıkarlarını korumak için, Batı Yarımküre'deki ulusların iç işlerine gerektiğinde zorla müdahale etme hakkını sakladığını açıklamıştır. Aşırı genişlemeciliğe kuşkuyla yaklaşan Wilson bile, ABD'nin Orta ve Güney Amerika'daki devletler üzerinde bir etki yaratması gerektiği konusunda en ufak bir şüphe duymamıştır çıkmıştır. Genişlemeye yönelik desteğe rağmen, Amerikan dış politikası, Orta ve Güney Amerika'daki tüicaret etkisini korumak ve Avrupa'daki agresif sömürge genişlemesinin tam tersi olan Çin gibi Asya pazarlarına eşit erişimi sağlamakla sınırlı kalmıştır. Bu tutarsızlığın olası nedeni, Amerikan geniş üretim sisteminin sömürge gerektirmemesidir. Geniş kapsamlı üretim sistemi erdemli bir döngüdeyken sürekli teknolojik yenilik üretim endüstrisini daha rekabetçi hale getirmektedir. Bu durum, devletin pahalı ve zahmetli koloni edinme

abalarından ziyade ticari kazanca odaklanmasını mantıklı kılmıştır. ABD'deki iç pazar, geniş kapsamlı üretim sistemini sürdürmek ve geliştirmek için yeterince büyüktür. Bu şartlar altında Amerikan Hükümetinin, ittifaklar ağıyla Avrupa'daki ihtilaftan uzak kalması makul olmuştur. Avrupa, 1900'lerin başında savaşın eşiğine geldiğinde, Amerikan hükümeti katı bir tarafsızlık politikası sürdüreceğini açıkça belirtmiştir. Ancak savaş uzadıkça, ABD'nin tarafsızlığını sürdürmesi giderek daha zor hale gelmiştir. ABD, 1917 Nisan'ında Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Birinci Dünya savaşı muazzam ölçekte harcamalar gerektirmiştir ancak aynı zamanda Amerika'nın geniş kapsamlı üretim sisteminin bir sonraki seviyeye gelmesi ve ABD'nin dünyanın tartışmasız ekonomik lideri haline gelmesi için bir fırsat olmuştur. ABD'nin statüdeki ani yükselişinin bir nedeni, savaştaki diğerkülkelerden daha az zarar görmesidir. Savaşın sonucu, birkaç Avrupa gücünün varlığını tehdit etmiştir. Kaybedenler sakatlayıcı kayıplar ve ağır tazminatlar altında ezilirken, kazanan İngiltere ve Fransa gibi kükeler uzun savaş yıllarında enerjilerini tüketmişlerdir. (Daeryoon ve Kim, 2017:219-222)

Avrupalı güçler tüm dikkatlerini savaşı sürdürmeye odaklarken, Amerikan geniş üretim sistemi görölmemiş bir patlama yaşamıştır. 1913 yılında zaten İngiliz ve Alman rakiplerinin önünde olan Amerikan imalat sektörü, 1914'te küresel üretimin %36'sını oluşturmuştur. 1920'de ise bu oran %42'ye yükselmiştir. ABD'nin nominal GSMH'sı 1914 ve 1920 yılları arasında neredeyse iki katına çıkarak 46 milyar dolardan 87,2 milyar dolara yükselmiştir. (Gordon ve Balke, 1989:85)

ABD'nin değişen statüsü sermaye piyasasında da belirginleşmiştir. 1. Dünya Savaşı başladıktan sonra, İngiltere ve diğerk savaşçı kükeler, savaş malzemesi satın almak için ihtiyaç duydukları dolarları ellerindeki tahvilleri ve diğerk menkul kıymetleri tasfiye ederek sağlamışlardır. Ayrıca New York sermaye piyasasında fon yaratmışlardır. Sonuç olarak ABD, net sermaye ithalatısından net sermaye ihracatçısına dönüşmüştür .Ayrıca bu süre zarfında, taksit planı gibi çeşitli tüketici programları tamamen uygulanmaya başlanmış ve dayanıklı tüketim malları sektörüne üç yönlü yatırımın genişlemesi, bu malları daha ucuza tedarik etmeyi mümkün kılmıştır. Sonuç olarak, dayanıklı tüketim malı satın alımları, 1922-1929 yılları arasında yılda ortalama %8,3 oranında artarken, bu dönemde GSMH büyüme oranının neredeyse iki katı olarak gözlenmiştir. Artan

tüketim nedeniyle, ABD'deki üretim 1921-1929 yıllarında neredeyse iki katına çıkmıştır. (Eicengreen, 2000:475-479)

ABD'deki düşük faiz oranları, Avrupa'daki finansal taleple karşılaşmıştır. Aynı zamanda ABD'ye tazminat ödemeleri ve borç ödemeleri yapılmasıyla küresel sermaye 1920'lerde ABD'de birleşmeye başlamıştır. Avrupa'daki yüksek faiz oranları nedeniyle Birleşik Devletler'e yapılan yatırımların faizi, tüketimin teşvik edilmesi, tazminatlar ve borçların geri ödenmesi yoluyla ABD'ye geri dönmüştür. Ancak sermaye girişi sağlıklı yatırım seviyelerini aşmış ve spekülasyona girmiştir. ABD'nin GSMH'sı 1920'lerde %59 oranında büyürken, Dow Jones Endeksi %400 oranında artmıştır. Ekonominin aşırı ısınması endişesi, Merkez bankasının tasarruf tedbirleri uygulamaya başlamasına neden olmuştur ve 1928'in ilk yarısında iskonto oranı yükseltilmiştir. Buna rağmen, Wall Street'teki hisse senedi fiyatları bir sonra artmaya devam etmiştir. Hisse senedi fiyatları Eylül 1929'a kadar doruğa ulaşarak aniden batmıştır. Borsadaki çöküş sonraki yıl bir dizi bankanın çökmesine ve imalat sektöründe daralmaya neden olmuştur. (Gordon, 2004:402)

Finansal krizin yayılması ve reel ekonomideki gerilemenin ciddileşmesiyle birlikte, İngiltere dahil olmak üzere bir dizi ülke altın standardını bırakmıştır ve paralarının değerlerini düşürmüştür. Ancak Amerikan politika yapıcılar krize müdahale etmeyerek, istihdam ve üretimin iyileşmesi durumunda altın standardına devam edilmesi gerektiğine inanmışlardır. Nihayetinde ABD'de 1933'te altın standardını terk etmek zorunda kalmıştır. Büyük Buhran'ın sonrası ABD için toparlanmak zor olmuştur. İşsizlik %10'un altına uzunca bir süre düşürülememiş ve 1937'de bile sanayi üretimi 1929 seviyelerine geri dönememiştir. 50. 1941'de başlayan ekonomik iyileşme, Avrupa'dan savaş zamanındaki talep nedeniyle güçlenmiştir. Bu durum 1941'de reel GSMH'nın artışınının %81'inin savaş kaynakları üretmekle bağlantılı federal hükümet politikalarından kaynaklandığı gerçeğiyle açıklanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri savaşa katılmaya karar verdikten sonra, savaş rejimi ekonomik toparlanmanın yarısından fazlasını oluşturmuş ve etkili bir şekilde tam istihdam sağlanmıştır. (Vernon, 2009: 857)

Savaş hem mal hem can kaybına neden olmuşsa da Amerika'ya yaygın üretim sistemi için benzeri görülmemiş bir fırsat sunmuştur. Bu durum ise çelik endüstrisindeki

gelişmelerle açıklanmaktadır. Avrupa'daki savaşın oatlak vermesinden sonra, cephane ve diğer Amerikan mamul mallarına olan talepte belirgin bir artış olmuş ve mevcut çelik üretim tesisleri bu talebi karşılayamamıştır. 1941 yılında çelik endüstrisi, 13 milyon ton çelik üretme kapasitesine sahip tesislere 1,2 milyar dolar değerinde yatırımı kabul etmişlerdir. Bu yatırımların en büyük yükünü federal hükümet üstlenmiştir. (Collins, 2000: 11-12)

Savaş ayrıca teknolojik yenilikler için fırsat sağlamıştır. Savaş evde gerçekleşmediğinden, Birleşik Devletler diğer savaşan ülkelerde olduğu gibi endüstriyel tesislerin yıkımına uğramamıştır. Bunun yerine federal hükümetin gönülden desteklemesi ile özel sektörlerde ve üniversitelerde, insan sermayesi ve Ar-Ge yatırımında normal bir zamanda görülmesi mümkün olmayacak oranda bir artış olmuştur. Bu durum, 130 000 kişilik bir işgücüne ve 2 milyar dolarlık bir bütçeye sahip olan Manhattan Projesi ile örneklendirilebilir. Federal hükümetin 2. Dünya Savaşı sırasında Ar-Ge'ye yaptığı büyük yatırım önemli bir emsal teşkil etmiş ve savaştan sonra bile, Ar-Ge yatırımı ABD'nin küresel üstünlüğünü korumasına yardımcı olmuştur. Hava kuvvetleri üstünlüğünün belirleyici bir etkisi olan 2. Dünya Savaşı'nda, ABD Ar-Ge çalışmaları neticesinde bu alanda da üstünlüğünü ispatlamış ve savaş sonrasında da Amerikan Havacılık Endüstrisi hakim konumunu korumayı başarmıştır. (Rosenberg ve Mowery, 2000:820-823)

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD, imalat sanayiinin üretkenliği açısından Avrupalı rakiplerine göre kesin bir avantaj elde etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan Büyük Buhran'a kadar Amerikan imalat sektörünün üretkenliği istikrarlı bir şekilde artmıştır. Amerikan imalat sektörünün üretkenliği ve üretken kapasitenin gelişimi, Büyük Buhran'ın uzun yıllarında geçici bir gerileme yaşamıştır ancak İkinci Dünya Savaşı, Amerikan üretim kapasitesinin bir sonraki seviyeye ilerlemesi için bir avantaj yaratmıştır. Sanayi toplumunda savaş, bir devletin üretken kapasitesini tam olarak harekete geçirmesini gerektirmiş ve ABD kendi topraklarında herhangi bir doğrudan fiziksel zarar görmeden üretken kapasitesini geliştirebilmiş bir ülke olarak tam olarak uluslararası hegemonik bir güç haline gelmiştir. ABD'nin Büyük Buhran'daki deneyiminin gösterdiği üzere, ABD ve Avrupa'nın üretken kapasite eşitsizliği yalnızca ABD'nin ekonomik hegemonyasını güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda

istikrarsızlığa da neden olmuştur. Amerikan üretim sektöründeki üretken kapasitenin artması, büyük iç pazara dayanmış olsa da, üretken kapasite iç pazarın onu emme kabiliyetinin ötesinde artmıştır. Bu nedenle, ABD'nin Avrupalı rakipleri dahil olmak üzere denizaşırı pazara dönmekten başka çaresi kalmamıştır. Deniz aşırı pazarın gelişmesi içinse savaşın neden olduğu yaraların çabucak iyileşmesi gerekmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uzun süren koruma ve gelenekçilikten kopmuş ve serbest ticaret çağına girmiştir. Bu durum ABD'nin uluslararası rolünü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değiştirmiştir. (Daeryoon ve Kim 2017:232-233)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan planının en önemli bileşenleri, Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden kaosun önlenmesi ve ABD'nin öncülüğünde entegre bir dünya ekonomisi oluşturulmasıdır. Savaşlar arası dönemde, uluslararası standartlardaki altının çöküşü, ödemeler dengesinin bozukluğu ve bir korumacılık sisteminin ortaya çıkması sonucu oluşan parasal sistemdeki istikrarsızlık görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise küresel ekonominin istikrarlı bir para sistemi, serbest ve açık ekonomiler ile serbest uluslararası yatırımların temeli üzerinde yeniden inşaata ihtiyacı vardır. Roosevelt yönetiminde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Cordell Hull'a göre, bu durum, ABD'nin savaş sonrası politikasının ilk önceliğinin çok taraflı serbest ticaret sisteminin geri kazanılması gerektiği anlamına gelmiştir. Ticaretin ikili anlaşmalar yerine çok taraflı bir sistemle genişletilmesinin nedeni, savaşın harap ettiği Avrupa'daki ticareti teşvik ederken aynı zamanda dünyadaki belli başlı ülkelerin karşılıklı bağımlılığını artırma şansını en aza indirmektir. Bu yeni uluslararası düzenin Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde şekillenmesi ve Amerikan ekonomisinin çıkarlarına tabi olması gerektiği düşüncesi II. Dünya Savaşı'nda erken bir noktada dile getirilmiştir. (Daeryoon ve Kim, 2017:233-234)

Savaş sonrası küresel ekonomi için Amerikan planının şekillenmesiyle birlikte, Birleşik Devletler'deki politika yapıcılar, istikrarlı bir hammadde tedarikini güvence altına almak ve imalat sektörünün sürekli büyümesini sağlamak için izolasyonculuğa geri dönülmemesi gerektiği hususunda netleşmiştir. Savaş sonrası küresel ekonomik düzen hakkında müzakerelerde bulunan Amerikan Hazine Bakanı White ve İngilizli iktisatçı Keynes çok geçmeden, küresel ekonominin istikrarı için istikrarlı bir

uluslararası para sisteminin gerekli olduğu konusunda hem fikir olmuşlardır. Ancak bunun altın olup olamayacağı konusunda tartışmaları kitlenmiştir. White ve Keynes, 1944'ün başlarında bu konuyla ilgili bir anlaşmaya varmışlardır. Anlaşmalarına göre, Amerikan Doları sabit bir fiyat üzerinden altına bağlanacak ve diğer ABD dışındaki ülkeler, kendi paralarına dolara göre fiyat saptayacaklardır. (Frieden, 2006: 255-257)

Uluslararası para sisteminin yanı sıra, ABD'nin savaş sonrası planının bir diğer önemli yönü de uluslararası yatırım ve uluslararası ticaret olmuştur. White ve Keynes, özellikle demiryolları ve imanlar gibi altyapıya yönelik büyük yatırımlarla, savaşın tahrip ettiği Asya ve Avrupa'daki çeşitli ülkeleri yeniden inşa etmek için büyük miktarda sermaye ihtiyacı olacağını öngörmüştür. White ve Keynes'in önerdiği çözüm, Dünya Bankası olarak bilinen Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma bankasını oluşturmak olmuştur. Dünyanın dört bir yanındaki önde gelen devletlerin siyasi desteğiyle, Dünya Bankası, sermaye artırımı yaparak ve bu fonları büyük sermaye yatırımları gereken devletlere tedarik ederek uluslararası yatırımı teşvik etmelidir. (Frieden, 2006: 258)

Uluslararası para sistemindeki ve uluslararası yatırımlardaki bu atılımlar, Temmuz 1944'te imzalanan Bretton Woods anlaşmasıyla resmileştirilmiştir. Tarife Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile de savaş sonrası ticaret rejiminin temel çerçevesi belirlenmiştir ve GATT 1947 baharında yaklaşık 20 imzacı devlet ile yürürlüğe girmiştir. (Daeryoon ve Kim, 2017:235)

2.3.1. ABD Doları

Amerikan Devrimi sırasında, Amerikan sömürgecileri, savaşı finanse etmekte ciddi anlamda zorlanmışlardır. Sömürgecilerin savaş için ödeme yapabilmelerinin tek yolu kağıt para basmaktır ve sömürgeciler 1775-1779 yılları arasında 225 milyon kıta doları basmışlardır. Bu durum ise enflasyona sebep olmuştur. Savaşın ateşlenmesiyle, basılan kıta dolarının artması enflasyonu şiddetlendirmiştir. Bağımsızlıktan sonra bile, Amerikan ekonomisinin toparlanması yavaş olmuştur. 1805'te kişi başına servet seviyesi, 1774'tekinden %14 daha düşük seyretmiştir (Daeryoon ve Kim, 2017: 180-181).

Anayasanın onaylanmasından sonra, ekonomik sorunların çözümüne odaklanılmasıyla Tarife Yasası kabul edilmiş ve Hazinesin ilk sekreteri Hamilton

ülkenin ekonomik düzelmesi için bir dizi tedbirler almıştır. Devletin ve bireylerin çok fazla para ihracı yapmasını önlemenin ve ekonomik faaliyeti teşvik etmek için yeterli para ve kredinin sağlanmasının acil olduğunu düşünen Hamilton, çözümün uluslararası bir banka kurmak olduğuna inanmıştır. Yine Hamilton öncülüğünde, 1792 yılında Para Çekme Yasası kabul edilmiştir. Bu yasa resmen Amerikan hesap birimi olarak doları kabul etmiştir. Yasayla birlikte Jefferson'un "para biriminin ondalık sisteme göre sentlere bölünmesi" önerisi de kabul edilmiştir. Bu uygulama, İngiltere'de kabul edilmesinden 179 yıl önce Amerika'da uygulamaya girmiştir. Ek olarak bu yasaya göre dolar resmi olarak bimetalisttir ve 371.25 gümüş veya 24,75 altına eş değerdir. Böylece para basımı pratikte gümüşün çok fazla değer bulduğu 15:1 olarak belirlenmiştir. Bimetalizme ilişkin bu karar, tek bir metale güvenmenin yetersiz dolaşım durumunun sürmesine yol açması endişesi ile uygulanmıştır. Tüm yabancı paralar, Amerikan madeni paralarının dolaşıma girmesinden itibaren üç yıl içinde yasal statüsünü kaybetmiştir. Ayrıca madencilikle ilgili herhangi bir imtiyaz ücreti talep edilmeden Philadelphia'da ulusal bir darphane inşa edilmiştir. 1794'te altın, gümüş ve bakır madeni para basımına başlanarak, yasal olarak sağlam ve yeterli para arzı sağlamayı garanti eden bir sistem kurulmuştur. (Davies, 2002:469-471)

Hamilton, Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk Bankası için iddialı ve ileri görüşlü önerilerini açıkladığında, bazı hedefler belirlemiştir. İlk olarak, yeni bankanın en başından itibaren mevcut üç bankaninkinden daha büyük olmasını ve böylece gücünü hızlı ve etkin bir şekilde kullanabilmesini istemiştir. İkincisi, bankanın ekonomik büyümeyi teşvik etmesini beklemiştir. Üçüncüsü ticari bir banka olarak hareket etmesinin yanı sıra devlet bankası olarak hareket etmeli böylece Birliği güçlendirmelidir ve devlet menkul kıymetlerinin kredi düzeyini iyileştirmeye yardımcı olmalıdır. Son olarak, sağlam temelli bir not sorununu çözmek için, güvenli bir artış gözeterek taleplere cevap vermelidir. Hamilton'un teklifleri Aralık 1791'de yürürlüğe girmiştir. Tekliflerinin yürürlüğe girmesinden sonra, karar şiddetli bir şekilde tartışılmıştır. (Davies, 2002:473-474)

Bankanın başarılı faaliyetlerinden sonra dahi tartışmalar son bulmamıştır. Muhalefetin aşırı ve geniş yankı bulan görüşü bütün bankaların kötü olduğu yönünde olmuştur. Onlara göre bankalar, değersiz kağıt paralar basarak

yeomenleri ve diğer güvenilir vatandaşları kendilerini aşmak için teşvik etmişler, sonunda topraklarını ve mülklerini iflas fiyatlarla bir çoğu yabancı ortaklara sahip bankalara ve zenginlere satmaya zorlamışlardır. Yanı sıra bu uygulamalarla Birliğin anayasal yetkilerinin aşıldığına dair düşünceler güç bulmuştur. Banka'nın başarısı bu tür dogmatik inançlar karşısında yetersiz kalmış, konu meclise taşınmış ve Banka kapanmıştır. Ancak bir devlet bankası ve federal bir parasal iktidar davası gerekliliği fikri hayatta kalmış ve beş yıl içinde yeni bir merkez bankası kurulmuştur. Yeni banka, Nisan 1817'de Philadelphia'daki merkez ofisinden çalışmaya başlamıştır. İkinci banka, bir devlet bankası olarak görev yaparak, kısa sürede artan uzmanlığıyla dış drenajı engellemiş ve bu sayede iç kasılmaları da kontrol altına alarak, kendisini döviz piyasasında en büyük operatör olarak kurmuştur. İhtiyaç duyulan tek biçimli bir ulusal para birimini sağlayan banka, notları ülke genelinde sağlam bir değerle dolaşan tek kurum statüsüne erişmiştir ve yaratılan diğer tüm banknotlar, indirimlerle dolaşmak zorunda kalmıştır. Ancak 1828'de Andrew Jackson'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından, ikinci bankanın diğer bankalara karşı haklı sertliği kırılmıştır. Şubeleşme telaşına düşerek gevşeklik gösteren ikinci banka, yavaş yavaş ama kümülatif bir şekilde, kıskanç bankacıların, çaresiz borçluların ve popülist politikacıların etkisiyle daha önceki parasal ve anayasal çatışmalara benzer bir muhalefetine uğramış ve kapatılmıştır. Hassas bir şekilde düzenlenmiş bir bankacılık sisteminin umutları seksen yıl gibi bir süre için son bulmuştur. (Davies, 2002:475-479)

Toplam banka sayısı 1830 ile 1836 yılları arasında 330'dan 713'e yükselmiş ve İç Savaş öncesi 1861 yılında 1601 adet bankayla zirveye ulaşmıştır. Farklı ülkelerdeki farklı yasalar uyarınca faaliyet gösteren bu bankalar, kalitelerinde de büyük farklılıklar göstermiş ve piyasada not seli oluşmuştur (Markham, 2002:168). 1806 ve 1836 arasında hiç gümüş dolar basılmamasına rağmen, bu dönemde altın madeni paralar iç istifleme veya ihracat yoluyla kaybolma eğilimine girmiştir. 1834 yılında yapılan ve 1837 yılında küçük değişimlere uğrayan Coinage Kanunu ile 1792'de kurulan 15:1 para basımı oranı 16:1 olarak değiştirilmiştir. Bu değişim, altının para basımı aracı olarak kullanımına teşvik oluşturmuş, dolaşımdaki gümüş miktarının kayboluşunu hızlandırmıştır (Markham, 2002:147). J.W. Marshall'ın 1848'de California'da altın bulmasını izleyen on yılda California, ev ve ihracat için 500 milyon doların üzerinde altın üretmiştir. 1850-1860 yılları arasında Amerika'da ev için 400 milyon dolarlık

altın para basılmıştır ve bu 1793'ten beri hiç görülmemiş bir altın para miktarı anlamına gelmektedir. (Markham, 2002:180,199) Uygulamada, ABD altın bir standarda yönelmiştir. Ayrıca, 1851 yılında Avustralya keşifleri tarafından şişen dünyanın altın para stoğu 1851'de 144 milyon sterlinden, 1861'de 376 milyon sterline yükselmiştir. ABD'de ve dünyanın geri kalanında bu büyük artış, bankacılık sistemini tersine çevirmiş, evrensel olarak kabul edilebilen bu katlı artış, bankaların banknotlarını mevduatlarını ve kredilerini daha güvenli hale getirmiştir. Amerika'nın başınış finansal yapısı bir coğrafi tesadüf sonucu, en yüksek kalitede büyüyen bir para tabanı ile bolca tedarik sağlamıştır. 1848'den itibaren dokuz yıl boyunca, altındaki muazzam artış, kaliteli paranın teşvik edici gücünün tarihteki en net örneklerinden birini vermiştir.İş dünyası ve özellikle bankacılığa duyulan güven, bu altın temel üzerine aşırı bir kredi yapısını oluşturmuş ve 1857 yılının sonbaharında tarihteki ilk gerçek dünya krizini başlatmıştır (Markham, 2002:201-203).

Bu kriz Amerikan ve özellikle İngiliz olmak üzere Avrupalı ekonomiler arasındaki bağlantılara dikkat çekmiş ve ABD'nin ekonomik kalkınmasının yalnızca kendi arz kaynaklarına bağlı olmadığını gözler önüne sermiştir. 1850-1857 yılları arasında Amerika'ya 300 milyon dolarlık yeni yabancı sermaye gelmiştir.1853 yıllarının verileri, ABD'nin menkul kıymetlerinin yüzde 58'i, ABD devlet menkul kıymetlerinin yüzde 46'sı ve demiryolu tahvillerinin yüzde 26'sı yabancılara aittir. Bu nedenle kilit alanlarda Amerikan tasarruflarını ve yatırımlarını desteklemesinin yanısıra İngiliz bankacıları da büyük miktarda işletme sermayesi ve ticari kredi sağlamıştır. Bu nedenle Amerikan ticari bankalarıyla yakın kişisel ilişkiler kuran özellikle Barings, Rothchilds, Brown Shipley, Morgans ve 3W'ler (Wilson,Wiggin ve Wilde) olmak üzere İngiliz bankaları krizin çözülmesine yardımcı olmuştur. Bu nedenle 1857 krizi dramatik olmasına rağmen,krizin kalıcı hasarı az olmuştur. (Davies, 2002:472; Markham, 2002:207-214).

Yoğun politik rekabet ve sert finansal rekabet 1957 krizinin gösterdiği gibi, 1861'den 1913'e kadar yarım yüzyıl boyunca ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlanmış, bu sırada ABD nihayetinde merkez bankacılığının faydası olmadan bir dünya gücüne dönüşmüştür. Ülkenin bankacılık sistemi geliştikçe, hem mutlak hem de göreceli olarak, New York şehrindeki rezerv yoğunluğu artmıştır. 1870 yılında tüm ulusal

banka rezervlerinin yüzde 40'ı burada bulurken, 1900 yılına kadar tüm ülkenin bankalarının çok daha büyük toplam rezerv mevduatının dörtte üçü New York şehri bankası tarafından yapılmıştır. Bu paranın çoğu, doğrudan ya da dolaylı olarak, araçlar ve yatırım ortakları aracılığıyla borsaya yatırılmıştır. Artan yatırım işiyle ilgili olarak, 1896'da New York borsasını Wall Street'te oluşturmak üzere rekabet eden komisyoncular bir araya gelmiştir. Bu borsada 1898'de yalnızca yirmi sanayi şirketi kote edilmiştir ancak 1905'te seksen beş kişi listelenmiştir. 1900'lerin başında, "tröstlerin babası" Charles R. Flint gibi profesyonel destekçiler tarafından teşvik edilen bir birleşme çılgınlığı, hızla büyüyen bu banka mevduatlarını emen yatırım güveni hareketinde bir patlamaya neden olmuştur. Bankalar ortak bir savunmayla bir araya gelerek ödemeleri kısıtlamışlar ve mevduatları nakde çevirmeyi reddederek mevduatları bankacılık sistemi içinde ancak devredilebilir hale getirmişlerdir. Böylece 1898'de bir milyar dolarlık sermaye değerine sahip doksan sekiz tröstten, 1904'te toplam altı milyar dolarlık sermayeye sahip 234 tröste bir büyüme gerçekleşmiştir ve bu hareket 1907'ye kadar sürmüştür ve bu durum ekonomi ve ticaret üzerinde negatif sonuçlara sebep olmuştur (Davies, 2002:487-502).

Mayıs 1908'de Kongre toplanarak "esnek para birimine" doğru ilk büyük adım olan Aldrich-Vreeland Yasasını geçirmiştir. Acil bir önlem olarak, geçici para birimini düzenleyebilmek için Ulusal Para Birlikleri kurulması için en az on ulusal bankanın bulunduğu grupları etkinleştirmiştir. Yasa ile dokuz temsilci ve dokuz senatör ile ulusal para komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyon, çoğu yabancı bankacılık sistemi çalışmaları içeren yirmi dört ciltte yayınlanmış kırk iki ayrı rapor yayınlamıştır. Toplamda, tarihte görülen en kapsamlı para ve bankacılık soruşturmasını oluşturmuşlardır ve kongrenin karar vermesi beş yıl sürmüştür. Rezerv sistemi, 23 Aralık 1914 tarihinde başkan Wilson tarafından "Federal Reserv Act" ın imzalanmasıyla hayata geçirilmiştir. Bunun sistemin amacını: "federal rezerv bankalarının kurulmasını sağlamak, esnek bir para birimi oluşturmak, ticari kağıdı reeskont etmek için bir araç sağlamak ve daha etkin bir denetim sağlamak" olarak nitelendirmiştir. "Federal Reserv Act'e göre 12 tane Federal Rezerv bankası kurulacak ve bu bankalar aynı zamanda bulundukları bölgelerin ticari bankaları olacaktır . Her

federal rezerv bankası, yerel il adamları ve Washington'daki ana kurul arasındaki kontrol dengesini içeren dokuz üyeli bir kuruldandır. Bu şekilde, her rezerv bankası ülke çapında bir sisteme entegre bölgesel ve yerel bir kurum haline gelecektir (Davies,2002:503-505; Yılmaz ve Alganer, 2014:62).

1914'ten 1928'e kadar geçen süre zarfında, yerel ekonomik taleplerin büyük ölçüde politika belirleme aracı olduğu bölgesel bir yapı olarak bankacılık sistemi kurulmuştur. New York federal rezerv bölgesi, en büyük limanları, en yoğun bankacılık merkezi ve ABD'deki en büyük yerel ve uluslararası para piyasasıyla ülkenin en önemli ekonomik bölgesi olmuştur. New York hem özel hem de devlet güvenli işlemlerde en büyük sermaye piyasasına sahiptir. Böylece New York Federal Rezerv Bankası, New York'ta olanların deneyimi yoksun diğer rezerv bankalar için menkul kıymet satın alan bir aracı olarak hareket etmeye başlamıştır. ABD'nin 1917'de savaşa girmesinden sonra devlet tahvilleri muazzam bir şekilde artmıştır ve ulusal borç 1916'da yaklaşık 1 milyar dolardan 1920'de 25 milyar dolara yükselmiştir. Bu durumda New York bankasının göreceli gücünü artırmaya hizmet etmiştir. 1929 yılında New York Bankası'nın batmasından sonra New York'tan başlayarak diğer Avrupa ülkelerine sıçrayan bir ekonomik buhran yaşanmıştır. Buhrana sebep olan nedenler araştırıldığında, sorunun tek bir nedene bağlanamadığı görülmektedir (Turan, 1980:62-63).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'da yaşanan tarım açığını kapatmak üzere üretime geçen Amerika, savaş sonrası da bu politikasını sürdürmüş ve tarımdaki bu üretim fazlası dünya piyasalarında hammadde ve gıda mallarının fiyatlarını düşürmeye başlamıştır. Bu deflasyonist eğilimin sebebi olarak birçok ülkenin paritelerini itibar sebebiyle savaş öncesi seviyede kararlı kılması gösterilebilir. Savaş sonrası ülke içi fiyatların artmış olması savaş öncesi koşulların tekrar geçerli olmasını zorlaştırdığından örneğin İngiltere deflasyonist para politikası izleyerek paranın değerini 1914 paritesine eşit kılmıştır ve bu uygulama üretimin daralmasına yol açmıştır. İngiltere'ye ek olarak dünya ekonomisinde önemli yer tutan Almanya, Fransa ve Belçika gibi ülkelerin de deflasyonist politikalar izlemeleri, krizin büyümesini kolaylaştırmıştır. İzlenen politikalar sonucu ülke içi fiyatlar istenilen seviyeye düşmemiş bunun yanında kalkınma hızları ve iş hacimleri daralmıştır. (Turan, 1980:63-64)

1929 Büyük Buhran'dan önceki altı yıllık dönemde finansal işlemlerde yaşanan aşırı hareketlilik sebeplerden biri olarak gösterilmektedir. Denetimsizlik ve bir bankanın kredi verme hususunda sınırlarını belirleyen bir bankacılık kanunun olmayışı dolayısıyla usulsüzce toplanan menkul kıymetler ve bu menkul kıymetlerin New York borsalarında işlem yapması finansal piyasaları kırılganlaştırmıştır. Aynı zamanda devletin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeyde olmasına ilişkin hakim görüş neticesinde monopoller artmış, fiyatlar ve üretim rekabetin olmayışından olumsuz etkilenmiştir. Tüm bunların yanında ABD başkanı Herbert Hoover'ın alacaklarını altın olarak tahsil etmedeki ısrarı dünya toplam para arzını kısıarak, dünyadaki reel sektörlerin dar boğaza girmesine ve ticaretin daralmasına neden olmuştur. 24 Ekim 1929 Perşembe günü New York borsası çökmüş ve dört milyar dolar kaybetmiştir. Borsada başlayan çöküş kısa sürede fabrikalar, aracı kurumlar ve ticarethanelere sıçramıştır. (Ay ve Uçar 2015:13)

Depresyonun diğer ülkelere sıçrama eğilimi göstermesi üzerine dikkatler ticari ilişkilerin bu baskılar altında nasıl sürdürülebileceği etrafında toplanmıştır. Batı Avrupa'nın ileri gelen ülkeleri krizi atlatabilmek için merkez bankaları aracılığıyla iş birlikleri geliştirmişlerdir. Ancak fiyatlardaki ve gelirlerdeki düşüşün önüne geçilememesi ile birlikte altına bağlı paralara duyulan güven bir kez daha sarsılmıştır. Buhran ikinci aşamasında uluslararası bir para sorununu ortaya çıkarmıştır. 1931 yılının başlarında Viyana'nın en büyük ticaret bankasının elindeki hisse senedi ve tahvillerin, durgunluk nedeniyle değer kaybedişinin kamuoyuna duyurulmasıyla bankaya yatırılmış kısa vadeli yabancı sermayeler geri çekilmiştir. Sisteme duyulan güven kaybı nedeniyle, Macaristan ve Romanya benzer süreçleri yaşadktan sonra sıra Almanya'ya gelmiştir. Aynı sene içinde döviz ve altın rezervlerinin tükenmesinden çekinen Almanya, sermaye çıkışını önleyemeyeceğini anlayarak kambiyo kontrollerine başvurmuştur. Almanya'dan sonra İngiltere'de karşılaşılan zincirleme tepkiler sonucu İngiliz sterlinin sarsılan değerini daha da kötüleştirmiştir. Yanısıra İngiltere'nin Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine tanıdığı borç tutarının bloke kalışı, bu karşılık Londra'da bulunan yabancı alacakların 407 milyon sterlin tutarında olması ve bu tutarın yalnızca %35'inin eldeki altın ile karşılanabiliyor olması krizin tırmanmasını hızlandırmıştır. Neticede İngiltere sterlinin dalgalanmasına izin vermiştir ve bu kararı müteakip Londra'yı rezervlerinin merkezi olarak belirlemiş ülkeler de

teker teker altından ayrılmış ve paralarını sterlinin değerine göre ayarlamışlardır. (Turan, 1980:66-68)

ABD'de de yabancı alacaklıların paralarını çekmeleri üzerine altın rezervlerinde yaşanan azalış karşısında, altın standardını korumak gayesiyle ABD reeskont oranını yükselmiş ve bunun sonucu olarak para arzı azalmıştır. Para arzının azaldıkça bankaların likitide talepleri artmış ve bu taleplerin karşılık bulamamasıyla iflaslar artmıştır. (Turan, 1980:68)

ABD'de 1932 başkanlık seçimi, altın standardını savunan ve başkanlığı döneminde uygulayan Hoover ile altın standardına karşı olan Franklin D. Roosevelt arasında geçmiştir. Seçilen Roosevelt'in ilk işi doları altın standardından çıkarmak olmuştur. "Reconstruction Finance Cooperation" adıyla kurulan bir kurum aracılığıyla piyasadan altın satın alınmış ve altının fiyatı hergün artırılarak dokuz ay içinde dolar, altın standardı uygulayan diğer ülkelere oranla yüzde kırk devalüe edilmiştir. Bu uygulamayla altının ons fiyatı 20,67 dolardan 35 dolara yükselmiştir. Bu politika ile Amerikan Banka sistemindeki kriz durdurulmuş ve kriz sonrası iyileşme süreci başlamıştır. (Savaş, 2010:73)

I. Dünya Savaşı sırasında ülkeler altın rezervlerini korumak amacıyla altın standardından uzaklaşarak kağıt paralarını altına dönüştürmemeye başlamışlardır. Savaş yıllarında bu ülkelerde büyük enflasyon yaşanmıştır. Savaşın bitmesinin ardından ülkeler 1926 yılına kadar altın standardına dönmek yerine esnek kur sistemi kullanmış ve bu dönemde birçok ülke hiperenflasyon sorunu yaşamıştır. 1926 yılında ekonomik sorunlara müdahale amacıyla altın standardı yeniden kullanılmak istenmiştir. Ancak mal fiyatlarının gereken düzeyin altında yada üstünde olması ödemeler bilançolarında fazla veya açık oluşturmuştur. Altın rezervlerinde açık olan ülkelerin parasal büyümelerini yavaşlatmaları, altın rezervleri fazla olan ülkelerin ise para politikalarını liberalleştirmesi gerekmiştir ve bu politikaların getireceği yüklerin endişesiyle devletler harekete geçmekte isteksiz davranmışlardır. Birçok ülke kendi ülkesinin çıkarları için döviz kurlarını manipüle etme politikasına başvurmuştur. Örneğin 1926 yılında Fransa, ekonomisini canlandırmak maksadıyla Frangını devalüe etmiş ve 1928 yılında döviz kabul etmeyeceğini sadece altın kabul edeceğini, 1931 yılında ise sterlini de kabul etmeyeceğini bildirmiştir. (Parasız ve Ekren, 2016:36; Doğukanlı, 2008:25)

Döviz gelirlerini büyük oranda yurtdışı yatırımlardan elde eden İngiltere, çevre ülkelerde oluşan krizlerden ciddi şekilde etkilenmiştir. Önce Latin Amerika ülkeleri borç ödemeyi durdurmuş sonrasında Avusturya, Macaristan ve Almanya yabancı yatırımlara faiz ödemesini yasaklamıştır. 1929-1931 döneminde İngiltere'nin ticaret bilançosu 60 milyon sterlin açık vermiş ve İngiltere sterlini devalüe etmek zorunda kalmıştır. Sterlinin daha da düşeceği beklentisiyle spekülâtörler ellerindeki sterlinleri satmışlar ve bu nedenle sterlinin değeri gerçekten düşmüştür. Bu düşüşlere daha fazla direnemeyen İngiltere 19 Eylül 1931'de sterlinin konvertibilitesine son vermiştir. Bu karardan sonra Avusturalya ve Güney Amerika ülkeleri altın standardından çıkmış, Avusturya, Almanya, Macaristan ve Kanada kontrollü bir sisteme geçmiştir. Bu gelişmeler olurken bütün dünyada banka iflasları salgını başlamış ve Amerika'da da binlerce banka aynı kaderi paylaşmıştır. (Savaş, 2010:74-75)

Altın standardının terk edilmesini izleyen dönemde, sabit ve esnek kur politikalarını kapsayan çeşitli deneyimler gözlenmiştir. Belirtilen çerçevede, ülkeler zincirleme bir şekilde ihracatı artırmak ve ithalatı azaltmak amacıyla parasını devalüe etmiştir. Ayrıca 1929 ve 1932 yılları arasında ithalatı düşürmeyi hedefleyen bir "tarife savaşı" yaşanmıştır. Fransa, ABD, İngiltere, İtalya, Avustralya, Almanya, Kanada ve Doğu Avrupa ülkeleri zincirleme bir şekilde ithalat tarifelerini artırmıştır. (Parasız ve Ekren, 2016:37)

Bu olaylar neticesinde, uluslararası para sistemi birbiriyle yarışan ve birbirine zarar veren üç parasal bloğa ayrılmıştır. Bunlardan birincisi İngiltere'nin Kanada hariç denizaşırı kolonilerini kapsayan "sterlin bloku", ikincisi dolara bağlı "dolar bloku", üçüncüsü Fransız frankına bağlı "altın bloku"dur. Almanya, İtalya ve Japonya gibi diğer birçok ülkede paralarının konvertibilitesini kaldırarak "kendine yeterlilik" politikasını izlemiştir. (Savaş, 2010:75)

Altın standardındaki ekonomi politikasının amacı dış istikrarın korunması olduğu için, altın standardından vazgeçilip iç istikrarın ön plana alınması, kapital giriş ve çıkışlarının etkileri belirsizleşmiştir ve çoğu defa istenmeyen sonuçlara neden olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan başka bir değişme uluslararası çekim merkezinin İngiltere'den Amerika'ya kaymış olmasıdır. Dünyanın yeni egemen gücü artık Amerika olmuştur ve sterlinin rezerv para niteliği kaybolurken, dolar dünyanın yeni rezerv parası olarak ön

plana çıkmıştır (Savaş, 2010:87). İşsizliğin yüksek oranda görüldüğü bu dönemde dünya talebini kendi ülkesinde tutma çabası dünya ticaret hacmini azaltmıştır. Bütün ülkelerin aynı anda devalüasyon politikası kullanması, bütün ülkeleri başladıkları noktaya geri döndürmüştür. 1930'lu yıllarda yaşanan rekabetçi devalüasyonlar nihayetinde döviz kurlarının serbestçe dalgalandığı bir sistemin ve devalüasyon kararlarının kolaylıkla alındığı sabit kur sisteminin uluslararası ticareti daralttığı bütün ülkeler tarafından kabul edilmiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı savaşan ülkeler bu noktadan hareketle yeni bir uluslararası para sisteminin oluşturulması konusunda Amerika'daki Bretton Woods kasabasında anlaşmaya varmışlardır. (Parasız ve Ekren, 2016:38)

Yeni bir parasal sistem yaratmak üzere Bretton Woods'ta yapılan toplantı 1 Temmuz 1944'de başlayarak 22 Temmuz 1944'te sonlanmıştır. Vural Fuat Savaş (2010:104) çok sayıda farklı görüşteki delegenin katılımına rağmen kısa sürede konferansın sonuçlanmasını, Amerika ve İngiltere'nin birlikte hareket etmesine ve kongreyi kendi hazırladıkları anlaşma metnine göre yönlendirmiş olmalarına bağlamıştır. Konferansta ABD'nin dolarına ve dolar aracılığıyla dolaylı yoldan altına dayalı bir parasal sistem üzerinde anlaşılmıştır. Geliştirilen sistem ABD ekonomisinin o dönemdeki göreceli üstünlüğünden dolayı ABD'nin istekleri doğrultusunda kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre ABD dolarını 1 ons altın 35 dolar oranından altına bağlamış, anlaşmayı onaylayan diğer ülkeler de paralarını sabit bir kurdan ABD dolarına bağlamışlar ve bu sabit orana "dolar paritesi" demişlerdir. Kurala göre üye devletler gerekli gördüklerinde paritelerini %10 oranında değiştirebilecektir. Dolayısıyla ABD doları bir değer standardı olmuştur. ABD Merkez Bankası, yabancı merkez bankalarına istedikleri zaman ellerindeki dolarla altın satın alabileceklerini taahhüt etmiştir. Üye ülkelerin merkez bankaları anlaşmadan sonra alacak ve borçları ölçmek, piyasaya müdahale etmek ve dış rezerv tutmak gibi işlemlerini doları kullanarak yapmışlardır. Ancak diğer ülkelerin dolar biriktirebilmeleri, ABD'nin ödemeler bilançosu açığı vermesiyle mümkün olmuştur. (Doğukanlı, 2008:25-26)

Bu toplantıda ayrıca Avrupa ekonomilerinin onarımı ve daha sonra da az gelişmiş ülkelerin gelişimini desteklemek üzere bir dünya bankası kurulması ve uluslararası mali ilişkileri düzenlemek amacıyla uluslararası bir para fonu kurulma kararı alınmıştır.

Toplantıda alınan kararla 1944 yılında Dünya Bankası ve 1946 yılında IMF (Uluslararası Para Fonu) faaliyete geçmiştir (Doğukanlı, 2008:26). 1930'lu yıllarda yaşanan olumsuzlukların itici güç olmasıyla kabul edilen "ayarlanabilir sabit kur" sisteminin sürdürülebilmesi için hükümetlerin yeteri kadar döviz kuruna sahip olması gerekmektedir. Konferansta bu soruna çözüm olarak IMF'nin son çare rolü görerek, ihtiyacı olan ülkelere borç vermesi kararlaştırılmıştır. (Savaş, 2010:107)

Bretton Woods Sistemi, altın döviz standardına yeniden bir dönüş gibi görünse de önceki örneklerinden iki önemli farka sahiptir. Bretton Woods Sisteminde bu sistemi destekleyecek geniş ve merkezi bir altın ve ulusal para rezervi mevcuttur ve sistemi yönlendirecek merkezi bir otorite olarak IMF görevlendirilmiştir. Yani önceki uygulamalardan farklı olarak sistemi koruyacak ve denetleyecek kurumlar mevcuttur. Nitekim IMF'ye üç önemli fonksiyon verilmiştir. Bunlardan birincisi döviz kurlarını, ulusal paraların konvertibilitesini ve bunlarda ortaya çıkabilecek değişimleri ayarlamasını içeren "düzenleyici" fonksiyondur. İkincisi ödemeler bilançosu açık veren ülkelere son çare borç veren olmasını içeren "finansal" fonksiyondur. Üçüncü fonksiyon ise döviz kuru, konvertibilite ve ödemeler dengesi ile ilgili sorunlar çıktığı zaman üye ülkelerle birlikte çözüm aramasını içeren "danışma ve yol gösterme" fonksiyonudur. (Savaş, 2010:111)

Amerika, Avrupa ülkelerinin rezervlerini arttıracak çareler üzerinde dururken, diğer yandan bu ülkeleri paralarını kendi aralarında konvertibl yapmaya teşvik etmiş ve bir ödemeler birliği kurmalarını istemiştir. Bu öneriye en güçlü muhalefeti İngiltere göstermiştir. İngiltere sterlinin zayıflığı nedeniyle Amerika'nın çok taraflı ticaret sisteminin yaratılması isteğine karşı çıkmış, Avrupa'daki ticaretin iki kanallardan yürümesini istemiştir. Ayrıca, ödemeler birliğinin gerçekleşmesi halinde Avrupalı devletlerin ellerindeki sterlini dolarla değiştirmek isteyeceklerinden çekinmiştir. Amerika'nın ısrarı ve 1949 yılında sterlinin geçirdiği krizden kurtulmasına yardımcı olması üzerine İngiltere ikna olmuş ve Avrupa ülkeleri 1950 yılında "Avrupa Ödemeler Birliği" (European Payments Union:EPU) adında iki yıllığına bir örgüt kurmuş ancak örgüt 1958 yılına kadar çalışmasını sürdürmüştür. Amacı Avrupa ülkelerinin ticaret ve ödeme sorunlarına çözüm bulmak olan EPU üyesi ülkeler, "Serbestleştirme Sözleşmesi" adı verilen bir anlaşma ile, cari işlemlerde paraların konvertibilitesini engelleyen bütün

sınırlamaların kaldırılmasını kararlaştırmışlardır. Bu girişim başarıyla uygulanmış ve 31 Aralık 1958'de Avrupa ülkeleri kendi aralarında konvertibilitiyi sağlamıştır ve böylece Bretton Woods Sisteminin hukuki çerçevesini oluşturan anlaşmanın 7. maddesi olan üye ülkeler arasında konvertibilitenin sağlanması koşulu da sağlanmıştır. (Savaş, 2010:117-118)

İkinci Dünya Savaşı'nın endüstriyel güçlerin ekonomisini yavaşlatması sebebiyle, 1958 yılına kadar Bretton Woods sisteminin planladığı sorumluluklar ve yükümlülükler tam olarak karşılanamamıştır. Dünya ekonomisindeki potansiyel düzensizlik, "dolar açığı" problemi ve Sovyetler Birliği ile başlayan siyasi çekişmelerle yüzleşen Avrupalı Devletler, kısmen IMF görünüşü altında ve Marshall Planı'ndan başlayarak, dünya para sistemi üzerinde birincil sorumluluğu üstlenmişlerdir. Bretton Woods Sisteminin uygulamaya geçmesi, uluslararası ticaretin daha önce benzeri görülmemiş bir şekilde büyümesini teşvik etmiştir. Bunun yanında sistem yükselen küresel ekonomik karşılıklı bağımlılığı getirmiştir. Amerikan ekonomisi, dünya ekonomik büyümesinin lokomotifine haline gelmiş ve doların gücü ekonominin düzgün işlemlerini sağlayacak likiditeyi temin etmiştir. Amerika Merkez Bankası bir dünya bankeri haline gelirken, dolar uluslararası para sisteminin temeli olmuştur. (Gilpin, 2012:169)

Bretton Woods Sistemi yerel özerklik ve uluslararasıındaki uyumsuzluğu çözmeye çalışmıştır ancak sistemin temelinde olan ulusal politikaların özerkliği ile paranın konvertibilitesi özellikleri birbiriyle çatışmıştır. Bir ulusun hem kendi makro ekonomik politikalarını özgürce izlemesi hem de kambiyo kurları açısından sonuç doğurmadan yabancı para çekmesi mümkün olmamıştır. Bununla beraber sistemde sermaye hareketlerinin küçük olacağı ayrıca ekonomik hedeflerdeki çatışma sorununun bütçe açığının finansmanı ve gerekirse kambiyo kurlarında uygulanacak değişiklik ile çözüleceği farz edilmiştir. Farz edilen bu koşullar 1960'lı yıllarda Amerikan para politikasının sistem üzerinde ciddi baskı uygulamasıyla değişmiştir. (Gilpin, 2012:167) Klasik Bretton Woods sistemi 1964'e kadar sürmüştür. 1964'te *Dolar Hegemonyası*, Bretton Woods sisteminin yerini almıştır. (Gilpin, 2012:169)

ABD dolarının rezerv para fonksiyonu nedeniyle, ABD'nin kronik sayılabilecek dış ödeme açıklarıyla karşılaştığı halde dahi gerekli ayarlamalarda bulunmaması, örneğin parasını devalüe etmesi uygun olmadığı gibi gerekli de olmamıştır. Doların

uluslararası piyasada itibar görmesi dolayısıyla ABD'nin açıkları altın çıkışına yol açmamıştır ve dolara duyulan güven sarsılmadığı sürece yani diğer ülkelerin elinde dolar alacakları birikmeye devam ettiği sürece, ABD'nin açıklarını giderme çabası için bir neden olmayacağı düşüncesi hakimdir. ABD cari ödemeler hesabı 1950-1959 yılları arasında istisnalar haricinde sürekli açık, 1960-1970 yılları arasında ise fazla vermiştir. (Turan, 1980:175-176)

Dolar kıtlığının yerini alan dolar bolluğu ile önce ABD dolarının sonra da Bretton Woods Sisteminin güvenilirliğini yitirmeye başladığı yönünde eleştiriler öne sürülmüştür. Bunun yanında EPU ile Avrupa ülkeleri paraları kendi aralarında konvertibl hale gelmiştir. Bu gelişmeler nedeniyle Avrupa ülkeleri, merkez bankaları rezervlerinde dolar miktarını artırmaktan kaçınmaya başlamışlardır. ABD'nin dış ticaret açığı dolar arzını sürekli artırırken, Avrupa ülkelerinin paralarını kendi aralarında konvertibl hale getirmeleri ve dış ticaret işlemlerini bu yoldan finanse etmeleri nedeniyle dolar talebi devamlı azalmıştır. Doların bolluğunun, doların altına dönüştürülmesi konusunda kuşklar yaratmasıyla Avrupa ülkelerinin ellerindeki dolar rezervlerini bir an önce altına dönüştürme istekleri artmıştır. (Savaş, 2010:118-119)

Dış ödemelerdeki bu gelişmelerin yanında, Batı Avrupa'da yabancıların elindeki alacakların istenilen dövizde çevrilebilmesi, özellikle 1961 Mart'ında Alman Markı ve Hollanda Florininin revalüasyonlarını izleyen spekülâtif para hareketleri, ABD'nin uluslararası para politikaları üzerine eğilmesine sebep olmuştur. 1961 yılında İsviçre Frangı, Alman Markı ve Hollanda Florininin yeniden revalüe edileceği söylentisi üzerine bu ülkelere spekülâtif nitelikli sermaye girişleri hızlanmıştır. İngiliz Sterlini üzerinde de baskıların artması sonucu IMF'nin aylık toplantısına katılan merkez bankaları guvernörleri, bankaların kambiyo piyasalarındaki baskıları hafifletmek için işbirliğinde bulunmaya karar vermişlerdir. Spekülâtif hareketlerin doları da etkilemesi sonucunda 1962 yılında, New York Federal Merkez Bankası, IMF ve Onlar Grubu (ABD, Kanada, İngiltere, Federal Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda, İsveç, Japonya ve Fransa) merkez bankaları "swap" anlaşmaları düzenlemiştir. Bu anlaşmalarla merkez bankalarından sağlanan kısa vadeli fonlar sayesinde, ABD'de altın çıkışlarına yer verilmeksizin dolar üzerindeki baskı hafifletilmeye çalışılmıştır. (Turan, 1980:175-177)

ABD dolarının oynadığı merkezi rol John Maynard Keynes tarafından Bretton Woods sisteminin zayıflığı olarak görülmüştür. Keynes'e göre yeni bir para birimine dayalı yeni bir uluslararası para sistemi gereklidir. 1960 yılında Rober Triffin tarafından Bretton Woods sisteminin çöktüğü ifade edilinceye kadar Keynes'in görüşleri kabul görmemiştir. Triffin'in ileri sürdüğü paradoksa göre, dünya ticareti büyüdükçe dünya rezervlerinin artmasıyla, rezervlerin sağlayıcısı olan ABD'nin ödemeler dengesi açık vermek zorunda kalacaktır. Diğer ülkelerin rezerv para biriktirmesi anlamını taşıyan bu açıklar büyüdükçe, dolarların altına çevirebileceğine dair kuşku artmaktadır. Bu konudaki en kuşkulu ülkelerden biri olan Fransa 1962 yılında ABD'nin itirazına rağmen elindeki dolarları altına dönüştürmeye başlamıştır. Bu şekilde Fransa sadece doların geleceğiyle ilgili kuşkuları göz önüne sermekle kalmamış, aynı zamanda Bretton Woods sisteminin öncelikli rolünü reddetmiştir. (Doğukanlı, 2008:26)

İngiltere'nin dış ödemelerindeki açıkların giderilememesi sebebiyle sterlin tüm destek ve çabalara rağmen zayıf kalmıştır. Açıkları belli sınırlar içinde tutabilmek için İngiltere'nin uyguladığı sıkı para ve maliye politikaları ülkenin büyüme hızını yavaşlatmış, ülke içi ekonomik sorunlara sebep olmuştur. 1967'de Arap-İsrail Savaşları sonucunda Süveyş Kanalı'nın kapanması, işçi sorunları ve grevler, İngiltere'nin Ortak Pazara müraacatıyla ilgili gelişmeler ve en önemlisi ABD'de ve Avrupa dolar piyasasında faiz hadlerinin yükselmesi önemli sermaye çıkışlarına yol açmıştır. Yabancıların elindeki kısa vadeli sterlin alacaklarının, İngiltere'deki altın ve konvertibilitesi olan döviz tutarlarını aşması ile İngiltere 1967'de sterlini %14.3 oranında devalüe etmiştir. Bu kararın ardından Danimarka, İrlanda, İsrail dahil on IMF üyesi paralarının dolara göre değerini düşürmüşlerdir. (Turan, 1980:182)

1967'de doların korunmasını sağlayan sterlinin devalüasyonundan ve Vietnam Savaşı'nın etkisiyle oluşan Amerika ödemeler dengesindeki ciddi kötüleşme sonucu oluşan dünya enflasyon oranlarındaki yükselme, artan parasal istikrarsızlık ve dolar üzerindeki spekülasyon taarruza tepki olarak, Triffin paradoksunun çözümü konusunda uluslararası gayret hızlanmıştır. Öncelikle, ekonomik güçlerin önderliğinde, dolara olan güveni artırmak ve para spekülasyonunun etkisini azaltmak üzere bazı önlemler alınmıştır. Bu önlemler; Genel Kredi Sözleşmeleri, Uluslararası Ödemeler Bankası tarafından organize edilen döviz takasları ve "altın havuzu"nun kurulmasını içermiştir.

İkinci olarak IMF, doları bir rezerv para olarak tanımlamanın yarattığı likit oluşturma sorununun çözümü için bir rezerv varlığı olarak Özel Çekme Hakları (SDR) uygulamasını devreye koymuştur (Gilpin, 2012:171). SDR çerçevesinde, dünya ticaretindeki önemine göre, her ülke için bir SDR kotası belirlenmiş ve altına göre sabit bir değeri olan Özel Çekme Hakları'nın buna eş değer miktardaki diğer konvertibl paraların elde edilmesinde kullanılabilmesi sağlanmıştır. Bu çerçevede, ödemeler bilançosu güçlükleriyle karşılaşan bir ülkenin IMF'ye danışmaksızın SDR'yi kullanabilmesi sağlanmıştır (Parasız ve Ekren, 2016:42). Bu gayretler, çatışan siyasi menfaatler ve uluslararası bir kurumun oluşturduğu paraya duyulan güvensizlik nedeniyle kısmen başarılı olabilmıştır. (Gilpin, 2012:171)

Fransa'da 1968'de başlayan iç sorunlar, Fransız dış ödemelerindeki açıkların giderilememesi ve uluslararası rezervlerin azalmaya yüz tutması zaten güçlü olmayan Frangı daha da zayıflatmıştır. Aynı sene Batı Almanya'nın dış ödemelerindeki fazlalıklarının Marka duyulan güveni arttırmasıyla, sadece kasım ayının ilk üç haftasında Almanya'ya akın eden kısa vadeli sermayenin tutarı 10 milyar Markı bulmuştur. Fransa'da hükümet Almanya'ya sermaye kaçışları üzerinde durmuş, sorunun Frank kanadına değinmeyerek Almanya'nın Markı revalüe etmesini istemiştir. Kasım 1968'de toplanan Onlar Grubu, Frankı 2 milyar dolarlık kredi ile desteklemenin yanında Almanya'da ihracat vergilerinin ve ithalat primlerinin artırılması kararını almışlardır. 1969'da Markın revalüe edileceğine dair söylentilerin artmasıyla Frank'tan Mark'a kaçışlar olmuştur. 1968'den itibaren Frankın değerini korumak isteyen Fransız hükümeti Ağustos 1969'da nihayet kuru %11,1 oranında devalüe etmiştir. Frankın devalüasyonundan sonra Almanya'ya dolar akını olmuş ve Mark dalgalanmaya bırakılmıştır. Markın dalgalandığı üç buçuk hafta içerisinde değeri eski paritesine oranla %8' yakın artmıştır. 24 Ekim'de Mark %9.3 revalüe edilerek kur tekrar sabit kılınmıştır. Alman revalüasyonunu izleyen devrede, Kanada dolarının da eksik değerlendirilmiş olduğu gerekçesiyle Kanada'ya spekülatif sermaye girişlerinin hızlanması Kanada Merkez Bankası'nı zor durumda bırakmıştır. Dış ödemelerin 1970'de fazla vermesi ve rezervlerin artmasının, Kanada'yı ülkenin ekonomik hedeflerine aykırı düşen para politikaları uygulamalarına iteceği düşünüldüğü üzerine Haziran 1970'de Kanada Doları dalgalanmaya bırakılmıştır. (Turan, 1980:183-184)

1970 başlarında, dış ödemelerde bir açığı olmamasına rağmen İtalyan Lireti, iç sorunlar ve fiyatlardaki artış sebebiyle, sermaye kaçışları baskısı altında kalmıştır. Japonya ise 1970 senesinde dış ödemelerdeki 4 milyar dolarlık fazla ile rekor seviyeye ulaşmış, rezervleri artmış ve Yen sağlam para niteliğini korumuştur. (Turan, 1980:184)

Amerikan hegemonyası; uluslararası para sistemi içinde doların rolü temeli üzerinde kurulmuştur. Avrupa'yı da içine alan büyük bir alanda dönemin önemli bir tehdidi olan Sovyetler Birliğine karşı duran dünya lideri ABD, pozisyonunu korumak için maddi güce ihtiyaç duymuştur. Küresel hegemoniye yüklenen bu ekonomik ağırlık, doların pozisyon avantajından faydalanılarak giderilebilmiştir. Gilpin'e göre (2012:170), Amerika'nın dünya bankeri olması yolunda ödediği bedel; Bretton Woods sisteminin yıkımı, ABD'nin borç veren bir devletten borç alan bir pozisyona dönüşmesi ve Japon sermayesine yükselen bağımlılığı olmuştur (Gilpin, 2012:170). Dünyanın para arzı sağlayıcısı olmak ABD için tek güç kaynağı ve bağımsızlık unsuru haline gelmiştir. Başlangıçta Amerika'nın müttefikleri bir istikrar istemiyle bu durumu kabul etmişlerse de bir zaman sonra birçok Avrupalı ve Japon, ABD'nin bu üstünlüğü kullanarak ekonomik ve siyasi ayrıcalıkları suistimal ettiğine kanaat getirmiştir (Gilpin 2012: 175). Nitekim Amerikan faaliyetlerinin Bretton Woods sistemi içerisinde yıkıcı olmasına sebep olan, 1950'lerden 1970'lerin başına kadar sürekli artan küresel enflasyon, başlı başına yeni bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Geçmişte, aşırı hırslı bir tam istihdam politikasının sonucu gelişen ve ulusal bir problem olarak kabul edilen enflasyon, 1960'ların sonunda ekonomik bağılılığın artmasıyla makroekonomik bir problem haline gelmiştir. ABD'nin aşırı para arzı nedeniyle, entegre mal ve ürün piyasası fiyat seviyelerine ek olarak sermaye akışı kanalıyla bir ülkeden tüm dünyaya enflasyon yayılmıştır. Bu durum hem yurt içi hem de küresel düzeyde istikrarı sarsmıştır. (Gilpin 2012: 176)

Dolara olan güvenin hızla sarsılması ve döviz piyasasındaki tahribat sonucu ABD, on milyarca doları altına çevirme baskısı altında kalmıştır. ABD Başkanı Richard Nixon, altın akışını durdurmak ve Amerika'nın hızla gerileyen ekonomik geleceğini korumak için, 15 Ağustos 1971'de Amerika Birleşik Devletlerinin yeni dış politikasını açıklamıştır. Öncelikle, Başkan Nixon, doların altına çevirebilirliğini askıya almış ve böylece dünya para sistemini sadece dolar standardına bağlamıştır. İkincisi, (özellikle

Almanya olmak üzere) Avrupalıları ve Japonları para birimlerinin değerini dolar karşısında yükseltmeye zorlamak için ABD ithalatına yeni vergiler yüklemiştir. Üçüncü olarak ise Amerikan enflasyon artışını durdurmak için ücret ve fiyat kontrolünü başlatmıştır. (Gilpin, 2012:177)

Diğer ülkeler paralarının dolar paritesini düşürdükleri zaman, dolar dolaylı yoldan devalüe edilmiştir. Bu nedenle ABD, büyük ödemeler dengesi fazlası olan Almanya ve Japonya gibi ülkelere paralarını revalüe etmelerini istemiştir. 18 Aralık 1971 tarihinde Smithsonian Anlaşmaları çerçevesinde yapılan kur ayarlamaları ile dolar, bu büyük paralar karşısında %9 oranında devalüe edilmiştir. Altının resmi fiyatı 35 dolardan 38 dolara çıkarılmıştır. Bununla birlikte diğer üre ülkeler paralarının dolar paritesi etrafındaki dalgalanma marjında (+,-) %1'den (+,-) %2,25'e yükseltmişlerdir. Bu anlaşma da dolardan kaçıışı durdurmaya yetmeyince 1973'ün Şubat ayında dolar bir kez daha devalüe edilerek resmi fiyatı 42,2 dolara yükseltilmiştir. Dönemin Avrupa Ekonomik Teşkilatı üyesi ülkeler, bu yüksek dalgalanma marjını kabul etmemiş, kendi içlerinde bunun yarısı kadar bir dalgalanmaya izin vererek "para yılanı" adı verilen uygulamayı devreye koymuşlardır. Daha sonra da sistemden çıktıklarını tüm dünyaya duyurmuşlardır. (Doğukanlı, 2008:27)

Tek taraflı bir biçimde dolar ve altın arasındaki bağı kopararak Nixon, Bretton Woods'un ana direğini yok etmiştir. Doların artan miktarda Avrupalılar ve Japonlar tarafından elde tutulması ile Batı Avrupa ve Japonya'nın artan gücü, Amerikan ekonomisini sınırlamakla tehdit etmiştir. Dolar değişim sistemi korunursa bu tehditlerin gerçek olacağı öngörülmüştür. Özetle, Amerikan hegemonyası, kendi ekonomik ve siyasi özgürlüğünü artırmak için Bretton Woods sistemini parçalamıştır. (Gilpin, 2012:175-177)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇİN HEGEMONYASI VE RENMİNBI

3.1. Bretton Woods Sonrası Hegemonyasız Dönem

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Nixon'ın doların altına konvertibilitesini durdurma kararı ile dünya finans piyasaları karışmış, kararın ardından 16 Ağustos 1971 Pazartesi günü birçok piyasa işleme açılmamıştır. Japonya'da "Nixon Şoku" olarak adlandırılan karar, sermaye piyasasında büyük düşüslere neden olmuş, Japonya Merkez Bankası yen-dolar paritesini koruyabilmek için bir haftada döviz piyasasından 2 milyar dolar satın almak zorunda kalmıştır. 15 Ağustos Kararları, birçok ülkeyi, ya eskiden olduğu gibi döviz rezervlerini artırmaya devam etmek ya da ulusal paraların değerlenmesine izin vermek seçenekleri arasında bir tercih yapmaya zorlamıştır. Ağustos ayı sonunda Fransız Frangı dışında bütün belli başlı paralar dalgalanmış, döviz kontrolleri yaygınlaşmış ve merkez bankası müdahaleleri sıklaşmıştır. Her şeyin belirsiz ve riskli olmasına alışık olmayan Onlar Grubu ülkeleri 1971'in aralık ayında Smithsonian Anlaşması'nı düzenlemişlerse de bu anlaşma da uluslararası para sistemindeki rahatsızlığı giderememiştir. Avrupalı ülkeler, bir çok yönden Amerika'yı eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerden biri; Amerika'nın yeni döviz kurlarını korumak için hiçbir şey yapmaması ve bütün yükü Avrupa ülkelerinin merkez bankalarına bırakmasıdır. Bir diğer eleştiri ise Amerika'nın uluslararası para sisteminde köklü bir değişim yapılmasını kabul etmemesidir. Nitekim Şubat 1973'te doların yeniden devalüe edilmesinin ardından mart ayında diğer bütün paralar dalgalanmaya bırakılmıştır. (Savaş, 2010:141-144)

Bu koşullarda IMF Temmuz 1972'de "Uluslararası Para Sistemi ile İlgili Konularda Reform" yapmakla görevli IMF üyelerinin merkez bankası başkanlarını toplantıya çağırıştır. Literatürde "Yirmiler Komitesi (C-20)" olarak adlandırılan bu komite; 1960'lı yıllarda görev yapan Onlu Grup (G-10)'un sadece gelişmiş ülkelerin temsilcilerinde oluşmuş olmasına getirilen eleştiriyle, gelişmiş on sanayi ülkesinin yanına gelişmekte olan on ülkenin eklenmesiyle oluşturulmuştur. C-20'yi oluşturan diğer ülkeler; Arjantin, Avustralya, Brezilya, Etiyopya, Endonezya, Fas, Hindistan, Irak,

Venezüella ve Zaire'dir. Yaklaşık iki yıllık bir çalışma dönemi sonunda, Haziran 1974'te komite, "*problemin düşünüldüğünden daha karmaşık olduğunu ve bu nedenle çözüme adım adım gidilmesi gerektiğini*" belirtmiştir. (Savaş, 2010:144)

Yirmiler Komitesi'nde bir reform metni üzerinde anlaşma sağlanamamakla birlikte geçici bir komite olan "Interim Committee" oluşturulmasına karar verilmiştir. Aslında iki komitenin üyelerinin de aynı olması sebebiyle Yirmiler Komitesi çalışmalarını sürdürmüş olarak kabul edilebilir. Bu komiteye; döviz kuru yönetimi için kılavuzların ve IMF gözetiminin oluşturulması, SDR'de reform, ödemeler dengelerinin koordinasyonu görevlerinin yanında gelişmekte olan ülkelerin yararlarını gözetim konusunda tavsiyede bulunma görevi verilmiştir. Yaklaşık bir buçuk yıllık bir çalışma süresinden sonra Interim Committee, hazırladığı yeni bir reform önerisi 1976 yılı Ocak ayında kadar süren Jamaika'nın Kingston kentinde sunmuştur. Bu oturumda varılan sonuçlar ve IMF statüsünde yapılan değişiklikler 1 Nisan 1978 tarihinde başlamak üzere yürürlüğe girmiştir. (Parasız ve Ekren, 2016:48; Savaş, 2010:145)

Jamaika Paketi olarak bilinen bu reform önerisi dört ana ilkeye dayandırılmıştır. Birincisi Bretton Woods Anlaşmasında yasaklanan "dalgalı döviz kuru"nun yasallaştırılmasıdır. Zaman zaman bazı ülkeler paralarının değerini dalgalanmaya bırakmışsa da bu eylemleri sisteme aykırı davranışlar olarak görülmüştür. Jamaika Anlaşması ile hükümetler paralarına itibari bir değer belirleyebilir ya da döviz kurunu tamamen piyasaya bırakabilir. Bu kararlar hem sabit hem de dalgalı döviz kurlarına yasal bir statü verilmiştir. İkinci temel ilke altının rezerv olma niteliğini azaltmayı hedeflemiştir. Bu sağlamak için, altının resmi fiyatı kaldırılacak, IMF ile ilişkilerde altın kullanmak zorunlu olmayacak, IMF altın rezervlerinin altıda biri, elde edilen kar fakir ülkelere dağıtılmak üzere serbest piyasada satılacak ve kalan altının altıda biri üye ülkelere, ülkelerin kotalarına göre ve eski fiyattan satılacaktır. Ülkelerin üçüncüsü ; üye ülkelerin kotalarının üçte bir artırılması ve sanayi ülkelerinin kotasının %5 azaltılarak, OPEC ülkelerinin toplam içindeki paylarının %5'ten %10'a yükseltilmesidir. Bu artışla birlikte OPEC ve az gelişmiş ülkelerin IMF içinde toplam payı kotaların üçte birine ulaşacaktır. Dördüncü ilke ise az gelişmiş ülkelere kaynak aktarımının kolaylaştırılması amacıyla *telafti edici finansman kolaylığının* serbest bırakılmasıdır. (Savaş, 2010:148-149)

Amerika'nın altın gışesini kapatmasından sonra uluslararası likidite sorununun çözümünde kullanılacak üç kaynak SDR, altın ve çeşitli ulusal paralar olmuştur. Altının resmi fiyatının ortadan kaldırılmasıyla resmi para işlemlerinin hesap birimi SDR olmuştur. Yirmiler Komitesi SDR'nin elde tutulmasını cazip hale getirmek için faiz oranını yükseltmiştir ancak altın ve dolara karşı devam eden ilgi SDR'nin önemli bir rezerv olmasını engellemiştir. Interim Committee'nin altının para niteliğini yitirmesini sağlamaya yönelik çalışmaları uluslararası politik çekişme konusu olmuştur. Altının para niteliğini kaybetmesini isteyen ABD'ye karşılık başlıca Fransa olmak üzere bazı devletler, altının en azından bir kısmının geleneksel rezerv rolünü sürdürmesini istemişlerdir. 1975'te Washington'da yapılan bir Onlar Grubu toplantısında altının resmi fiyatı kaldırılmış ve IMF ve Onlar Grubu'nun altın rezervlerini arttırmaması kararlaştırılmıştır. Ancak Fransa'nın isteği üzerine bu karar iki yıl için geçerli olacak ve süre dolduğunda oluşacak koşullara göre kararlar yeniden gözden geçirilecektir. (Savaş, 2010:150-152)

Jamaika Konferansı'nda dolarla ilgili net bir karar alınamamıştır. Bunun sebebi 1973 yılının sonunda OPEC ülkelerinin petrol gelirlerindeki önemli artışlarla yaşanan krizle ortaya çıkan "petrodolar" sorunudur. 1973 yılında 6 milyar dolar olan petrol gelirleri, 1974 yılında 65 milyar dolara fırlamış ve bu durumun yarattığı ekonomik şok, dolardaki dalgalanmayı hızlandırmıştır. Bütün petrol ithalatçısı ülkeler, artan petrol faturalarını ihracattan elde edilen dolarla nasıl ödeyecekleri ve yeni dolar borçlarının oluşmasını nasıl engelleyecekleri sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Komite dolara konvertibilite sağlanmasının bir hak mı yoksa bir zorunluluk mu olduğunu tartışmış ve ABD ekonomisinin açığını borçlarla finanse etmesi koşuluyla doların konvertibilitesini onaylamıştır. Amerika ise bu ön koşulun aksine ödemeler sisteminin gevşek olması hususunda bir direktmede bulunmuş ve dolar konusunda bir karar alınmamıştır (Savaş 2010: 153-154; Akkan, "Petrodolar Sistemi Üzerine Farklı Bir Bakış Açısı" 2017).

Jamaika Konferansı'nda çözülmeyen diğer konular; merkez bankası davranışları ve ödemeler bilançolarıdır. Uluslararası para sisteminin her döneminde merkez bankalarının ulusal rekabet gücünü arttırmak amacıyla piyasalara müdahalesi, uluslararası dengeyi ve istikrarı bozucu rol oynamıştır. Jamaika konferansında bu

konularda öne sürülen bazı önlemler kabul edilmişse de üye ülkeler açısından bağlayıcılığı olmadığından etkinlik kazanmamıştır. (Savaş, 2010:155-158)

Dalgalı döviz kurunun gelecekte nasıl bir etki göstereceği konusunda farklı görüşler öne sürülmüş ve kur rejimlerinden hangisinin seçilmesinin daha uygun olacağı literatürde yoğun bir şekilde tartışılmıştır (Savaş, 2010:159). Sabit kur sisteminden değişken kur sistemine geçişi savunanlar, bu değişimin yurtiçinde kendine yeterlilik sağlayacağını ve uluslararası alanda bağımlılığın kırılmasıyla politika sınırlamalarının kalkacağını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre ülkeler değişken kur sistemine geçerek enflasyon oranı ve işsizlik seviyeleri arasındaki tercihi kendi politikalarına göre belirleyebileceği gibi, kendi tercihlerine bağlı olarak ekonomik önceliklerini oluşturabileceklerdir. Gilpin'e göre, düzenleme sorununa bulunan çözümün beklenildiği gibi gerçekleşmesi için devletler, döviz kurunun belirlenmesini piyasaya bırakmaya istekli olmalılardır. Ancak, bir hayli birbirine bağlı dünya ekonomisinde devletler kendi konumlarına avantaj sağlamak amacıyla döviz kurlarını manipüle etme girişiminde bulunacak ve bir ülkenin hareketleri diğer ülkelerin refahını ciddi bir biçimde etkileyebilecektir. (2012:180)

Jamaika Konferansı'ndan(1967) 2008-2009 finans krizine kadar geçen sürede gözlenen fenomenler, kısmen bu iki ayrı görüşü de doğrular nitelikte olmuştur. Özellikle Mark ve Yen arasında şiddetli dalgalanmalar olmuş ancak dalgalı döviz kuru sistemi alternatif bir sistem söz konusu olmadan devam etmiştir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında etkili olan faktör, daha önce görülmemiş bir uluslararası işbirliği ve koordinasyonun sağlanmış olmasıdır (Savaş, 2010:159-160).

Jamaika Toplantısı ile bir para rejiminin bittiği onaylanmışsa da bu durum dolara bir halefin geldiğinin işaretçisi olmamıştır. Jamaika Konferansı, uluslararası istikrarlı bir düzenleme mekanizması kurma ve likidite gibi kritik konularda sessiz kalmış, her devlet uluslararası kurallara bağlanmak yerine, para konularını kendi çerçevesinden değerlendirmekte özgür kalmıştır. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında, uluslararası hareketlerin önünde dış kısıtlamaların olmaması nedeniyle özel, ulusal ve uluslararası borç hızlı yayılmıştır. Sonuç olarak dünya para ve finansal sistemi giderek istikrarsızlaşmış, küresel enflasyon tehlikesi doğal hale gelmiştir (Gilpin, 2012:178-179).

Jamaika Toplantısı ile bir para rejiminin bittiği onaylanmışsa da bu durum dolara bir halefin geldiğinin işaretçisi olmamıştır. Jamaika Konferansı, uluslararası istikrarlı bir düzenleme mekanizması kurma ve likidite gibi kritik konularda sessiz kalmış, her devlet uluslararası kurallara bağlanmak yerine, para konularını kendi çerçevesinden değerlendirmekte özgür kalmıştır. 1960'lar ve 1970'lerdeki politikaları nedeniyle ABD parasal hegemon olma rolünü kaybetmiştir.

1960'lar ve 1970'lerdeki politikaları nedeniyle ABD parasal hegemon olma rolünü kaybetmiş, 1980'lerin ortasında enflasyonist politikalarıyla, çözüm üreten lider olmaktan ziyade sorunun bir parçası haline gelmiştir. Bu gelişmeler neticesinde özellikle Avrupa'da ve Japonya'da olmak üzere dünya kamuoyunda 1980'lerin ortasında genişlemeci politikaların yenilenmiş enflasyona neden olacağı ve böylece bazı ülkeler genişlerken diğerlerinin küçüleceği endişesi yaşanmıştır (Gilpin, 2012:179-181).

3.2. Çin Hegemonyası'nın Gelişimi

Tarih boyunca, özellikle 1600'lü yıllarda Çin, dünyadaki diğer bölgelere göre oldukça ileri bir ekonomik güce sahip olmuştur. 1700 yılında Çin tek başına dünya gayri safi milli hasılasının %23,1'ine sahipken, Avrupa'nın tamamı %23,3'üne sahiptir. 1700'lerde dünya gelirinin dörtte birini elde etmesine rağmen, o dönemde tüm dünyayı etkisi altına alacak bir askeri, siyasi ve ekonomik yapıya sahip olmamasının yanında teknoloji ve iletişim yetersizliği sebebiyle Çin, global bir güç olarak tarihe geçmemiştir (Kızıltan, 2004:48). On dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar avantajlı durumu sürdüren Çin, batıda yaşanan teknolojik gelişmeler ve deniz aşırı ticaretin gelişmesiyle, dünya ticaretinde geride kalmış ve hızlı bir çöküş süreci yaşamıştır. (Kızıltan, 2004:45)

Toplam dünya ticaretinin deniz ötesi ticaretin gelişmesi ile artmasına paralel olarak Çin'in 1820 yılında dünya gayri safi milli hasılası içindeki payı %32,4'e yükselmişse de devam eden yıllarda sanayi devriminin de etkisiyle Çin'in dünya üretimindeki payı giderek azalmış ve 1952'de %5,2 oranı ile dibe vurmuştur. (Sandıklı, 2009:41-42)

1 Ekim 1949 yılında Çin Komünist Partisi tarafından Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasını müteakip Mao Dönemi'nde (1949-1976) yüksek düzeyde merkeziyetçiliğe

dayanan "Planlı Ekonomi" modeli uygulanmıştır. Bu model ile ülkenin kaynakları önemli sayılan projelere tahsis edilmiş, kaynakların akılcı dağıtımı sağlanmış ve sanayileşme için temel oluşturulmuştur. 1949 yılından 1966 yılına kadar olan süreç içerisinde sosyalist dönüşüm tamamlanmıştır. 1966 yılından 1976 yılına kadar olan "Kültür Devrimi" adı verilen uygulamalar dahilinde ise ekonomi alanında hatalı uygulamalar gerçekleştirilmiştir ve 1978'de Çin'in dünya üretimindeki payı %5'lere düşmüştür. (Sandıklı, 2009:42)

Eylül 1977'de Mao Zedang'ın ölümü ardından, Deng Xiaoping başkan olmuştur. 1978 yılı boyunca, Deng Xiaoping'in reform gerekliliği düşüncesi Çin Komünist Partisinde giderek daha fazla destek görmüş ve Aralık 1978'de "Reform Felsefesi" bir genel kurul toplantısı ile kabul edilmiştir. Bu toplantıda Çin'deki ekonomik yönetim sistemi ve yöntemlerinin dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bu karara göre; diğer ülkelerle ekonomik işbirliği genişletilecek, dünyanın ileri teknolojilerini ve ekipmanlarını benimsemek için özel çaba gösterilecek ve bilimsel çalışmalar modernleşmenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere güçlendirilecektir. Çin Komünist Partisi artık insanların yaşam standartlarını önemli ölçüde iyileştirmek ve ulusal savunmayı güçlendirmek için üretimde hızlı büyüme üzerine yoğunlaşmayı amaçlamıştır. (Sandıklı, 2009:43; Tisdell, 2009:273)

Çin Komünist Partisinin 1984'te "Ekonomik Yapıların Reformu Üzerine" belgesinin yayınlanması, Çin'in ekonomik reformlarının genişlemesi ve güçlendirilmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çin'in kırsal ekonomik reformlarının başarısının ardından, benzer reformların kentsel ekonomiye odaklanarak tüm ekonomiye yayılmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Bunun yanında reformları sürdürerek ve genişleterek dinamik bir ekonomi kurmak için işletmeleri canlandırmanın gerekli olduğu ortaya koyulmuştur. Yine bu belge ile tüm ekonomi için rasyonel bir fiyat sisteminin kurulması ve bu sistemin ekonomik teşviklerden bir kaldıraç olarak faydalanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu karar, ekonomik üretimi organize etmek için piyasa sistemlerine olan güvenin genişletilmesi anlamına gelmektedir. (Tisdell, 2009:277)

"Ekonomik Yapıların Reformu Üzerine" belgesinde birkaç önemli hedef belirtilmiştir. Tüm ekonomi için rasyonel bir fiyat sisteminin kurulması ve sistemin

ekonomik teşviklerden bir kaldıraç olarak faydalanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu karar, ekonomik üretimi organize etmek için piyasa sistemlerine olan güvenin genişletilmesi anlamına gelmektedir. Bir diğer karar, girişim işlevlerinin hükümetin işlevlerinden ayrılması yönünde olmuştur. Bu karardaki amaç işletmelerin yatırım ve üretim kararlarının, siyasi kararlar yerine ekonomik gerekçelerle alınmasını sağlamaktır. Ayrıca işletmeler için ekonomik sorumluluk sistemlerinin kurulması gerektiği doğrulanmış ve devlet işletmelerinin ekonomide tartışılmaz bir konuma sahip olması durumunun değişmesi kararı alınmıştır. İlgili belgede yayınlanan reformların devam etmekte olan bir özelliği ise uluslararası ekonomik işbirliği, yatırım, ticaret ve değişim yoluyla ekonomik açıklığın daha fazla geliştirilmesine dair karardır. Deng Xiaoping'in profesyonellik ve bireylerin yetenekleri konusundaki vurgusu doğrultusunda, yönetici ve diğer pozisyonlarda yetkin ve yetenekli kişilerin tanıtımına daha fazla önem verilmesi gerektiğine karar verilmiştir. "Ekonomik Yapıların Reformu Üzerine" belgesinin son kısmı, dünyanın değiştiği ve 1970'lerde ve ötesinde ortaya çıkan durumun Cumhuriyet'in ilk günlerindeki durumdan farklı olduğu görüşüne yer vermiştir. Dolayısıyla, savunulan reformlara ihtiyaç vardır. Devamlı bir sınıf mücadelesine dayanan eski politik teorilere ve esas olarak piyasa kapitalizmine dayalı ekonomileri olan sosyalist ülkeler ile uluslar arasındaki çatışmanın kaçınılmazlığından uzaklaşarak, daha çok ekonomik pragmatizm ve güncel gerçeklikler tarafından yönlendirilmesi gereken bir ülke olma gerekliliği vurgulanmıştır. (Tisdell, 2009:277-279)

Deng Xioping'in Çin'in kalkınma politikaları üzerindeki etkisi dolaylı olarak devam etmiştir. 1992'de Çin'in güneyini gezerek, Çin'in ve dünyanın geri kalanının Çin'in piyasa reformlarının ve başlattığı açık kapı politikalarının devam edeceğini garanti etmek için konuşmalar yapmıştır ve ölümünden sonra bile temel olarak Çin'in kalkınma yolunda başarısına öncülük etmiştir. (Tisdell, 2009: 279)

Kalkınma politikalarının uygulanması incelendiğinde, Deng' in özellikle üzerinde durduğu; tarım, sanayi, ulusal savunma, bilim ve teknolojiadaki modernleşmeyi içeren "dört modernizasyon" hedefinin, içe kapalı bir biçim yerine dışa açılarak gerçekleştirildiği görülür. Bu bağlamda atılan hukuki adımlar; 1979'da Çin ve Yabancı Sermaye Ortak Girişimler Yasası ile yabancı sermaye girişine resmi izin verilmesi ile başlamıştır. 1985 Yabancılarla Ekonomik Sözleşmeler Yasası ile Çin'de yapılan

yatırımların yarısının Çin vatandaşına ait olmasına dair gereklilik kaldırılmıştır. 1991 Telif Hakları Yasası ve 1993 Şirketler Yasası da serbest piyasa ekonomisinin ve yabancı yatırımların gelişmesi için önemli adımlar olmuştur. 1994 Devlet Tazminat Yasası, Haksız Rekabetin Engellenmesi Yasası, Tüketici Hakları Yasası, Ticari Bankalar Yasası gibi kararlar da Çin'de serbest piyasa ekonomisinin, para ve sermaye piyasalarının gelişimi için atılan adımlar olmuştur. Deng'in öngördüğü ekonomik yapı için hukuksal zemin adım adım hazırlanmıştır. (Çalık, 2011:193-194)

Hukuksal zemin dışındaki uygulamalar da genel itibariyle adım adım seyretnmiştir. 1978 yılında başlanan uygulamalarla, Mao döneminde uygulanan kolektif tarım üretimi uygulaması aşamalı bir şekilde terk edilmiştir. Tarım ürünlerinin fiyatlarının belirlenmesi piyasaya bırakılarak ihtiyaca yönelik üretim gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Bazı kamu iktisadi teşebbüsleri özelleştirilmiş, özel sektör şirketlerinin kurulması sağlanmış, bankaların kredi kotası kaldırılmış, fiyatlar genel olarak piyasada belirlenmek üzere serbest bırakılmış, özel sektör şirketlerinin kurulmasına izin verilmiştir. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmek için serbest ticaret bölgeleri kurulmuştur. (Çalık, 2011:194-195)

Kısa sürede liberal ekonomi sistemini benimseyen Çin'in, piyasa sistemine geçmesi zamanla olumsuz sonuçları da getirmiştir. Örneğin 1950'lerin başından itibaren enflasyon sorun olmaya başlamıştır. Bugün hala uygulamada olan "Sosyalist Piyasa Ekonomisi" sistemi, bu dönemde uygulamaya geçirilmiştir. Bu uygulamaya göre tarım alanı dışında büyük işletmeler devlete aittir. Böylece devlet en önemli sanayi dallarını merkezi planlama ile yönetirken ekonomiyi denetlemeye devam etmektedir. (Saray ve Gökdemir, 2007:665)

1952 yılından reform sürecinin başladığı 1978 yılına kadar olan verilerin incelenmesiyle, dış ticaretin on kat arttığı; 1978 yılından 2004 yılına kadar ikinci 26 yıllık dönemde ise dış ticaretin 56 kat arttığı görülmektedir. Doğrudan yatırımda ise 1992 yılında büyük bir sıçrama görülmektedir. 1992 yılında Deng Xioping'in güney gezisi doğrudan yabancı yatırımların sıçramasını sağlamıştır. Bu yılda planlanan doğrudan yatırımlar 12 milyar dolardan 58,1 milyar dolara çıkmıştır. Sermaye piyasaları 1981 yılında hazine bonolarının alım satımının yeniden başlamasıyla 30 yıldan fazla bir sürenin ardından yeniden hareketlenmiştir. 1990 yılında Şangay Borsası, 1991 yılında

Şenzen Borsası açılmıştır. Mao sonrası dönemde Çin Afrika'dan Amerika kıtasına kadar geniş bir coğrafyada uluslararası ilişkilere girişmiş; Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu, Asya Kalkınma Bankası, Afrika Kalkınma Bankası, Karayipler Kalkınma Bankası, Latin Amerika Entegrasyon Birliği gibi uluslararası örgütlere üye olmuştur. Çin, hukuksal zemininde yaptığı değişikliklerle 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütüne üye olmuş ve bu örgüte üye olmanın getirdiği yükümlülüklerin yerine getirilmesi neticesinde Çin dünya ekonomisine eklemlenmiştir (Çalık, 2011:193-205). Bu üyelik neticesinde Çin'in dünya ticaretindeki payı artmış; 2001 yılında 266 milyar ABD doları mal ihracatı yapan Çin, 2004 yılında 593 milyar ABD doları değerinde ihracat yapmıştır. Bu ticaret hacmi Çin'i dünya sıralamasında altıncı sıradan üçüncü sıraya yükseltmiştir. (Öz, 2016:17-26)

1997-2002 yılları arasında Çin'de ekonomik durgunluk yaşanmıştır. Reform sürecinin başlarında kamu iktisadi teşebbüsleri ile özel teşebbüsler arasında verimlilik ve teknoloji farkı fazla değilken, söz konusu fark giderek derinleşmiş ve kamu iktisadi teşebbüsleri ancak devletin mali destekleri ile ayakta durabilir hale gelmiştir. Bu nedenle verimsiz olan küçük kamu işletmeleri özelleştirilmiş ancak büyük olanlar devletin idaresinde kalmaya devam etmiştir. Bu uygulama ile Çin, eski Sovyet Cumhuriyetlerinin toplu özelleştirme deneyimlerinden net bir şekilde ayrılarak başarılı bir süreç yönetimi uygulamıştır. (Saray ve Gökdemir, 2007:666). Biggeri'ye göre farklı ekonomik sektörler arasında ve aynı sektördeki işgücü veya üretimin sektörel dağılımındaki değişiklikler, özellikle güçlü bir geçiş döneminde, ekonomik büyüme hızının belirlenmesinde son derece önemlidir. Emeğin, düşük marjinal verimlilik sektöründen daha yüksek verimliliğe sahip sektörlerle tahsis, ekonomik büyümede büyük bir etki yaratma potansiyeline sahiptir ve muhtemelen Çin'in olağanüstü büyüme performanslarının nedenlerinden biridir (2003:163).

Yapılan ekonomik reformlar ve "açık kapı" politikasının sonucu Çin'de ekonomik büyümede hız ve istikrar olarak kendini göstermiştir. 1980-2010 yılları arasında GSYİH'nın yıllık büyüme oranı ortalama %10 olmuştur. 2008 yılında başlayan küresel ekonomik kriz ile Çin'in de büyüme hızı düşmüş, 2007 yılında %14,2 olan büyüme hızı 2008 yılında %9,6 ve 2009 yılında %9,2 olmuştur. Çin Hükümetinin uyguladığı genişletici para politikası ve ekonomik teşvik paketi sayesinde, büyüme hızının keskin

bir şekilde yavaşlaması engellenmiştir. 2009 yılından 2011 yılına kadar, Çin'in büyüme oranı yeniden hızlanarak ortalama %9,7'yi bulmuştur. (Ertekin, 2017:13)

Çin'in bu uzun süreli ve hızlı büyüme başarısının arkasındaki temel güçlerden birisi ülkeye giren doğrudan yabancı yatırımlardır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları Çin'de birçok yeni endüstri kurulmasına, Çin'de yeni teknolojilerin gelişmesine ve tüketicilerin çok çeşitli mal ve hizmetle tanışmasına sebep olmuştur. Yabancı yatırımlar Çin'e iki dalga halinde girmiştir. İlk olarak, 1980'lerin ilk yıllarında, ucuz işgücünden ve vergi teşviklerinden yararlanmak isteyen Hong Kong ve Tayvan'dan gelen yatırımcılar ihracata yönelik üretim yapmışlardır. İkincisi ise, 1990'larda önemli çok uluslu şirketlerin Çin pazarına yönelik olarak Çin'de üretim yapmasıdır. Bu şirketler ürettikleri malların yarısını da ihraç etmişlerdir. Çin'in yabancı sermayeyi ülkesine çekmesindeki başarının sebebi olarak; ucuz işgücü, pazar büyüklüğü, alt yapı ve ölçek ekonomisi gösterilebilir. Reformlardan sonra yabancı yatırımların önündeki engellerin kalkması ve "açık kapı" politikası dolayısıyla kurulan serbest ekonomik bölgeler, açık şehirler ve özel kıyı bölgelerinde uygulanan vergi muafiyeti politikaları sayesinde Çin başarı trendini yakalamıştır. (Öz, 2016:17-20)

Çin'in açılışı ve reformu dünyanın geri kalan ekonomilere büyük faydalar sağlamıştır. Tüketiciler Çin'in ithalatı nedeniyle düşük fiyatlardan yararlanmış ve çok uluslu şirketler Çin'in hızla büyüyen dinamik pazarında yeni büyüme kaynaklarına başvurmuşlardır. Bununla birlikte, Çin'in yaşadığı bu ekonomik evrim, özellikle ileri ekonomilerde, orta gelirli işlerin kaybedilmesi şeklinde maliyetleri de beraberinde getirmiştir. (Bughin vd., Çin ve Dünya Raporu, 2019)

Dünya ekonomisindeki yükselen konumuyla Çin'in etkisi dünya genelinde artmaya devam etmektedir. Çin'in "dünyadaki gelişmelerden nasıl etkilendiği" sorusu yerini "Çin'in dünyayı nasıl etkilediği" sorusuna bırakmıştır. Söz konusu etki, özellikle üç alanda kendini göstermiştir: İlk olarak Çin pazarının etkisinden söz etmek mümkündür. Çin reformu ve açılımları ardından, Çin pazarı yabancıları çekmek ve ileri teknoloji ile üretim yollarını tanıtmak adına önemli bir rol oynamıştır. Hızlı ekonomik büyümesi, kişi başına düşen GSYİH, derinleşen kentleşme ve orta sınıfın yükselişi ile Çin, dünyanın en büyük emtia piyasası ve dünya ekonomisinin lokomotifine haline gelmiştir. İkinci önemli Çin etkisi fiyatlardır. Muazzam miktarda ürünün üreticisi olarak

Çin, geniş ölçüde üretilen malların artış ve azalışlarına karar vermektedir. Çok sayıda ürünün fiyatı Çin'in muazzam pazar talebine bağlıdır. Ekonomisi dünya pazarına açık olan Çin'in sermayesi küreselleşmekte; denizaşırı finansal yatırımlardaki sürekli artış ile Çin, küresel varlık değerleri üzerinde daha fazla etki göstermektedir. Üçüncüsü ise Çin'in küresel yönetişime katılımıdır. Çin, küresel yönetim mekanizmasının yeniden yapılandırılmasında giderek daha aktif bir rol oynamaktadır. Çin'in GSYİH'sındaki bir değişikliğin diğer ülkeler üzerindeki etkisi giderek artmaktadır. (Yang ve Xiaojing, 2017:245-247)

2014 yılında satın alma-güç-parite açısından dünyanın en büyük ekonomisi haline gelen Çin ile dünya arasındaki ilişki değişmektedir. Yeni McKinsey Global Institute Çin - Dünya Maruz Kalma Endeksi'ne göre (2018), Çin'in ticaret, teknoloji ve sermayede dünyaya maruz kalması göreceli olarak düşmüştür. Tersine, dünyanın Çin'e maruziyeti artmıştır. Bu, Çin ekonomisinin iç tüketime yeniden dengelenmesini yansıtmaktadır. 2015 yılından 2018 yılına kadar olan 16 çeyrekte 11'inde tüketim, toplam GSYİH büyümesinin yüzde 60'ından fazlasını oluşturmuştur. Çin'in teknoloji değer zincirleri küresel olarak oldukça entegre durumdadır. 11 kategorideki 81 teknolojiye yönelik analizde, Çin'de kullandığı teknolojilerin yüzde 90'ından fazlasının küresel standartları takip ettiğini ortaya koymuştur. Çin doğrudan yabancı yatırımı çekme açısından dünyanın ilk ikisindedir. Bununla birlikte, Çin ölçeğinin tüm boyutları küresel entegrasyona dönüştürülmemiştir. Çinli firmaların gelirlerinin büyük bir kısmı, hala ülke ekonomisinden gelmektedir. (Bughin vd., Çin ve Dünya Raporu, 2019)

2008 ekonomik krizin patlak vermesi, uluslararası sistemin yeni modelini kullanarak iki büyük geçiş trendi gerektirmiştir. Birincisi, dönüşüm reel ekonomide gerçekleşmiştir. 1980'lerin sonundan bu yana, gelişmekte olan ekonomilerin küresel üretime katkısı gelişmiş ekonomilerden daha fazla olmuştur. Bu ekonomik çalkantı turundan sonra, gelişmiş ekonomilerin durgunluk içinde olduğu, geri dönüşü olmayan ekonomilerin sürekli yüksek bir büyüme gördüğü anlaşılabilir bir eğilim haline gelmiştir. Göreceli ekonomik güçteki bu tarihsel değişim, gelişmekte olan ekonomileri dünya ekonomisine liderlik etmede daha büyük bir rol oynayacakları merkezi aşamaya itmiştir; bu anlamda gelişmiş ekonomilerin egemen olduğu eski küreselleşme patenti değişeceği öngörülmektedir. (Yang ve Xiaojing, 2017:247)

İkinci olarak, dönüşüm finans alanında gerçekleşmiştir. Kapitalist küresel ekonomik krize her zaman finansal kriz eşlik eder ve yıllar boyunca küresel finansal krizlere çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerin veya gelişmekte olan piyasaların borç krizleri eşlik eder. Dolayısıyla, krizden kurtulmak için her zaman önce küresel borçların yeniden yapılandırılması gerekmiştir. Böylece tarihte her kısıtlamadan sonra gelişmiş ekonomilerin üstünlüğü pekiştirilmiş ve güçlendirilmiştir. Ancak bu sefer işler tamamen farklı ilerlemiş görünmektedir. Küreselleşmiş dünya ekonomisi içinde, krizi ortadan kaldırmak için gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ekonomilerden ciddiyle yardım istemişlerdir. Böylece, toparlanmayı sağlamak için, gelişmekte olan ekonomiler, rezerv para sisteminin çeşitliliğe doğru ilerlemesini kolaylaştıracak olan uluslararası finansal sistemde daha fazla konuşma hakkı ve daha büyük etkiler edinmiştir. Başka bir deyişle, yeni bir küresel model yavaş yavaş şekillenmektedir. Bu dönüşüm eğilimleri, Çin'in gelişmesi için yeni bir denge kurmak ve dahası yeni fırsatlar sağlamıştır. Çünkü ilk olarak, dünya ekonomisi yeniden yapılanma ve endüstriyel geçiş dönemine girdiğinde, Çin “yeni avantajları keşfetme” ve “gelecekteki kalkınma için stratejik yaylaları işgal etme” fırsatını kullanabilir. İkincisi, genel bir bakış açısıyla, Çin'in kendisini daha güçlü hale getirmek ve küresel yönetiminde daha büyük bir rol oynamak için çaba gösterebileceği “yükselen piyasaların yükselişi” ve “küresel yönetim reformu” dönemidir. (Yang ve Xiaojing, 2017:248-249)

Çin'in tüketici piyasası, artan gelirlerin etkisiyle canlı kalacaktır. Bir dizi tüketici kategorisinde dünyayla entegrasyon seviyesi zaten yüksektir ve daha fazlasını kapsamaktadır. Çok uluslu şirketlerin Çin tüketici pazarlarındaki nüfusu, ABD piyasalarındaki nüfustan daha yüksektir, ancak şu anda yerli oyuncuların rekabetiyle karşı karşıyadır. (Bughin vd., Çin ve Dünya Raporu, 2019)

Tarihe dönüp baktığımızda, küresel endüstriyel geçişin, ekonomik yeniden yapılanmanın ve yönetim mekanizmasının reformunun her zaman birkaç bin yılda bir, dünya ekonomik döngüsünün bir parçası olarak gerçekleştiğini ve hiçbir şekilde olağanüstü olmadığını söyleyebiliriz. Çin için bu binyılda bir kez ortaya çıkan fırsat olabilir. Çin'in bu fırsatı değerlendirmesi ise, dengede olan yeni bir konum yakalayıp yakalayamayacağı, kalkınma modelini başarılı bir şekilde dönüştürüp dönüştüremeyeceğine bağlıdır. (Yang ve Xiaojing, 2017:248-249)

3.2.1. Çin Hegemonyası ve Renminbi

Dünya ekonomisi Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Doğu Asya'yı kapsayan üç kutuplu bir görünüme sahiptir. Asya'nın göreceli ekonomik ve finansal ağırlığı, daha hızlı üretim büyümesi ışığında sürekli bir artış göstermektedir. Üç kutuplu bir dünyada daha doğal bir rezerv para birimi düzenlemesi, Asya dahil olmak üzere her kutup için kendi rezerv para birimine sahip olmak olacaktır. Çin'in küresel olarak devam eden güçlü büyümesi ve genişleyen ekonomik etkisi göz önüne alındığında, renminbi'nin yeni bir uluslararası rezerv para birimi olarak ortaya çıkma potansiyelinin büyük olduğunu düşündürmektedir (Lee, 2014:60).

Çin, 2018'de ABD'den sonra en büyük ikinci ekonomi olarak görülmektedir ve bu büyüklük sadece 40 yıl önce gelişmemiş tarım toplumundan dikkat çekici bir geri dönüş olmuştur. Enea Gjoza'ya göre; Çin'de, artan büyüklüğü ile ekonomik potansiyeli küresel prestij ve nüfuza çevirme arzusu doğmuştur. Bu çabanın büyük bir kısmı, yuan olarak bilinen Çin'in para birimi olan renminbiyi (RMB) uluslararasılaştırma girişimidir (Gjoza, 2018:1).

Geçerli bir alternatifin mümkün olduğu varsayılarak, Batılı olmayan egemen bir küresel para birimine, Batı ile politik olarak çelişen devletlerden ve Çin'in ekonomik ve kalkınma yardımının birçok alıcından talepler artmıştır. Çin, RMB'yi uluslararasılaştırabilirse, kendisini ve ticaret ortaklarını ABD doları sisteminin baskısından koruyabilir. Başarılı bir şekilde daha ileri giderse ve doların yerini alırsa, küresel finansal normları dikte etme ve küresel finansal kurumları şekillendirme, diğer ulusları zorlama yeteneği ve bankaları için avantajlar da dahil olmak üzere, ABD'nin bugünkü küresel avantajlarını elde edebilir. (Gjoza, 2018:2-3)

Bir para biriminin uluslararasılaştırılması - yani sınır ötesi ticaret ve finansal işlemlerin paylaştırılması ve çözülmesinde yaygın olarak kullanılması - gelişmiş finansal altyapı, sağlam bir düzenleyici çerçeve ve diğer kriterlerin arasında yatırımcıların ve diğer ulusların güvenini gerektiren bir iştir. Teşebbüsün maliyeti ve karmaşıklığı göz önüne alındığında, RMB uluslararasılaşmasının Çin'e sağlaması umulan faydalarını incelemek önemlidir. (Gjoza, 2018:4) Uluslararasılaşma ile, ülkenin ulusal para birimi küresel sistemde fiili bir standart haline geldiği için bir ülkenin dünyadaki konumunu güçlendirmeye yardımcı olabilir. Çin gibi muazzam bir

ekonomiye sahip bir ülke için, daha belirgin bir para birimi, resmi gücünün şu anda küresel ekonomide yerini aldığı uluslararası kurumlardaki etkisini artırmasına yardımcı olabilir. Bunun yanında uluslararası bir para birimi, işlem maliyetlerini azaltarak ve kur riskine karşı korunma ihtiyacını en aza indirerek Çin'in ekonomik büyümesinin önemli bir itici gücü olan büyük ulusal firmalar için ticareti kolaylaştırır. Dünyanın en büyük emtia ithalatçısı Çin, ithalatını RMB olarak fiyatlandırırdığı takdirde, hem maliyetleri daha öngörülebilir hale getirir hem de dolar rezervi tutma ihtiyacı azalır. (Sheng, South China Morning Post 27.03.2015)

Uluslararasılaşma, şirketlerin ve finans kuruluşlarının RMB'de borçlanmalarına olanak tanıyarak RMB cinsinden borç talebindeki artış ve denizaşırı piyasalardan borçlanma kabiliyetinden kaynaklanan maliyetleri düşürecektir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kendisi de RMB'den borç alabilecek ve böylece daha önce olduğundan daha yüksek borç seviyelerini koruyabilecektir. Yine uluslararası bir RMB, finans sektörünün gelişmişliğini ve büyümesini teşvik edecek ve yurt içi bankacılık devlerini uluslararası düzeyde daha rekabetçi hale getirecektir. (Sheng, South China Morning Post 27.03.2015)

RMB'yi dar yapılı bir para birimi olarak tutan sıkı kontrolleri gevşetmek için ilk adımlar 2000'lerin başında başlamış ve uluslararasılaşma 2008'den sonra önemli ölçüde hızlanmıştır. Aşağıdaki gelişmeler, RMB'nin daha büyük küresel ülkeye doğru ilerlemesindeki bazı önemli noktaları vurgulamaktadır. (Gjoza, 2018:10)

Aralık 2002'de nitelikli kurumsal yatırımcı programı, bazı yabancı kurumların dövizleri RMB'ye dönüştürmesine ve RMB cinsinden belirli varlıklara yatırım yapmasına izin vermiştir. Temmuz 2005'te Çin, RMB'nin sabitlemesini dolar ile bitirerek para biriminin dar bir aralıkta dalgalanmasına izin vermiştir. PBOC, dalgalanmanın tespit edildiği bir önceki günden itibaren resmi "kapanış oranını" belirleyerek merkez bankasına hatırı sayılır bir kontrol sağlamıştır. 2007'nin Mayıs ve Haziran'ında RMB'nin işlem yapmasına izin verilen bant %3'ten %0,5'e yükselmiş ve ilk offshore cinsinden RMB tahvilleri (Dim Sum) ihraç edilmiştir. 2009 Temmuz'unda kontroller gevşetildiği için yuan dolar karşısında %21 değer kazanmıştır ve Çin Halk Cumhuriyeti Merkez Bankası yuan işlemlerini uluslararası düzeyde çözmek için bir proje başlatmıştır. (Gjoza, 2012:9-10; Değertekin, Çin Halk Cumhuriyeti Sermaye

Piyasası Raporu, 2009). 2010 yılının Mart ve Aralık ayında Çin ve sayısız Asya ülkesi arasında 120 milyar dolarlık büyük bir para takası anlaşması olan Chiang Mai Girişimi sonuçlandırılmıştır. Bu girişim, katılımcı ulusların finansal piyasalardaki para biriminin spekülasyonunu ve kaosunu önlemesine olanak tanımıştır. Ayrıca Renminbi 2010'da ilk dış pazarı olan Rusya'da ticarete başlamıştır. 2011'in Ocak ve Aralık ayında yerli Çinli şirketlerin doğrudan yabancı ülkelere RMB üzerinden yatırım yapılmasına izin verilmiştir. Yabancı yatırımcılara ise yabancı parayı yurtiçinde RMB'ye dönüştürmek yerine, offshore hesaplarda RMB kullanarak Çin'e yatırım yapmalarına izin verilmiştir. Mayıs 2012'de; Çin, Japonya ve Güney Kore arasında ortak bir döviz rezerv havuzuna dayalı olarak kurulan çok taraflı bir para takas düzenlemesi olan Chiang Mai girişimi 240 milyar dolar olarak genişletilmiştir. (<http://turkish.cri.cn/757/2013/10/12/1s152730.htm> 02.12.2019). Eylül 2013'te Çin'in ilk serbest ticaret bölgesi olan Şangay Serbest Ticaret Bölgesi başlatılmış ve renminbiyi uluslararasılaştırmak için yeni finansal altyapının geliştirilmesi ile ilgili denemeler yapılmıştır. (<http://turkish.cri.cn/1781/2017/09/25/1s185647.htm> 02.12.2019) 2012 ve 2014 yılları arasında RMB ile yabancı para birimleri arasındaki doğrudan ticaret artmıştır. RMB ve yabancı para birimleri arasındaki doğrudan ticaret, Çin'in diğer uluslarla olan para swapları gibi genişler. 2014 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Merkez Bankası, piyasa güvenini artırmak için, RMB'nin dolar karşısındaki günlük işlem bandını %1'den %2'ye çıkarmıştır. 2015'te IMF RMB'nin artık değerinin altında olmadığını açıklamış ve Çin Merkez Bankası yabancı merkez bankaları ve finans kurumlarına Çin'in iç bankalar arası tahvil piyasasına erişim izni vermiştir. Çin Halk Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından, RMB'nin merkezi parite oranı, piyasa gerçeklerini daha yakından yansıtmak üzere düzenlenmiştir. (<https://www.dunya.com/dunya/yuan-son-10-ayin-dibine-geriledi-haberi-241107> 02.12.2019) Çin ayrıca kendi RMB tabanlı sınır ötesi ödeme takas sistemi olan CIPS'in ilk aşamasını başlatmıştır. Ekim 2015'te Çin Merkez Bankası banka mevduat faiz oranlarındaki tavanları ortadan kaldırmış ve döviz kurunu tamamen serbestleştirmiştir. Ekim 2016'da ise RMB, IMF'nin SDR para birimlerine kabul edilmiş ve resmi olarak küresel bir rezerv para birimi olmuştur. (Gjoza 2018:10-11).

Tüm bu gelişmeler içinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin zirve olarak gösterilecek başarısı, RMB'nin IMF tarafından SDR'ye dahil edilmesi olmuştur. Bu atılım, RMB'yi daha erişilebilir hale getirmiş, merkez bankalarını ve büyük finans kurumlarını Çin

holdinglerine girmek için teşvik etmiştir. Ayrıca, emtia gibi önemli piyasalarda varsayılan fiyatlandırma ve işlem yapma aracı olarak, doların hegemonyasına güvenilir bir şekilde meydan okuma girişiminin kapısını açmıştır. Çin, Mart 2018'de, dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olarak ABD'yi aşan bir ülke için büyük bir hamle olan, RMB'de kendi petrol vadeli işlemlerini başlatmıştır. RMB'nin Çin ticaretindeki rolü daha belirgin hale gelmiş ve Çin'in Asya ticaret ortakları arasındaki ana ödeme aracı olarak başlıca tercih edilen bir para birimi haline gelmiştir. (<https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2106213-cin-petrol-kontrati-abd-ve-avrupa-ya-rakip-olacak> 02.12.2019)

2008-2015 yılları arasında Çin, ticarete 468 milyar doları kapsayan 30'dan fazla ikili para takası anlaşması imzalamıştır. Ticaret ortaklarıyla ikili para takası anlaşmalarının kullanılması, RMB'nin daha fazla kullanımını teşvik etmiş ve dolar veya avro cinsinden işlem yapma ihtiyacını azaltmak için güçlü bir araç olmuştur. Ayrıca bu takaslar, Pakistan'ın ve Arjantin'in sahip olduğu gibi, kriz zamanlarında ortak ülkelerin borçlanmalarına olanak tanıyarak, Çin'i politik olarak daha değerli kılan bir yol oluşturmıştır. (Gjoza, 2018:19)

Çin, RMB'nin kullanılabilirliğini artırmada önemli adımlar atmıştır ancak yine de yeni bir uluslararası para birimi olmaya açık bir aday renminbinin, Çin'in dünya ekonomisine oranla artan ağırlığıyla, Asya'daki kilit para birimi olacağı ve uzun vadede yeni bir uluslararası rezerv para birimi olacağı iddia edilmektedir (Lee, 2014:50). Bir para biriminin uluslararasılaşması için sahip olması gereken belli başlı özellikler vardır. Bunlar; çıktı ve ticaretin büyüklüğü, para birimine duyulan güven ve ağ dışsallıklarıdır. (Lee, 2014:53)

Çıktı ve Ticaretin Büyüklüğü: Bir ülkenin üretim ve ticaretinin nispi büyüklüğü, para biriminin uluslararası olarak kullanılmasında belirgin bir avantaj sağlar (Lee, 2014: 53). Çin, tedarikçi ve pazar olarak ticarete önemli bir küresel oyuncu haline gelmiştir. Ülke, 2009 yılında dünyanın en büyük mal ihracatçısı ve 2013 yılında malların en büyük ticaret ülkesi olmuştur. Küresel mal ticaretindeki payı 2000'de yüzde 1,9'dan 2017'de yüzde 11,4'e yükselmiştir. 186 ülkenin analizinde, Çin 33 ülke için en büyük ihracat hedefi ve 65 ülke için en büyük ithalat kaynağıdır. Çin, özellikle küresel olarak entegre teknoloji zincirleri olanlar ve Çin'in büyük bir pazar olduğu kaynak ihraç eden sektörler olmak üzere belirli bölgeler (özellikle yakın olanlar) ve sektörler üzerinde

orantısız olarak yüksek bir etkiye sahiptir. Çin, 2017 yılında 227 milyar dolarlık ihracatla dünyanın en büyük beşinci hizmet ihracatçısı olmuş ve 2005'teki değeri üç katına çıkarmıştır. Çin, 2017 yılında 468 milyar dolarlık hizmet ithal ederek dünyanın ikinci büyük hizmet ithalatçısı olmuştur. Bununla birlikte, Çin'in hizmet ticaretindeki küresel ölçeği mallardaki kadar önemli değildir. Çin, küresel hizmet ticaretinin yüzde 6,4'ünü, mal ticaretinin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Küresel olarak, hizmet ticareti mal ticaretinden yüzde 60 daha hızlı büyümektedir. (Bughin vd., Çin ve Dünya Raporu, 2019)

Finansal piyasalar: Bir para biriminin uluslararasılaşması için, o para birimini ihraç eden ülkenin finans piyasasının açık, sınırsız, derin ve gelişmiş olmalıdır (Lee, 2014: 53). Çin'in mali liberalleşme süreci, 2015-2017'de finansal kargaşa bölümlerinden oluşan bir küme kriz yaşadıktan sonra durma noktasına gelmiştir. Haziran 2015 ve Ocak 2016'da iki tur borsa çöküşü içeren iki finansal kriz Nisan 2016 ve Aralık 2016'da bankalararası piyasa nakit krizi vb. olaylar döviz, hisse senedi veya tahvil piyasasında şiddetli dalgalanmalara neden olmuş ve yatırımcıların dünyanın ikinci büyük ekonomisinin finansal istikrarına olan güvenini önemli ölçüde azaltmıştır. Sonuç olarak, yetkililer finansal serbestleşmenin ilerlemesini durdurmak ve politika önceliklerini finansal istikrarı korumaya kaydırmak zorunda kalmışlardır. Bazı alanlarda, yetkililer sistemik riskleri azaltmak için bazı reformları bile geri almışlardır. Örneğin, RMB'deki kalıcı zayıflık karşısında, yetkililer döviz piyasasına müdahalelerini artırmış ve Ağustos 2015'te RMB devalüasyonunun ardından sermaye hesabı altında birçok kısıtlamayı yeniden kurmuştur. Ancak yetkililer finansal liberalizasyon gündemini tekrar baskı altına almaya hazır görünmektedirler. (Gjoza, 2018: 14)

Ayrıca, otoritelerin finansal serbestleşmeye olan ilgisi de geniş tabanlıdır. Yeni liberalleştirici girişimler faiz oranının serbestleştirilmesi, döviz kuru esnekliği, sermaye hesabı konvertibilitesi, yurtiçi finansal piyasaların açılması gibi çeşitli alanları kapsamaktadır. Çin'de, farklı düzenleyiciler ve merkez bankası arasındaki koordinasyon eksikliğinin uzun süredir devam eden sorununu ele almak için yeni bir düzenleyici çerçeve hazırlanmıştır. Özellikle, yetkililer bankacılık ve sigorta endüstrilerinin önceden ayrılmış düzenleyicilerini birleştirmişlerdir. Daha da önemlisi, yetkililer merkez

bankasını tüm finansal kurumların düzenlenmesinde liderlik edecek gerçek güçle donatmışlardır. (Dong ve Xia, "Financial Liberaization" 2018)

İkincisi, Çin'in 2017'deki diğer büyük ekonomilerle senkronize olan toparlanmış büyümesi, yatırımcıların güvenini etkili bir şekilde güçlendirmiş ve ülkelerin yeni denge çerçevesiyle birlikte yetkilileri itmenin zamanı geldiğine inandığını gösteren Ödeme Dengesi'ni (BOP) stabilize etmiştir. Her şeyden önce, yetkililer, finans sektöründeki yapısal reformların sistemik risklere en iyi çözüm olduğuna dikkat çekmektedir; Son olarak, dış çevreden gelen baskıların artması, yetkilileri, aralarında Çin ile ABD arasındaki artan ticaret gerilimi olan finansal serbestleştirme önünde yeni adımlar atmaya da yöneltmiştir. İhracat sektörünün Çin ekonomisine verdiği önem göz önüne alındığında, ülkenin yetkilileri ABD'nin ticaret meselelerine ilişkin tavizleri karşılığında gönüllü olarak iç mali piyasayı açmaya hazır görünmektedir. (Dong ve Xia, "Financial Liberaization" 2018)

Para Biriminin Değerine Güven: Uluslararası bir para birimi için temel bir gereklilik, değer istikrardır. Gelecekteki değerinin tükenmeyeceğine dair bir güvence varsa, uluslararası bir para birimi daha caziptir. Bir ülkenin enflasyon oranı, para biriminin güven ölçüsü olarak kullanılır. Son 10 yılda, Çin'in enflasyon oranının ortalaması gelişmiş ekonomilerdekinden düşüktür. Bununla birlikte, standart sapması çok daha yüksektir. (Lee, 2014:54)

Çin'in tüketim kaynaklı büyümeyi teşvik etme çabasında, Çin ekonomi politikasını daha güçlü bir renminbiyi desteklemeye kaydırmıştır. Çin'in RMB'yi güçlendirme çabaları, aynı zamanda para biriminin uluslararası kullanımını geliştirme arzularını da göstermektedir. Çin için bu çaba anlamlı getiriler sağlamaya başlamış, Ekim 2016'da IMF, renminbinin Özel Çekme Hakları (SDR) para birimlerine girerek, RMB'nin resmi forex rezervleri arasında kabulünü artırmıştır. SDR sepetine dahil olmak, RMB'yi yurtdışında serbestçe kullanılabilir hale getirmiştir. Bu da para biriminin denizaşırı rezervlerdeki artan önemine katkıda bulunmuştur. (<https://chinapower.csis.org/renminbi-undervalued/> 02.12.2019)

Ağ dışsallıkları: Uluslararası para birimi olarak kullanılan para birimleri lehine ataletle bağlı bir önyargı vardır. Dolayısıyla, uluslararası alanda daha yaygın olarak

kullanılan bir para biriminin değeri daha yüksektir. Bu, rezerv para birimi belirleyicilerindeki değişikliklerin kısa vadede rezerv para birimi cinsinden varlıklarda paralel değişikliklere yol açma olasılığının düşük olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, bir uluslararası para biriminden diğerine egemenlikteki geçiş sadece yavaş yavaş gerçekleşecektir. (Lee,2014:54)

Son yıllarda, renminbi dünyanın en çok kullanılan para birimlerinden biri haline gelmiştir ve tipik olarak (Dünya'nın en çok kullanılan para birimlerinin sıralamaları oynaktır ve aydan aya değişir.) yedinci ila dördüncü sıralarda yer almıştır. Çin Merkez Bankası tarafından yapılan bir araştırmaya göre, denizaşırı işletmeler ve finansal kurumlar arasında RMB'nin uluslararası önemine olan güven artmaktadır. (<https://chinapower.csis.org/renminbi-undervalued/> 02.12.2019)

Ancak belirtmek gerekir ki Çin'in finansal sistemi, gelişmiş piyasa ekonomilerinde tipik olarak durumun çok ötesinde ağır düzenlemelere ve siyasi kontrole tabidir. Ayrıca RMB, uluslararası ödemelerde kullanılan küresel para birimleri arasında beşinci sırada yer alırken buna karşılık, dolar 2016 yılında ödemelerin% 40'ından fazlasını oluşturmuştur. Uluslararasılaşmanın ve özellikle küresel rezerv para birimi statüsünün elde edilmesinin yavaş bir süreç olma ve yerel ekonomik başarıların gecikme eğiliminde olduğuna dikkat etmek de önemlidir. Örneğin, ABD ekonomisi, doların küresel rezerv para birimi olarak pound'u aşmasından 70 yıl önce İngiliz ekonomisini aşmıştır. (Gjoza, 2012:9)

Ayrıca önemli bir para birimine sahip olmanın avantajlarının yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Japonya ve Almanya geçmişte para birimlerini, yaygın olarak kullanma konusunda isteksiz olmuşlardır ve Çin'in para birimini uluslararasılaştırmaya başlamasının etkileri konusunda endişe duymaktadırlar. Bir para biriminin uluslararasılaşmasının üç dezavantajına değinmek bu durumun nedenlerini anlamak için etkili olacaktır. (Frankel, 2012:332)

Dezavantajlardan biri, para birimi için talepte daha büyük dalgalanmaların oluşmasıdır. Bir ülkenin para biriminin dünya çapında çok çeşitli insanlar tarafından tutulması otomatik olarak daha fazla talep değişkenliğine yol açacaktır. Bu dengesizliğin kendi başına temel para birimi olma durumundan daha fazla olması

muhtemeldir. Merkez bankaları bazen uluslararasılaşmanın para stokunun kontrolünü zorlaştıracığından endişe duymaktadır. Döviz piyasasına karışmazlarsa bu sorunun ortaya çıkmasına gerek yoktur. Bir diğer dezavantaj, para birimi için ortalama talepte bir artış görülmesidir. 1960'larda ve 1970'de, Japon ve Alman hükümetleri, varlıkların yabancılara sunulması durumunda, sermaye girişinin paranın değer kazanmasına ve ihracatçıları dünya pazarlarında daha az rekabetçi hale getirmesine yol açmasından endişe duymuşlardır. Bu sorunu Çin güncel olarak yaşamaktadır. Son olarak bahsedilecek dezavantaj ise sorumluluk yüküdür. Uluslararası para biriminin önde gelen ülkesindeki para otoriteleri, para politikasını yalnızca iç hedeflere ayırmakta serbest olmaktan ziyade, eylemlerinin dünya piyasaları üzerindeki etkilerini dikkate almak durumundalardır. (Frankel, 2012:332-333)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

4.1. Sonuç ve Değerlendirme

Teorik literatürün gözden geçirilmesiyle kanıtlandığı gibi, hegemonya çok yönlü ve karmaşık bir kavram olmakla birlikte farklı bilim insanları için farklı durumları ifade eder. Bununla birlikte literatür taramasından çıkan ortak temalar hegemonyanın üstün güç ve liderlik olmak üzere iki ana bileşeni olduğu yönündedir. Tek bir güçlü devlet sistemdeki daha küçük olanları kontrol ettiğinde ya da onlara egemen olduğunda hegemonik yapı vardır. Parasal hegemonya ise tek bir devletin uluslararası para sisteminin işlevleri üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğu ekonomik ve politik bir kavramdır.

Bir devletin ulusal para gücü, küresel finansal yönetim yapısını etkilemenin yanı sıra dış politika hedeflerine ulaşmasını sağlar. Para biriminin uluslararasılaştırılması ile para birimlerinin etkisi, onları ihraç eden ülkelerin yetki alanlarının çok ötesine genişler ve paranın faydasını tüm rolleriyle geliştirir. Uluslararası duruş, hem ticari bir değişim aracı olarak hem de ticaretin faturalandırılması ve tasfiyesi için bir hesap birimi olarak, söz konusu para biriminin değerini artırır. Bu etkiler sayesinde daha evrensel bir satın alma gücüne sahip varlıklarda servet birikimini kolaylaştırır ve bir değer deposu olarak cazibesini genişletir.

Bir para biriminin bu özel seviyeye ulaşması, para birimleri arasındaki hiyerarşik ilişki içerisinde, her şeyden önce rekabet gücü tarafından yönlendirilen bir tür seçim süreci ile belirlenir. Bir paranın rekabet gücünü artıran unsurlar incelendiğinde hem ekonomik hem de politik faktörlerin rol oynadığı görülür. Ekonomik açıdan şekillendirici faktörler; paranın gelecekteki değerine olan yaygın güven, yabancıların erişimini sağlamaya yetecek açıklıkta gelişmiş bir finansal piyasa ve gelişmiş bir işlem ağıdır. Siyasi açıdan ise, hem yerel hem de uluslararası düşüncelerin rolü etkin olabilir. Bu açıdan siyasi istikrar, güvenlik, etkili yönetim ve hukuki düzen kritik görünmektedir.

Tarihsel süreç çerçevesinde incelendiğinde, bu özelliklerin hiçbir ülke için sürekli sabit olmadığı görülmektedir. Bir para biriminin cazibelerinin her biri, özellikle de uluslararasılaştırmadan doğan ayrıcalıkları kötüye kullandığı takdirde, zamanla erozyona maruz kalır. Para birimleri, sınır ötesi rol oynama çabasındaki ülkeler için faydaların yanı sıra maliyetler de yaratır. Rekabetin yoğun olduğu uluslararası ortamda bazı durumlarda, para birimleri etkin bir şekilde diskalifiye edilir çünkü paranın üç standart işlevinin tümünü yerine getiremez. Dönüştürülebilir para birimleri arasında, bir ya da daha fazla temel nitelikten yoksun oldukları için uluslararası alanda cazip olamazlar.

Çok az para birimi uluslararasılaştırma için zorlu tüm ekonomik ve politik nitelikleri karşılayabilmiştir. Paranın icat edilmesinden günümüze yapılan incelemelerde, parasal hegemonya için gerekli tüm koşulları aynı anda gerçekleştirerek, bu güce erişebilen devletler sırasıyla Atina, Roma İmparatorluğu, İspanya İmparatorluğu, Hollanda, Birleşik Krallık ve ABD olmuştur. Son olarak ABD'nin hegemon rolü oynadığı Bretton Woods sisteminin çökmesiyle tek bir devletin parasal hegemonik gücünden söz edilememektedir. Ancak yine de ABD dolarının rezerv para birimi olarak gücü tartışmasız bir biçimde sürmektedir. Bunun yanında Çin, dünya standartlarında artan gücüyle renminbisini uluslararasılaştırmak yolunda atılımlarda bulunmaktadır. Çin ekonomisinin geldiği nokta ve parası üzerinde giriştiği politikalar göz önünde bulundurulduğunda, bir sonraki parasal hegemonun Çin olması, uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir.

KAYNAKÇA

- Ağkaya, O., "İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi, *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, 2016(4), ss:1059-1089. < <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/2138/22132.pdf>> 12.06.2019
- Akyol, S., S., Ulutürk, "Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politigi", *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2007(13), ss.62-85. <https://www.academia.edu/4398399/K%C3%BCresel_Kamu_Mallar%C4%B1_Hegemonya_Ve_%C4%B0stikrar%C4%B1n_K%C3%BCresel_Ekonomi_Politisi%C4%9Fi_Global_Public_Goods_Global_Political_Economy_Of_Hegemony_And_Stability> 11.09.2018
- Allen, R.C., (2009), *The British Industrial Revolution in Global Perspective*, (1. baskı), Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge (Birleşik Krallık).
- Anderson, P., (1998), Antonio Gramsci, çev. Tarık Günersel, (1.baskı), Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Aşan, A.M., (2002), *İngiltere 1648-1763*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Aval, B., (2012), *Saddam Hüseyin ve Bin Ladin' in Ele Geçirilmesinin Uluslararası Kamuoyuna Sunumunun Hegemonya Kavramı Kapsamındaki Karşılaştırılması*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Atılım Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Ay, Hakan ve Öznur Uçar, "Üç Küresel Ekonomik Krizin Analizi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015/17, ss.11-32; <<https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-file/709#page=12>> 21.11.2019.
- Başoğlu, U., vd., (1999), *Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi*, (1. baskı), Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Baxter, M. G., (2004), *Henry Clay and the American System*, (2. baskı), Kentucky Üniversitesi Yayını, Kentucky (ABD)

- Bedirhanoğlu, N., (2006), *Uluslararası Ekonomik Örgütlerin Amerikan Hegemonyasındaki Roller*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Biggeri, M., "Key Factors of Recent Chinese Provincial Economic Growth", *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 1/2016(2), (DOI: 10.1080/1476528032000066703A): 159-183, <<https://ideas.repec.org/a/taf/jocebs/v1y2003i2p159-183.html>> 11.01.2020.
- Bostanoğlu, B., (2009), *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya-Medeniyetler ve Robert W. Cox*, (1. baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- Bordo, Micheal, vd., (2016) *Central Banks at a Crossroads*, (1. baskı), Cambridge Üniversitesi yayınevi, Cambridge (Birleşik Krallık)
- Boyana, H., "Delos Birliğinin Anayasası ve Atina Hegemonyası", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 2017(12), 2.sayı, ss:11-20.
- Braudel, F., (1992) *Civilization and Capitalism 3.Cilt*, (1. baskı), California Üniversitesi Yayınları, Los Angeles (ABD).
- Brewer, J., (1989), *The Sinews of Power: War, Money and the English State 1688-1783*, (1. baskı), Century Hutchinson Yayınevi, Londra (Birleşik Krallık).
- Bughin, J. vd., (2019), "China and The World", McKinsey Global Institute.
- Canny, N., (2001), *The Origins of Empire 1. cilt*, (2. baskı), Oxford Üniversitesi Yayınları, Newyork (ABD).
- Chandler, A.D., (1994), *Scale and Scope The Dynamics of Industrial Capitalism*, (1. baskı), Harvard Üniversitesi Yayınları, Massachusetts (ABD).
- Clark, I., (2011), *Hegemony in International and Society*, Oxford Üniversitesi Yayınları, New York (ABD).
- Cohen, B., (2018), *Currency Power: Understanding Monetary Rivalry*, (1. baskı), Princeton Üniversitesi Yayınları, New Jersey (ABD).
- Collins, R. M., (2000), *The Politics of Economic Growth in Postwar America*, (1. baskı), Oxford Üniversitesi Yayınları,

- Clulow, A. ve Mastart, T., (2018), *The Dutch and English East India Companies*, (1. baskı), Amsterdam Üniversitesi Yayınları, Amsterdam (Hollanda).
- Çalık, Ü., "Çin Ekonomisi (Mao ve Mao sonrası Dönem)", *Liberal Düşünce Dergisi*, 16/2011(64), ss. 185-206 <<https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/48185/609825>> 12.01.2020.
- Darwin, J., (2009), *The Empire Project: The Rise and Fall of the British World System 1830-1970*, (1. baskı), Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge (Birleşik Krallık).
- Davies, G., (2002), *A History of Money from Ancient Times to Present Day*, (3. baskı), Galler Üniversitesi Yayınları, Cardiff (Birleşik Krallık).
- De Vries, J., "Dutch Economic Growth in Comparative: Historical Perspective, 1500-2000", *De Economist*, 2000/4, (148), (DOI: 10.1023/A:1004125931291) , ss. 443-467, <<https://link.springer.com/article/10.1023/A:1004125931291>> 10.08.2019.
- De Vries, J. ve Van der Woude, A., (1997), *The First Modern Economy: Success, Failure and Perseverance of the Dutch Economy.1500-1815*, (1.baskı), Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge (Birleşik Krallık).
- Doğukanlı, H.,(2008), *Uluslararası Finans*, (2. baskı), Karahan Kitabevi, Adana.
- Dong, J. ve Xia, L., (2018), "China's Financial Liberalization: Time to Restart", Andrew Leung International Consultants and Investment Company.
- Dural, B., "Antonio Gramsci ve Hegemonya", *Dergipark*, 2012/11, sayı 39, ss.309-321, <https://dergipark.org.tr/esosder/issue/6153/82675>, 26.11.2018.
- Edelstein, M., (2004), "Foreign Investment, Accumulation and Empire.1860-1914", *The Cambridge Economic History of Modern Britain*, C II, ed. Roderick Floud, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge (Birleşik Krallık).
- Eicengreen, Barry, "U.S. Foreign Financial Relations in the Twentieth Century", *The Cambridge Economic History of the United States*, 2000/3, ss. 463-504; <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521553087.009>> (16.12.2019).

- Egnal, Marc, "The Beards Were Right: Parties in The North,1840-1860", *Civil War History*, 2001/47, (1), (doi:10.1353/cwh.2001.0007): 30-56, <https://www.researchgate.net/publication/236774117_The_Beards_Were_Right_Parties_in_the_North_1840-1860> (17.12.2019).
- Elik, S. ve F., Bal, "Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi, 1493-1648", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16/2014, 88-117).
- Embel, E., (2004), *Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Ankara.
- Erkul, İbrahim Çağrı., "Britanya İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Tudor Hanedanı'nın Etkisi", *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 2016/7, (23), <<http://www.ijoess.com/DergiTamDetay.aspx?ID=523&Detay=Ozet>> 08.06.2019.
- Ernst, J.A., (1968), "The Currency Act Repeal Movement: A Study in Imperial Politics and Revolutionary Crisis", *William and Mary Quarterly*, 3/1968,(25), ss. 177-211 <DOI: 10.2307/1919091> 10.11.2019
- Ertekin,S., "Çin'de Ekonomik Büyüme, Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği: Dünya Ekonomisinde Konumu", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, 7/2017(1), ss. 13-37 <<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/364604>> 11.01.2020.
- Fay, C.R., (1948), *England from Adam Smith to Present Day*, (2. baskı), Longmans Green Yayınevi, Londra (Birleşik Krallık).
- Ferguson, N., (2003). *Empire: How Britain Made The Modern World*, (1. baskı), Penguin Yayınevi, Londra (Birleşik Krallık).
- Ferguson, N., (2004), *Colossus: The Rise and Fall of the American Empire*, (1. baskı), Penguin Yayınevi, Londra (Birleşik Krallık).
- Frankel, Jeffrey, 2012, "Internationalization of the RMB and Historical Precedents", *Journal of Economic Integration*, 2012/27, ss. 329-365, <<https://scholar.harvard.edu/files/frankel/files/rmbintnztnej2012pg329365.pdf>> 03.12.2019.

- Frieden, J. A., (2006), *Global Capitalism: Its Fall and Rise in the Twentieth Century*, (1. baskı), W.W. Norton & Company Yayınevi, New York (ABD)
- Galerson, D.W., (1996), "The Settlement and Growth of the Colonies: Population, Labor and Economic Development, *The Cambridge Economic History of the United States*, C.1, ed. Stanley L. Engerman, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge(Birleşik Krallık).
- Gilpin, R., (2012), *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, çev. Murat Duran vd., (2. baskı), Kripto Yayınları, Ankara.
- Gjoza, Enea, "RMB Internationalization", *Belfer Center for Science and International Affairs*, 2016/6, ss. 1-35.
- Gordon, J.S., (2004), *An Empire of Wealth: The Empire of American Economic Power*, (1.baskı), HarperCollins Yayınevi, New York (ABD) .
- Gordon, Robert J. ve Nathan S. Balke, "The Estimation of Prewar GNP: Methodology and New Evidence", *Journal of Political Economy*, 1989/2674, ss. 38-92 <<https://www.nber.org/papers/w2674>> (16.12.2019)
- Hanılçe, Murat, "Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak", *Tarih Okulu Dergisi*, 2010,(VII): ss. 47-70; <<http://www.johschool.com/>>(12.06.2019).
- Hobsbawm, E.J., (1968), *Industry and Empire The Birth of the Industrial Revolution*, (1. baskı), Penguin Yayınevi, Londra (Birleşik Krallık).
- Irwin, D. A., (2011), "Revenue or Reciprocity? Founding Feuds Over Early U.S. Trade policy", *Founding Choices American Economic Policy In the 1790s*, ed. Douglas A. Irwin ve Richard Sylla, Chicago Üniversitesi Yayınları, Londra (Birleşik Krallık).
- Israel, Jonathan, (1998), *The Dutch Republic: Its rise, Greatness and Fall:1477-1806*, (1.baskı), Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford (Birleşik Krallık).
- İplikçioğlu, B., (2007), *Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları*, (1. baskı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

- Kaymak, M., "Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya", *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2016 (34), 1.sayı, ss.63-92.
- Kızıltan, A., "Tek Kutuplu Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin Bir 'Süper Güç' Olabilirliği", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 5.2004(1), ss.45-66 <<http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/858.pdf>> 10.01.2020.
- Kindleberger, C.P., (1996), *World Economic Primacy: 1500-1900*, (1. baskı), Oxford Üniversitesi Yayınları, Newyork (ABD).
- Kennedy, M., vd., (2012), *People Money*, 1. baskı, Triarchy Yayınevi, Devon (İngiltere).
- Kurtbağ, Ö., (2010), *Amerikan Yeni Sağı ve Dış Politikası*, (1. baskı), Uşak Yayınları, Ankara.
- Lamoreaux, Naomi R., "Entrepreneurship, Business Organization and Economic Concentration", *The Cambridge Economic History of United States*, 2000/2, ss: 403-434; <<https://doi.org/10.1017/CHOL9780521553070.011>> 15.12.2009.
- Lee, Jong Wha, "Will the Renminbi Emerge as an International Reserve Currency?", *The World Economy*, 2014/37, (doi: <https://doi.org/10.1111/twec.12092>), <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/twec.12092>> 03.12.2019.
- Lipsey, Robert, " U.S. Foreign Trade and the Balance of Payments, 1800-1913", *The Cambridge Economic History of United States*, 2000/2, ss. 685-732; <<https://doi.org/10.1017/CHOL9780521553070.016>> (15.12.2019)
- Majer, P., "The Revolutionary Origins of the American Corporation", *William and Mary Quarterly*, 3/1993, (50), ss.51-84.
- Mansel, A., (1999), *Ege ve Yunan Tarihi*, 7. baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Neal, L., (1990), *The Rise of Financial Capitalism*, (1. baskı), Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge (Birleşik Krallık).
- North, D.C., (2005), *Understanding the Process of Economic Change*, (1. baskı), Princeton Üniversitesi Yayınları, New Jersey (ABD).

- Ocak, H.F., "Endülüslerin Osmanlı Ülkesine Göçü ve Entegrasyonu", *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2018, (1), ss.17-31.
- Ormrad, D., (2003), *The Rise of Commercial Empires: England and the Netherlands in the Age of Mercantilism 1650-1770*, (1. baskı), Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge (Birleşik Krallık).
- Öz, S., "Küresel Rekabette Yükselen Bir Güç: Çin", *Tüsiad-Sabancı Üniversitesi Rekabet Forumu*, İstanbul,2016 <<https://ref.sabanciuniv.edu/tr/content/k%C3%BCresel-rekabette-y%C3%BCkselen-bir-g%C3%BC%C3%A7%C3%A7>> 16.01.2020.
- Özen, Ç., "Neogramşiyen Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 2/2006, (8), ss:3-31.
- Parasız, İ. ve Ekren, N., (2016), *Uluslararası Finans ve Küresel Finans Krizi*, (2. baskı), Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Parchami, A., (2009), *Hegemonic Peace and Empire*, (1. baskı), Taylor and Francis Group Yayınları, New York (ABD).
- Parker, G., (1985), *The Dutch Revolt*, (1.baskı), Penguin Yayınevi, Londra (Birleşik Krallık).
- Pond, S. (1941), *The Spanish Dollar: The World's Most Famous Silver Coin*, 1. baskı, Harvard Üniversitesi yayını, Massachusetts (ABD).
- Posen, B., "Command of the Commons", *International Security Dergisi*, 1/2003, (28), ss 5-46,
- Prak, M., (2005), *The Dutch Republic in the Seventeenth Century*, (1. baskı), Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge (Birleşik Krallık).
- Rosenberg, N. ve Mowery, D.C., (2000), *Paths of Innovation Twentieth Century Technological Change*, (1. baskı), Cambridge Üniversitesi Yayını, Cambridge (B.K.)
- Roux, P., (2006), *Roma İmparatorluğu*, çev. İsmail Yerguz, (1. baskı), Dost Kitabevi, Ankara.

- Quinn,S. ve Roberds, W., "The Bank of Amsterdam and the Leap to Central Bank Money", *The American Economic Review*, 2007/97, ss. 262-265.
- Quinn S. ve Roberds W., "The Bank of Amsterdam through the Lens of Monetary Competition", *Explaining Monetary and Financial Innovation*, ed. Peter Bernholz ve Roland Vaubel, 2012/ 39, Springer yayınevi, Basel (İsviçre).
- Rodger, N.A.M., (2004), *The Command of the Ocean: A Naval History of Britain 1649-1815*, (1 baskı), Penguin Yayınevi, Londra (Birleşik Krallık).
- Samons, L., (2000), *Empire of The Owl*, 1. baskı, Franz Steiner Verlag Yayınevi, Stuttgart, (Almanya).
- Sandıklı,A. "Geleceğin Süper Gücü Çin", *Bilgi Strateji Dergisi*, 1/2009(1), ss.40-50. <<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/3809/51066>> 10.01.2020.
- Saray,O ve Gökdemir, L., "Çin Ekonomisinin Büyüme Aşamaları (1978-2005)", *Journal of Yaşar University*, 2/2007(7), ss.661-68 <<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jyasar/issue/19119/202881>> 15.01.2020.
- Savaş, V. F., (2010), *Uluslararası Para Sistemi*, (1. baskı), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Schmidt, B., (2018), "Hegemony: A Conceptual and Theoretical Analysis", *Medeniyetler Diyaloğu Araştırma Enstitüsü*, Berlin (Almanya).
- Sellers, C., (1991), *The Market Revolution: Jacksonian America 1815-1846*, (1. baskı), Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford (B.K.)
- Semmel, B., (1976), *The Rise of Free Trade of Imperialism: Classical Political Economy of Free Trade and Imperialism 1750-1850*, (1. baskı), Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge (Birleşik Krallık).
- Sezgin, Kübra, (2014), "Hegemonik İstikrar Teorisi", TÜİÇ Akademi, Türkiye.
- Shaw, W.A., (1896), *The History of Currency 1252 to 1894*, (2. baskı), Sentry Press Yayınevi, Newyork (ABD).
- Sheng, Andrew, "Five Reasons for Renminbi Internationalisation", *South China Morning Post*, 27.03.2015.
- Sönmez, S., "Bretton Woods, Fordizm ve Hegemonya", *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2016(34), ss:43-62.

- Steensgaard, N., (1974), *The Asian Trade Revolution of the Seventeenth Century*, (1. baskı), Chicago Üniversitesi Yayinevi, Şikago (ABD).
- Sumner, W.G., "The Spanish Dollar and The Colonial Shilling", *Oxford Journals*, 1898,(4), ss. 607-619.
- Sylla, R., (2011), "Financial Foundations. Public Credit, the National Bank and Securities Markets" *Founding Choices American Economic Policy In the 1790s*, ed. Douglas A. Irwin ve Richard Sylla, Chicago Üniversitesi Yayınları, Londra (Birleşik Krallık).
- Şener, Bülent, "Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: Amerikan İstisnacılığı ya da Açık/Kaçınılmaz Yazgı", *International Journal of Social Science*, 2/2014, (26), doi:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2401>, ss.405-420, <http://www.jasstudies.com/Makaleler/1404813071_28-Dr.%20%20B%C3%BClent%20%C5%9EEENER.pdf> 28.11.2018.
- Tabakoğlu, H. (2016), *Akdeniz'de Osmanlı-İspanya Rekabeti, 1560-1574: Teşkilat, Deniz Gücü ve Savaş*, (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, Tarih anabilim dalı/Yeniçağ Tarihi Bilim dalı, İstanbul.
- Tai-Yoo, K., Daeryoon, K., (2017), *The Secrets of Hegemony*, (1. baskı), Springer Nature Yayınları, Singapur.
- Through the Ages Athenian Owls, rg.ancient.info, <<https://rg.ancients.info/owls/>> erişim tarihi (12.04.2019).
- Thukydides, (2019), *Peloponnesos Savaşları*, çev. Furkan Akderin, (3. baskı), Belge Yayınları, İstanbul.
- Tisdell, C., "Economic Reform And Openness In China: China's Development Policies In The Last 30 Years", *Economic Analysis& Policy*, 39/2009(2), (DOI: [https://doi.org/10.1016/S0313-5926\(09\)50021-5](https://doi.org/10.1016/S0313-5926(09)50021-5)): 271-294 <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0313592609500215>> 13.01.2020.
- Turan, G. G., (1980), *Uluslararası Para Sistemi Dünyü ve Bugünü*, (1. baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları 7, İ.*, Baytak, (2007), TÜBA yayınları, Ankara.

- Vernon, J.R., "World War II Fiscal Policies and the Great Depression", *Journal of Economic History*, 2009/54, ss.850-868; <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-economic-history/article/world-war-ii-fiscal-policies-and-the-end-of-the-great-depression/8989E88B33476D32864D36A1150BBDE9>> (17.12.2019)
- Viner, J., (1937), *Studies in the Theory of International Trade*, (1. baskı), Harper&Brothers Yayınevi, Londra (Birleşik Krallık).
- Wilson, C., (1978), *Profit and Power: A Study of England and the Dutch Wars*, (2. baskı), Martinus Nijhoff Yayınevi, Leiden (Hollanda).
- Wood, G. S., (2002), *The American Revolution A History*, (1. baskı), A Modern Library Yayınları, Londra (Birleşik Krallık).
- Wood, G. S., (2009), *Empire of Liberty: A History of the Early Republic 1789-1815*, (1. baskı), Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford (Birleşik Krallık).
- Wright, Gavin ve Richard Nelson, "The Rise and Fall of American Technological Leadership", *Journal of Economic Literature*, 1992/30, ss.1931-1964
- Wright, Gavin, "The Origins of American Industrial Success 1879-1940", *American Economic Review*, 1990/80 (4), ss. 651-668 <<https://faculty.arts.ubc.ca/dpaterson/econ532/01approaches/wright.pdf>> (15.12.2019)
- Yalçın, H., "Uluslararası Sistem ve İstikrar", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 2015 (10), ss.209-229.
- Yalçın, Ö., (2008), *Çorum Müzesi Sikke Koleksiyonundaki Roma Eyalet Sikkeleri ve Roma Dönemi Ekonomisindeki Yeri*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Yang, L. ve Zhang, X., (2017), *Imbalance and Rebalance*, 1. baskı, Springer Yayınevi, Şangay (Çin).
- Yılmaz, Güneş ve Yalçın, Alganer, "Amerikan Merkez Bankası (Fed)'nın Oluşumu, Tarihsel Seyri, İşleyişi ve Küresel Etkinliği", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 2014/51 (595), ss. 59-71, <http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/files/articles/152820005999_4.pdf> (16.11.2019).